

અમદાવાદઃ

આ પુસ્તક પ્રકાશક રા. મનસુખલાલ રવમીભાઈ મહેતાને
અર્થે “ હાયમંદ ગુરુચિત્રી ” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
દેવીદાસ ઉચનલાલ પરીસે છાપ્યું.

ચતુર્થ આવૃત્તિ.

શ્રીમાન્ રાજચંદ્રે આ ‘મોક્ષમાળા’ નામક પુસ્તક પોતાની છાત્ર-
માળા સત્તર અઢાર વર્ષની વયે લખ્યું હતું; અને તે સંવત્ ૧૯૪૧ માં
પ્રથમ આવૃત્તિરૂપે પ્રકટ થયું હતું. ત્યાર પછી તેની થોડી અને ત્રીજી
આવૃત્તિઓ પ્રકટ થઈ હતી. આ ચતુર્થ આવૃત્તિ મહાર આવે છે.

ધર્મ વિષયક પુસ્તક શ્રેણી (series) લેવાથી જોઈએ એવા પ્રકાર-
ની ધર્મી વર્ષો થયાં થીજાં સમાજોની પેટે, જૈનસમાજમાં પણ ધર્મીયા
કરે છે, તથાપિ આજ મુખ્યમાં તેવું કોઈ કાર્ય થવા પામ્યું નથી.

અન્યથા આપેલ અને શ્રીમાન્ રાજચંદ્રને સ્વહસ્તે લખાણ “શિક્ષણ
પદ્ધતિ અને મુક્તમુદ્રા” ના આ શબ્દોથી ‘મોક્ષમાળા’ ની યોજના
તેમોઈ કેવા પ્રકારે કરવા પારી હતો તે જોઈ શકાય છે. “તે યોજના
‘શાલાવલોધ’ રૂપ છે. ‘વિવેચન’ અને ‘પ્રજ્ઞાવલોધ’ માગ મિલ છે.”

અર્થાત્ જે પુસ્તકની આ ચતુર્થ આવૃત્તિ પ્રકટ થાય છે તે “મોક્ષ-
માળા” શ્રીમાન્ રાજચંદ્રે યોજવા ધારેલ ‘મોક્ષમાળા’ નામક શ્રેણીનો
પ્રથમ સંદ છે; અને તે ‘શાલાવલોધ’ છે એટલે કે, પ્રથમ ભૂમિકાના
મનુષ્યોને માટે તે લખાયો છે.

થીજો સંદ તેમોઈ ‘વિવેચન’ રૂપે લેવા ધાર્યો હતો; અને તે
પ્રથમ ભૂમિકાના કરતાં વધતર ભૂમિકાને માટે કરવાની ધારણા હતી.

ત્રીજો સંદ ‘પ્રજ્ઞાવલોધ’ રૂપે લેવા ધાર્યો હતો, અને તે વધત-
રમ ભૂમિકાને માટે અર્થાત્ દાર્શનિક અભ્યાસીઓને માટે લેવાની
ધારણા હતી.

સેદનો વિષય છે કે, શ્રીમાન્ રાજચંદ્રની તે ધારણા અક્રિય રહેવા
પામી એટલે આખરે થીજો અને ત્રીજો સંદ પ્રાપ્ત થવાનું ન થયું.

આ “શાલાવલોધ” સંદની થીજી આવૃત્તિ શ્રીમાન્ના દેહોત્સર્ગ
પૂર્વે થોડાક માસ ઉપર છપાઈ હતી. તે વેળાએ આ ‘શાલાવલોધ’
સંદને પુસ્તક થીજું એવું ઉપનામ તેમોઈ અપાવ્યું હતું. એવું ઉપનામ
પાવવાનો તેમોનો ઉદ્દેશ એ હતો કે, આ શાલાવલોધ સંદના પણ બે
વિભાગો કરવા, એક તો આ જે રૂપે છે તેજ રૂપે રાખવો; અને એક
થીજો વિભાગ આ ‘શાલાવલોધ’ ના કરતાં પણ વધારે સરલ અને

મુગમ છલ્લો કે, જે પ્રથમ ભૂમિકાના મનુષ્યોની પહેલાંની પ્રવેશક ભૂમિકાના મનુષ્યોને ઉપયોગી થાય.

ઘટલે કે, મોક્ષમાર્ગની શ્રેણિના ચાર પુસ્તકો થવા યોગ્ય હતા. એક પ્રવેશક ભૂમિકા માટે, થીજું આ 'બાલાવબોધ' છે તેજ રૂપે, થીજું 'વિવેચન ભાગ' રૂપે અને થોથું 'પ્રજ્ઞાવબોધ ભાગ' રૂપે. પણ દુર્ભાગ્યે ધીમાન્ રાજચંદ્રનો માત્ર ઘટ્ટીશ વર્ષની તરુણ વયે દેહોત્સર્ગ થતાં તેયું કાંઈ પણ ન થવા પામ્યું.

છતાં વિલાસાનો વિષય ઘટલો છે કે, આ 'બાલાવબોધ' સંઘ દિનપ્રતિદિન લોકપ્રિય થતોજ જાય છે. જેનું પ્રમાણ આ ચતુર્થ આવૃત્તિનું પ્રકાશન છે.

સામાન્ય માષકરુષ્ટિમાં આ પુસ્તકનો ઉપયોગ થાય છે ઘટલુંજ નહીં, પણ ઘણી જ્ઞાનશાલાઓના વ્યવસ્થાપકોએ વિદ્યાર્થીઓને તેનું નિયમિત શિક્ષણ આપવાનો પ્રવંધ કર્યો છે.

આ ચતુર્થ આવૃત્તિ અમદાવાદ નિવાસી માર્કે પુંજામાઈ હીરાચંદના દ્રવ્યવ્યવધી પ્રકટ થાય છે. માર્કે પુંજામાઈના એકના એક પુત્ર માઈ કચરામાઈ કે જેની માત્ર તેર વયેની વાલવયે રત્નદાસ થતાં પુત્ર સ્મરનાર્થે તેઓએ આ આવૃત્તિ બહાર પાડવા દ્રવ્યવ્યવ કર્યો છે. સંસારી મનુષ્યની સર્વ આશાઓરૂપ એકના એક પુત્રના વિયોગે પણ મનને કેવી વિશામાં છડી જતું એનો અભ્યાસ માર્કે પુંજામાઈની મનપ્રવૃત્તિપરથી આપણે કરી શકીએ છીએ. જૈન સૂત્રો તેના મૂલ-ટીકા અને તેના આર્થ-સારો સાથે પ્રકટ કરવાને માટે તેઓએ જે યોજના કરાવી છે, અને જેને અંગે જિનાગમમાં વિશેષ પ્રસિદ્ધિ એવું 'મગધસી સૂત્ર' સૈવાર થાય છે તે માર્કે કચરામાઈના પેદલાગ પછીની માર્કે પુંજામાઈની મનપ્રવૃત્તિનું એક પ્રમાણ છે.

આશા રાસવામાં આવે છે કે, આ ચતુર્થ આવૃત્તિ પણ પૂર્વેની પ્રથમ આવૃત્તિઓની પેઠે લોકરુચિ રૂપ કરશે.

દાર્શીના થીલ્ડીંગ્સ, } મનસુલલાલ રંચજીમાઈ મહેતા.
 મેવેરી વજાર, - મુંબઈ.
 . તા. ૫-૪-૧૯૧૫.

પરિચય.

"The more I consider his life and his writings, the more I consider him to have been the best Indian of his times. Indeed I put him much higher than Tolstoy in religious perception. Both Kavi and Tolstoy have lived as they have preached."

—Mr. M. K. Gandhi.

"જેમ જેમ હું તેમોના જીવનનો અને તેમોના લેખાણોનો વિશેષ વિચાર કરું છું, તેમ તેમ મારી વિશેષ પ્રતીતિ થાય છે કે તેઓ એમના સમયના સર્વોત્કૃષ્ટ હિંદી હતા. સરેસર, હું તેઓને ટૉલ્સ્ટૉય કરતાં ધાર્મિક સ્વાનુભવ—આત્માનુભવમાં વિશેષ ગણું છું. કવિ અને ટૉલ્સ્ટૉય બન્ને એ જવા પ્રકારનો તેઓ. સ્વપ્રદેશ આપ્યો છે તે પ્રમાણેનું જ ચારિત્ર પાઠ્યું છે."

—મી. એમ. કે. ગાંધી.

કાઝન્ટ ટૉલ્સ્ટૉય નામના રશ્યન ફિલ્સુફનું નામ જગત્પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ એક સમર્થ રાજ્યદ્વારી હોવા છતાં ધર્મ સંબંધીના વિષયોમાં પણ એક તત્ત્વજ્ઞાની તરીકેની કીર્તિ સંપ્રાપ્ત કરી શક્યા હતા, એવી તેમોની ધર્મવિચારણાશીલમુદ્ધિ હતી. તેઓના વિચારો પશ્ચિમ ભગીના સંસ્કારો કરતાં પૂર્વભગીના સંસ્કારોને વિશેષ મજબૂત આવે છે. આ સમર્થ રશ્યન ફિલ્સુફની સરસામળી કવિના વિરુદ્ધી પ્રભુગત ઘયેલ સ્વર્ગીય ખીમાન્ રાજચંદ્રની સાથે હાલમાં કરવામાં આવી છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં એપાટિકોનાં દિતને માટે અનેક સંકટો ભોગવી આજે સુષરેલી વગાલી પૃથ્વી ઉપર મીયુત મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી, બેસિસ્ટર—અંટ—હોં એ પોતાનું નામ અમર કર્યું છે. મીયુત ગાંધીને ખીમાન્ રાજચંદ્રની સાથે જાતિ સમાગમ હતો. મીયુત ગાંધીએ દક્ષિણ આફ્રિકામાં આવેલ નેટાલ દેશના હિંદીઓ પ્રત્યે એક પત્ર લખ્યો છે. આ પત્રમાં તેઓએ ઉપર્યુક્ત સરસામળી—ખીમાન્ રાજચંદ્રની અને કાઝન્ટ ટૉલ્સ્ટૉયની કહી છે.

જે રશ્યન તત્ત્વજ્ઞ આસી મુષ્કેલી દુનિયામાં પોતાના જ્ઞાનમંડોળ માટે કીર્તિ સંપાત્ત કરી શક્યા છે તેની સરલામળીમાં ધાર્મિક સ્થાન-ભવમાં શ્રીમાન્ રાજચંદ્ર વિશેષ આગળ વધી જાય છે એમ શ્રીયુત ગાંધીનો અભિપ્રાય પ્રત્યેક પ્રત્યેક હિંદીને એક અત્યંત અભિમાન ઉત્પન્ન કર્યા વિના રહે તેમ નથી.

શ્રીમાન્ રાજચંદ્રનું નામ જૈન સમાજમાં ઇટલું વધું પ્રસિદ્ધ છે કે, તેઓને માટે વિશેષ માહિતી આપવાની જરૂર નથી; છતાં તેઓના જીવનનો સંક્ષિપ્ત રૂપાલ અન્યથા આપ્યો છે. અહાદવાદમાં નીકળતા જાણીતા ઍંગ્લો ઇન્ડિયન પત્ર “પાયોનીયર” શ્રીમાન્ રાજચંદ્રના દેહોત્સર્ગ સમયે એક સ્વંમ લેસ લસી આજે પણ હિંદમાં કેવા પુરુષો ઉત્પન્ન થાય છે તે બતાવવાના હેતુએ લે છે અને “આજના હિંદીઓ” (Indians of To-day) નામનું મથાલું આપ્યું હતું.

અમેરિકામાં જઈ જૈન વિષયક જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા માટે જાણીતા થયેલા સ્વર્ગસ્થ ધીરચંદ્ર રામવજી ગાંધીજી ચિકાગો શહેરમાં એક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. આ વ્યાખ્યાનમાં તેઓએ પૂર્વના સમયમાં જૈનમાર્ગમાં કેવી અસાધારણ શક્તિઓના પુરુષોનું ઉત્પન્ન થવું થતું હતું છે બતાવવા માટે આચાર્ય ભગવાન્ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનું વશાહરણ આપ્યું હતું; અને હાલના સમયમાં પણ જૈન માર્ગ પોતાને વિષે તેવા પ્રકારની શક્તિઓ ધરાવનારા પુરુષો ઉત્પન્ન કરવાનો ગર્વ લઈ શકે છે એમ બતાવવા માટે શ્રીમાન્ રાજચંદ્રની અસાધારણ શક્તિઓનું વિવેચન કરી બતાવ્યું હતું.

સ્વર્ગસ્થ ધીરચંદ્ર ગાંધી જેવા શાહોશ પુરુષે અમેરિકામાં જઈ પોતાના માર્ગને વિષે જે પુરુષની પ્રત્યક્ષતા બતાવવા ગર્વ ધર્યો હતો, તેમજ શ્રીયુત મોહનદાસ ગાંધી જેવા સમર્થ આત્મમોગ આપનાર વિદ્વાન્ રાગ્યદ્વારીએ જે પુરુષનું અનુકરણ કરવા માટે આફ્રિકામાં બેઠાં હિંદીઓને ઉપદેશ આપવામાં પોતાનું કર્તવ્ય વિચાર્યું છે તે પુરુષનાં વચનોનો થોડોક સંપ્રદ પ્રકટ કરવાનું મને ઝવિત લાગ્યું છે.

આજની અને ૪૫ વર્ષ ઉપરની હિંદની સ્થિતિમાં આકાશ પાતાળ જેટલો ભેદ પડી ગયો છે. પંસ્તાઝીસ વર્ષ ઉપર ધાર્મિક, સામાજીક, અને રાજપ્રકરણી સ્થિતિ જે દશા ભોગવતી હતી, અને આજે ભોગવે છે તેમાં સામાન્યમાં સામાન્ય અવલોકનકારને ન કલ્પી શકાય એવો ભેદ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. હિંદની સર્વ સામાન્ય સ્થિતિ આજથી ૪૫ વર્ષ ઉપર આ રીતે, જે દશા ભોગવતી હતી તેના પરિણામમાં જૈન માર્ગની સ્થિતિનો વિચાર, જો ઘરાવર કરવામાં આવે, તો જણાય કે, તે સમયે જૈન માર્ગની સ્થિતિની દશા ઘણીજ મંદ હતી. જે સમયે આવી સ્થિતિ પર્વતી હતી તે સમયે અત્યારે જાહેર રીતે સ્વીકારાણમાં અસાધારણ શક્તિના આ પુરુષનું જન્મનું જૈન માર્ગમાં થયું હતું.

મહાન્ અંગ્રેજ લેલક મી૦ વર્કે કહે છે કે, દુનિયા ૫૦ વર્ષ પાછલ છે. આ લેલકનો કહેવાનો અભિપ્રાય એવા પ્રકારનો છે કે, દુનિયા આજે જે વાત વસ્તુતઃ સમજવી જોઈએ, તે પચાશ વર્ષ પછી સમજતી થાય છે. શ્રીમાન્ રાજચંદ્ર જ્વારે સમાજ સન્મુખ આવ્યા ત્યારે જૈન સમાજની સ્થિતિ અનેક પ્રકારના મતમતાંતરોમાં મશગુલ હતી. લોકોને એવું મનાવવામાં આવ્યું હતું કે પોતે જે કુળમાં જન્મ્યા હોઈએ તે કુળના સંપ્રદાયના ધર્મ વિચારો ગમે તેવા હોય પરંતુ તેને બઢી રહેવામાંજ કલ્યાણ છે. આ રીલાકાની તરફમાં જૈનતા એ મુલ્ય ગચ્છોમાં અનેક અલ્પ અલ્પ વાવતોમાં વિસ્તવાદ ચાલ્યા કરતો હતો. સંવત્ ૧૯૪૩ ની સાલ કે જે સાલની લગભગના વર્ષો “સમકિત સાર” અને “સમકિત શલ્યોદ્ધાર” રૂપી વલેશોનાં સ્થાન હતાં, ત્યારે માત્ર અઢાર વર્ષની થયે શ્રીમાન્ રાજચંદ્ર જૈન માર્ગની દશાનું નીચે પ્રમાણે અવલોકન કરી શક્યા હતા:—

“જૈન સમુદાયમાં પરસ્પર મતભેદ વધુ પડી ગયા છે. પરસ્પર નિંદા પ્રંથોયીં જંજાલ માંડી ઘેઠા છે, મહાશીર ભગવાનના મળીથી વ્પાસક વર્ગનું લક્ષ્ય થયું; માત્ર ક્રિયામાવર રાષ્ટતાં રહ્યા જેનું પરિણામ

દષ્ટિગોષ્ઠરહે. અમેજોના શોધમાં આવેલી પૃથ્વીની વસતિ હાલમાં દોઢ અજગની ગણાઈ છે, તેમાં સર્વ ગચ્છની મઝાને જૈન પ્રજા માત્ર બીજા સાથે (છેદા વ્યવસ્થાપક પ્રમાણે હાલમાં ૧૩ છાત્રની) હાલમાં છે એ પ્રજા તે મમળોપાસકની છે. ઇમાંથી હું ધારું છું કે, નવતરવને પઠનરને ને હજાર પુરુષો પણ માંડ જાણતા હશે; મનન અને વિચારપૂર્વક જાણ-માણ તો આંતરની દેરને ગળી જાકીએ તેટલા પુરુષો પણ નહીં હશે; ગ્યારે આવી શિવિતિ તરવજ્ઞાન સંવંધી થઈ ગઈ છે, ત્યારેજ મતમતાંતર કથી વળ્યા છે. મર્વજ મગવાનનું કહેલું ગુણ તરવ પ્રમાદ સ્થિતિમાં આવી વળ્યું છે. તેને પ્રકાશિત કરવા તથા પૂર્વાચાર્યોનાં ગુંથેલાં મહાન શાસ્ત્રો પકત કરવા, વહેલા ગચ્છનાં મતમતાંતરને ટાલવા તેમજ ધર્મ શિવાને પ્રકુલિત કરવાની અવશ્ય છે એમ દર્શાવું છું. પવિત્ર સ્વામી-વમનનું ઢંકાણું તરવ પ્રમિદિમાં આગવા ક્યાં મુખી પ્રયોજન નથી આંમુલી શામનની પણ જગતિ નથી. વાકામાં વેલી રહેવા કરતાં મત-મતાંતર તરીકે એમ કહવું યોગ્ય છે. હું કહ્યું છું કે તે કૃત્યની સિદ્ધિ થઈ, જૈનાંતર ગચ્છ મતભેદ ટાલો, મત્ય કમ્પુ ઉપર મનુષ્ય મંડલનું હજી આવી અને મમત્વ જાઓ. ” (મોક્ષમાળા)

આ વિચારો સંવત્ ૧૯૪૩ ની સાલમાં સમાજ સમક્ષ મુકવા હતા. આ સમય વધો હતો કે, ગ્યારે સમાજનો હજી વધુપણ મતમતાંતરનાં રક્ષણ કરવામાં, અને જ્ઞાનરશ્મિ મુક્ત કિયાઓમાં કન્યાણ માની હેવામાં આવતું હતું. જ્ઞાન, આયજ્ઞાન કે તરવજ્ઞાનનો હજી હાલમાં આજગ વામી ગયો હતો. ગ્યારે શ્રીમાન્ ગાજર્થે સમાજને ધોળાનું જીવન કરાવ્યું આયજ્ઞાન સંવંધે હું છે ને જોદેર કર્યું ત્યારે સમાજને તે વાન ઉપર કશું ભેમ થી. કહેના કહેવા પ્રમાણે ન મમજાઈ પણ, હશે તે વાન ઉપર હજી પ્રજો ગાય છે, એ જોઈ સંગોજ વાય છે.

જૈને વિષે મુખ્ય બે હાલમાં છે. એનાંતર અને રિગંતર. હાલમાં તે હજાર વર્ષ થયાં તેઓની કંઈ અવિચાર્ય મેદ યોગ થઈ ગયો હતો કે

કેમ જાણ તેઓ એકબીજાના પ્રતિપક્ષીઓ હોય. શ્રીમાન્ રાજચંદ્રે આ બે શાસ્ત્રાઓના સંબંધમાં આ પ્રમાણે અભિપ્રાય ધારણ કર્યો હતો.

“શરીરાદિ ચલ ઘટવાથી સર્વે મનુષ્યોથી માત્ર દિગમ્બર વૃત્તિપ વર્ત્તિને ચારિત્રનો નિવાહ ન થઈ શકે તેથી જ્ઞાનીએ ઉપદેશેલી મર્યાદા-પૂર્વક શ્વેતામ્બરપણેથી વર્તમાનકાલે જેવા કાઢમાં ચારિત્રનો નિર્વાહ કરવાને અર્થે પ્રવૃત્તિ છે, તે નિષેધ કરવા યોગ્ય નથી. તેમજ વચ્ચનો આમદ કરી દિગમ્બર વૃત્તિનો એકાંતે નિષેધ કરી વચ્ચમૂર્છાદિ કાર-ણોથી ચારિત્રમાં સિધિલપણું પણ કર્તવ્ય નથી. દિગમ્બરપણું અને શ્વેતામ્બરપણું દેશ, કાલ, અધિકારીયોને ઉપકારના હેતુ છે, એટલે જ્યાં જ્ઞાનીએ જેમ ઉપદેશ્યું તેમ પ્રવર્તતાં આત્માર્થજ છે.”

શ્રીમાન્ રાજચંદ્રના આ વિચારો સંવત્ ૧૯૫૩ માં છતાયા છે; અને ત્યારબાદજ જૈનના સર્વે સમુદાયોમાં મતમતાંતર ટાળી અવિભક્ત જૈન સ્થિતિ છાવવાનો ઘણો પરિશ્રમ ખાલી રહ્યો છે.

જ્ઞાનીઓને સ્વસંપ્રદાય મોહ હોઈ શકે જ નહીં. પ્રમોદ હોઈ શકે પણ મોહ ન હોઈ શકે. તેઓને વસ્તુસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનોજ સતત હૃદય રહ્યા કરે છે; તેઓના ચિત્તમાં જૈન, વેદાંત, સાંખ્ય કે ગમે તે દર્શનનો પક્ષપાત હોતોજ નથી, તેઓની સ્થિરતા માત્ર વસ્તુની યથાર્થતા પ્રત્યેજ હોય છે. એકવીશ વર્ષની વયે એટલે સંવત્ ૧૯૪૫ માં તેઓના નીચેના હસાણા વિચારો તેઓનો ધર્મઆદર્શ બતાવે છે.

“મોક્ષના માર્ગે બે નથી, જે જે પુરુષો મોક્ષરૂપ પરમશાંતિને ભૂતકાલે પામ્યા છે, તે તે સપટ્ટા સત્પુરુષો એકજ માર્ગેથી પામ્યા છે, વર્તમાનકાલે પણ તેથીજ પામે છે; અને અવિવ્યકાલે પણ તેથીજ પા-મશે. તે માર્ગમાં મતભેદ નથી, અસરલતા નથી, ઉન્નતતા નથી, ભેદા-ભેદ નથી, માન્યામાન્ય નથી, તે સરલ માર્ગ છે, તે સમાધિ માર્ગ છે, જ્યાં તે સિંધર માર્ગ છે; અને સ્વાભાવિક શાંતિ સ્વરૂપે છે. સર્વ

કાઢે માર્ગનું હોવાપણું છે. માર્ગના મર્મને પામ્યા વિના કોઈ મૂતકાભે મોક્ષ પામ્યા નથી, વર્તમાનકાઢે પામતા નથી, અને મંવિષ્યકાઢે પામશે નહીં. શ્રી જિને સદૃશ ક્રિયાઓ અને સદૃશ ઉપદેશો એ એક જ માર્ગ આપવા માટે કહ્યાં છે, અને તે માર્ગને અર્થે તે ક્રિયાઓ અને ઉપદેશો પ્રહણ થાય તો તે સફળ છે, અને એ માર્ગને મૂલી જઈ તે ક્રિયાઓ અને તે ઉપદેશો પ્રહણ થાય તો તે સૌ નિષ્ફળ છે. શ્રી મહાવીર જે ઘાટેથી તર્યા તે ઘાટેથી શ્રીકૃષ્ણ તરશે; જે ઘાટેથી શ્રીકૃષ્ણ તરશે તે ઘાટેથી શ્રી મહાવીર તર્યા છે. એ વાત ગમે ત્યાં બેઠાં, ગમે તે કાઢે, ગમે તે શ્રેણિમાં, ગમે તે યોગમાં જ્યારે પમાશે ત્યારે પવિત્ર, શાશ્વત છત્પદના અનંત અર્તાદ્રિય સુખનો અનુભવ થશે, તે ઘાટ સર્વ સ્થલે સંમલિત છે. યોગ્ય સામગ્રી નહીં મેલવવાથી મળ્ય વળ એ માર્ગ પામતાં અટક્યા છે, તથા અટકશે, અને અટક્યા હતા. કોઈ વળ ધર્મ સંબંધી મતભેદ છોડી દઈ એકામ ભાવથી સમ્યક્ યોગે એ જ માર્ગ સંશોધન કરવાનો છે. વિશેષ શું કહેવું? તે માર્ગ આત્મામાં રહ્યો છે. આત્મત્વ પ્રાપ્ત પુરુષ—નિર્મલ આત્મા—જ્યારે યોગ્યતા ગળી જે આત્મત્વ અર્પશે—ઉદય આવશે ત્યારેજ તે પ્રાપ્ત થશે, ત્યારેજ તેની ઘાટ મળશે, ત્યારેજ તે મતભેદાદિક જશે. મતભેદ રાહી કોઈ મોક્ષ પામ્યા નથી, વિચારીને જેને મતભેદને ટાળ્યો તે અંતર્દૃષ્ટિને પામી કમેદરી શાશ્વત મોક્ષને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે.”

પ્રોફેસર ચ. ક. ઠાકોરે શ્રીમાન્ના વિચારોનું અવલોકન કર્યો—વાદ એવા અભિપ્રાયનો નિશ્ચય કર્યો હતો કે શ્રીમાન્ રાજચંદ્ર એક જન્મવિરાગી (Born ascetic) હતા. તેઓની ચાલચર્યાધીજ તેઓને વિશે વૈરાગ્ય હતો. તેઓની આત્મજ્ઞાનની કઈ મૂમિયે સ્થિરતા હશે તેનો વિચાર કરવાને માટે તેઓશ્રીના વિચારોના મનનની નિયમા જરૂર છે.

આજ જઢવાદમૂલક વિજ્ઞાનના જમાનામાં આત્મવાદની પ્રતીતિ ટોકોમાંથી ઓછી થતી જાય છે. જેઓ શ્રીમાન્ રાજચંદ્રને,—તેઓની

દશાને—તેમોના વિષારોને અને તેમોના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રને અવ-
હોક્તો તેમને આત્માની પ્રતીતિ સહેજે થયા વિના નહીં જ રહે.

શ્રીમાન્ રાજચંદ્રના વિષારોનો સંપદ ૭૦૦ પૃષ્ઠના એક મન્ય
પ્રંથના આકારે પ્રજા સન્નુરુત્તર વ્યારનો રજુ થયો છે. આ સંપદમાં
તેમોના તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી નિર્ણયો, તેમોની આશ્ચર્યક દશાનાં અવ-
હોક્તો, અને અનેક પરમાર્થ સંબંધીના વિષયો છે. તત્ત્વજ્ઞાન કે
શિદ્ધાંતજ્ઞાન જેવા કટણ વિષયોના અધિકારીઓ માટે તે પ્રંથનું
અવહોક્તન યોગ્ય છે.

‘મોહમાઝા’માં શ્રીમાન્ રાજચંદ્રે સત્તર અદાર વર્ણની વધે પોતાનો
‘સામાન્ય મનોરથ’ પોતે આ પ્રમાણે પ્રકલ્પ્યો છે:—

મોહિનિભાવ વિચાર અર્પીત થઈ,
મા નિરસ્તું નયને પરનારી,
પરવર તૂલ્ય ગણું પરવૈભવ,
નિર્મલ તારિકક લોભ સમાવી !
દ્વાદશવૃત્ત અને દ્વીનતા પરિ,
સારિકક ધાઈ સ્વરૂપ વિષાળી;
પ મુજ મેમ સદા શુભ લેમક,
નિત્ય અસંદ રહો મવ હાલી.
તે ત્રિસલા તનવે મન તિરહિ,
જ્ઞાન, વિવેક, વિચાર વધારે,
નિત્ય વિશોધ કરી નવ તરહનો,
વત્તમ શોધ અનેક રહારે.
સંસાર શીઝ જગે નહીં અંદર,
એ જિનનાં જયનો અવધારે;
રાગ સદા મુજ દાઝ મનોરથ,
ધાર, વસ અવધારે, રહારે.

તેઓશ્રીના વિચારોને માટે અભિપ્રાય આપવાની ક્યાં જરૂર છે ? જે પુરુષે આત્માનુભવથી વિચારો વતાવ્યા છે તે પુરુષના વિચારોના સંબંધમાં યાદ્યદષ્ટિ શો અભિપ્રાય આપે ? એના સંબંધમાં વિશેષ નહીં કહેતાં શ્રીયુત્તમ મોહનદાસ ગાંધીના શબ્દોમાંજ તે વિચારોથી કેટલી શાંતિ મળે છે તે જણાવવું વસ થઈ પડશે; “તેઓનાં આ પુસ્તકો મેં વાંચ્યાં છે, અને તેને મને સર્વોત્કૃષ્ટ શાંતિ આપી છે.”

આ વૃદ્ધત્વ પ્રેમમાંના વિચારો એક જૈન મહાનુભાવના હોવા છતાં તે કોઈ પણ દર્શનના અનુયાયી વાંચતાં વિચારતાં એમજ અનુભવી શકશે કે, તે વિચારો કોઈ પણ સંપ્રદાયના મમત્વને માટે નથી પરંતુ આત્મત્વપ્રાપ્તિ માટેના છે. તેથી આત્મકલ્યાણજ થઈ શકવાનું. જ્ઞાતીની દષ્ટિ સર્વેય એકજ વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે હોય છે; અને તે વસ્તુ તે આત્મ-સ્વરૂપ છે. શ્રીમાન્ રાજચંદ્રનો આશ્વિન્યંતર લઘુ-પરમ મનોરમ-શું હતો તે સુસ્ત વાચક તેઓના નીચે આપેલ કાવ્યપરથી જોઈ શકશે.

ગુણસ્થાનક ક્રમારોહ.

૧. અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?

ક્યારે થઈશું વાણાંતર નિર્મય જો ?

સર્વ સંબંધનું બંધન તિલ્લુ છેડીને,

વિચરશું કવ મહત્પુરુષને પંથજો ?

અપૂર્વ૦

૨. સર્વ ભાવથી ઔદાસીન્યવૃત્તિ કરી:

માત્ર દેહ તે સંયમહેતુ, હોય જો;

અન્ય કારણે અન્ય કશું કલ્પે નહીં,

દેહે પણ કિંચિત્ મૂછાં નવ જોય જો.

અપૂર્વ૦

૩. દર્શનમોહ વ્યતીત થઈ ઉપજ્યો લોભ જે,

દેહ ભિન્ન કેવલ ચૈતન્યનું જ્ઞાન જો;

તેથી પ્રજ્ઞીય ચારિત્રમોહ વિલોકિયે;

વર્તે એવું શુદ્ધસ્વરૂપનું ધ્યાન જો.

અપૂર્વ૦

४. आत्मस्थिरता त्रण संक्षिप्त योगनी,
मुख्यपणे तो वर्ते देहपर्यंत जो;
घोर परिपह के उपसर्गमये करी,
आवी शके नहीं ते स्थिरतानो अंत जो. अपूर्व०
५. संपमना हेतुची योगप्रवर्तना,
स्वरूपछछे जिनभासा आधीन जो;
ते पण क्षण क्षण घटती जाती स्थितिमां,
अंते थाये निजस्वरूपमां छीन जो. अपूर्व०
६. पंच विषयमां रागद्वेष विरहितता,
पंच प्रमादे न मळे मननो छोम जो;
द्रव्य, क्षेत्र ने काळ भाव प्रतिबंधवण,
विचारसुं उदयाधीन पण बीतछोम जो. अपूर्व०
७. क्रोधप्रत्ये तो वर्ते क्रोयस्वभावता,
मान प्रत्ये तो दानपणानुं मान जो;
माया प्रत्ये माया साक्षी भावनी,
छोमप्रत्ये नहीं छोम समान जो. अपूर्व०
८. बहु उपसर्गकर्ता प्रत्ये पण क्रोध नहीं,
वदे चकि तथापि न मळे मान जो;
देह जाय पण माया थाय न रोममां,
छोम नहीं छो प्रबळ सिद्धि निदान जो. अपूर्व०
९. नम्रभाव, मुंदभाव सहअस्नानता,
अवंतधोवन आदि परम प्रसिद्ध जो;
केश, रोम, मसू, के अंगे शृंगार नहीं,
द्रव्यभाव सयंममय निर्धम सिद्ध जो. अपूर्व०
१०. शत्रु मित्रप्रत्ये वर्ते समदर्शिता,
मान अमाने वर्ते तेज स्वभाव जो,

जीवित, के मरणे नहीं न्यूनाधिकता,
भव मोक्षे पण शुद्ध बर्ते समभाव जो.

अपूर्व०

११. एकाकी विचरतो बळी स्मशानमां,
बळी पर्वतमां बाघ सिंह संयोग जो;
अटोल आसन, ने मनमां नहीं क्षोभता,
परमभिन्ननो जाणे पान्या योग जो.

अपूर्व०

१२. घोर तपश्चर्यामां पण मनने ताप नहीं,
सरस जले नहीं मनने प्रसन्नभाव जो;
रजकण के रिद्धि वैमानिक देवर्ना,
सर्वे मान्या पुद्गल एक स्वभाव जो.

अपूर्व०

१३. एम पराजय करीने चारितमोहनो,
आहुं त्यां ज्ञां करण अपूर्व भाव जो;
भेणी क्षपकतणी करीने आरुढता,
अनन्य चित्तन अतिशय शुद्ध स्वभाव जो.

अपूर्व०

१४. मोह स्वयंभूरमण समुद्र तरी करी,
स्थिति त्यां ज्ञां क्षीणमोह गुणस्थान जो;
अंत समय त्यां पूर्ण स्वरूप वितराग भई,
प्रगटानुं निज केवलज्ञाननिधान जो.

अपूर्व०

१५. चार कर्म घनघाती ते व्यवच्छेद ज्ञां,
भवना बीजतणो आत्यंतिक नास जो;
सर्वभाव ज्ञाता दृष्टा सह शुद्धता,
कृतकृत्य प्रभु वीर्य अनंत प्रकास जो.

अपूर्व०

१६. बेरुनियादि चार कर्म बर्ते जहां,
बळी सींदरीवत् आकृति मात्र जो;
ते देहायुष आधीन जेनी स्थिति छे,
आयुष पूर्ण, मटिये दैहिकपात्र जो.

अपूर्व०

૧૭. મન, વચન, કાયા ને કર્મની કર્મણા,
 છૂટે જદાં સકળ પુદ્ગલ મંબંધ જો;
 એવું અયોગી ગુણ સ્થાનક ત્યાં થઈતું,
 મહામાય સુમદાયક પૂર્ણ અંબંધ જો. અપૂર્વ૦
૧૮. એક પરમાણુ માત્રનો મઝે ન સ્પર્શતા,
 પૂર્ણ કહેંકરદિત અઢોલસ્વરૂપ જો;
 દુષ્ટ નિરંજન ચૈતન્યમૂર્તિ અનન્યમય,
 અશુદ્ધપુ, અમૂર્ત સદૃજપદરૂપ જો. અપૂર્વ૦
૧૯. પૂર્વ પ્રયોગાદિ કારણના યોગથી,
 કર્મગમન વિદ્યાલય પ્રાપ્ત સુરિપ્ત જો;
 છાદિ અનંત અનંત સમાધિમુદ્ધમાં,
 અનંત દર્શન, જ્ઞાન, અનંત સર્દિત જો. અપૂર્વ૦
૨૦. જે વદ બી સર્વેંએ લીધું જ્ઞાનમાં,
 કહી શકયા નહીં પણ લે બી અગજાન જો;
 તેદ સ્વરૂપને અગ્ય વાળી લે છું કહે !
 અનુમલગૌષર માત્ર રહું લે જ્ઞાન જો. અપૂર્વ૦
૨૧. એદ પરમપદપ્રાપ્તિનું કર્યું ધ્યાન મેં,
 ગજાગર ને દાહ મનોરથરૂપ જો;
 લોપણ નિશ્ચય રાજચંદ્ર મનને રહો,
 પ્રભુભાજાપ ધનું લેજ સ્વરૂપ જો. અપૂર્વ૦

બીમાર રાજચંદ્રનું જીવન આધ્યાત્મિક દોરે લેખોનું આલેખન હી
 લીધે કરવું ? લેખોની જણા લેખોનાજ દરજોમાં કહેલી યોગ્ય વદ વદતો:-

ધન્ય દે દિવસ આ બહો,
 આત્મી દે દાંતિ અપૂર્વ દે;
 દસ વર્ષે દે ધારા વાત્સી,
 મરણો વદ્ય વર્મનો વર્ષે દે. અન્ય૦

બોગવીલે મેં એકત્રીમે,
 આત્મી અપૂર્વ અનુમારે;

ભોગણીસેં ને ચેતાલીસેં,

અદ્ભુત વૈરાગ્ય ધાર રે.

ધન્ય૦

ભોગણીસેં ને સુદતાલીસેં,

સમક્ષિત શુદ્ધ પ્રકાશ્યું રે;

શ્રુત અનુમત વધતી દશા,

નિજ સ્વરૂપ અવમાસ્યું રે.

ધન્ય૦

ત્યાં આઠ્યો રે હૃદય કારમો,

પરિગ્રહ કાર્ય પ્રપંચ રે;

જેમ જેમ તે હૃદસેલીએ,

તેમ થયે ન થટે રંચ રે.

ધન્ય૦

વધતું યમજ ચાલિયું,

હવે દીસે ક્ષીણ કાંઈ રે;

ઋમે કરીને તે જશે,

યમ માસે મન માંદિ રે.

ધન્ય૦

યથા હેતુ જે ચિત્તનો,

સત્ત ધર્મનો ઉદ્ધાર રે;

યશે અવશ્ય આ દેહથી,

યમ થયો નિરધાર રે.

ધન્ય૦

આવી અપૂર્વ યુત્તિ અહો,

યશે અપ્રમત યોગ રે;

કેવલ છગમગ મૂમિકા,

સ્પર્શિને દેહ વિયોગ રે.

ધન્ય૦

અવશ્ય કર્મનો મોગ છે,

મોગવલો અવશેષ રે;

તેથી દેહ યકજ ધારીને,

જાણું સ્વરૂપ સ્વયેસ રે.

ધન્ય૦

INDIANS OF TO-DAY.

(From The Pioneer. 22nd May 1901.)

We have already quoted a short account from the Bombay Times of Shrimad Rajchandra Ravjibhai, (popularly known as Raji) a rising Jain reformer, who died on April 9th, 1901, in Rajkot, Kathiawar at the premature age of 33. Shrimad has the reputation of being the only *Shatavadhani* poet of the age, when he was only nineteen. *Avadhana* means attention; *shatavadhana* means attention to a hundred things at a time. A poet is styled *Shatavadhani*, when he stores up a hundred verses in his memory;—be they verses in different languages or words are recited to him at random, or some games such as chess, cards, &c., or any other things, and reproduces them in their proper order from memory. During the performance the strokes of a bell are counted, and arithmetical problems are solved by the poet. This feat of memory power, coupled with poetic gifts,—for the *Shatavadhani* poet, has also to compose poetry *extempore*,—can be realised better by giving an description.

Shrimad Rajchandra was a living psychological experiment of how far memory can be developed. He was considered by his admirers to be one of the greatest moral teachers of our time and country, and the enlightened portion of the Jain community regarded him as its youngest great philosopher in this *Pancham Kal*. He was born in Varanasi, Kashi, on 1867, of *Vasika* parentage. As a boy at school he showed extraordinary powers of memory. He finished within two years the vernacular course of his studies, which generally requires six years to complete. His teachers regarded him as a prodigy of intellect and memory. At a very early age he showed a predilection for poetry. At the age of nine he wrote small *Ramayana* and *Mahabharata* in verse (poetry). At the age of twelve, he was first invited

stanzas on a clock in three days. This shows that Shrimad was a born poet. He also began to contribute to several monthly magazines, and newspapers, and wrote an essay on the importance of female education. When he was thirteen, he went to Rajkot to study English. At the age of fourteen or fifteen, he went to Morvi, and performed an *Ashtavadhana* (in which eight things are attended to at a time) feat, before a circle of friends. He then increased the *Avadhanas* from eight to twelve, and gave a public performance of the same. He gradually increased his powers of memory to such an extent that from twelve *Avadhanas* he began to perform sixteen, and from sixteen fifty-two and lastly, one hundred, and thus at the age of nineteen, he became a *Shatavadhani* poet. He went to Bombay and gave a public performance of his *Shatavadhanas*, in the Framji Kavasji Institute and other places. For these wonderful feats of memory he was awarded a gold medal by the Bombay public, and was given the name of *Sakshat Saraswati* (સક્ષિત સરસ્વતી.) Mr. Malabari, the well-known social reformer, after witnessing the performance wrote in his paper, the *Indian Spectator*, a very admirable article calling Shrimad, "a prodigy of intellect and memory." Shortly after this, at the instance of the late Sir Charles Sargent, the then Chief Justice of the High Court of Bombay, Dr. Peterson, Mr. Yajnik, and such other well-known citizens, arrangements were made for a big public meeting to witness Shrimad's *Shatavadhana*. The public and the Press expressed their high appreciation and admiration of the young prodigy. Sir Charles advised him to visit Europe and exhibit his powers there, but he could not do so, as he thought he could not live in Europe as a pure Jain ought to live.

After such public recognition, a sudden change seemed to come over him. At the age of twenty, he completely disappeared from the public gaze. He determined to use his powers and abilities for the instruction and enlightenment of

his community and the people at large. From his every early age he was a voracious reader. He studied the six schools of religions (५११) and other systems of Oriental and Western philosophy. Strange though it might seem it was a fact that a book was required to be read only once in order to be digested, and without any regular study of Sanskrit and Prākṛit, he could accurately understand works in those languages and explain them to others, as only learned scholars could be expected to do. Shrimad now began to inculcate his taste for knowledge in others and soon attracted a large number of disciples, whom he guided to the proper study of the Jain philosophy. He found that the *Acharyas* (religious teachers) of the time held narrow and sectarian views, and did not appreciate the change of times. Again those who renounced the world were generally lacking in some of good things of the world, and had some reason or other to be dissatisfied with their lot in the world. Such men could not impress their congregations by their example. He believed that if a man of wealth, and social position renounced the world, he could work real good by his example; convinced of his sincerity and disinterestedness, the people would more readily follow his guidance and profit by his preaching. Holding such views, he had believed that he had not sufficiently qualified himself to appear before the public as an ascetic and a spiritual guide, and he continued steadily a man of the world, though his inclinations were all the other way.

When he was twenty-one, he took to business and in a very short time gained the credit of being a capable jeweller. The cares of a flourishing business, however, did not keep him from his favourite study of religion and philosophy. In the midst of his busy life he was quietly extending his studies and was always found surrounded by his books. Again, for some months of the year, he would leave Bombay with instructions to the members of the firm not to correspond with him unless he wrote to them. He used to retire into the

that both Mahavira and Buddha were different personages, their principles were quite different and the belief of European scholars, that Jainism was the offspring of Buddhism was not well founded. He said, that in the Jain manuscripts, of two thousand years old, it was clearly stated that the Great Mahavira and the Great Buddha were hard religious competitors. Shrimad had also maintained that the two chief sects of Jainism,—the Digamber and the Svetambara—were the outcome of irregular condition of the country.

The above short sketch of his life is sufficient to show that, Shrimad Rajchandra was in every way a remarkable man. His mental powers were extraordinary. At the same time the moral elevation of his character was equally striking. His regard for truth, his adherence to the strictest moral principles in business, his determination to do what he believed to be right, in spite of all opposition, and his lofty ideal of duty, inspired and elevated those who came in contact with him. His exterior was not imposing, but he had a serenity and gravity of his own. On account of his vast and accurate knowledge of religious and philosophy, his wonderful powers of exposition and his lucid delivery, his discourses were listened with the utmost attention. His self-control under irritating circumstances was so complete, his persuasive powers so great, and his presence so inspiring, that those who came to discuss with him in a defiant and combative frame of mind, returned quite humiliated and full of admiration.

Shrimad Rajchandra deplored the present condition of India, and was always solicitous for its amelioration. His views on the social and political questions of that day were liberal. He said there ought not to be any thing like caste-distinction amongst the Jains, as those who were Jains were all ordered to lead similar life. Among all the agencies for reform, he assigned the highest place to the religious reformer, working with the purest of motives and without ostentation.

He found fault with the religious teachers of the present day because, they preached sectarianism, did not realise the change of the times, and often forgot their real sphere in the desire to proclaim themselves as *aratars* of God, and arrogated to themselves powers which they did not possess. In his later years, it was clear that he was preparing to fulfil his life's mission in that capacity. But unfortunately death intervened and the mission remained unfulfilled. Shrimad had, however, succeeded in creating a new spirit among the Jains in the Bombay Presidency. It is generally believed that had he lived long, he would have revolutionised the whole system of the present Jain religion, and would have taught the people what the Great Mahavira had actually taught. He wanted to do away with the numerous sects of the Jain religion in order to establish one common religion, founded by Mahavira. That such an useful life should have been cut short at this premature age was a distinct loss to the country.

His admirers have already collected about Rs. 11,000 to perpetuate his memory. A movement is still going on to increase the fund. It is expected that an institution to collect old manuscripts and to publish the work of the Jain religion which remain unpublished, in several *Dhandharus*, will be started, bearing his honoured name. It is hoped that some one of his numerous disciples may give the public a comprehensive account of his life and work.

આજના હિંદીઓ.

[અભાદ્રવાદના 'વાસોનીયર' (૨૧, મે, ૧૯૦૧) પત્ર અપરખો.]

અમે મુંબઈના વર્તમાનપત્રોમાંથી શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર રઘ્નીમાઈ (પ્રસિદ્ધિમાં 'કવિ' તરીકે જાણ થયેલા) અને વગતા જૈનમુધારક કે જે કાઠિયાવાડમાં આવેલ રાજકોટમાં ૩૩ વર્ષની અઘાલ વયે ૧૯૦૧ના એપ્રિલની નવમીએ ગત થયા તેનું ટુંક વર્ણન ક્યારનું ટાંકેલ છે. ચ્યારે ૧૯ વર્ષના હતા ત્યારે હિંદીના કાવ્યકલાની કવિ તેઓ એકજ છે એવું માન શ્રીમદ્ને મળ્યું હતું. અવધાન પટલે લક્ષ. કાવ્યકલાન પટલે વધી વસતે સો વાતુપર ધ્યાન આપ્યું તે. એક કવિ ચ્યારે પોતાની સ્મરણશક્તિમાં એક સો વાવતોનો સંગ્રહ કરી રાખે છે ત્યારે તે કાવ્યકલાની કહેવાય છે. આ વાવતોમાં જુદી જુદી માપામોની કવિતાઓ કે જેમાંના કાવ્યો આદ્યમધ્યમા ક્રમમાં ગમે તેમ કહેવામાં આવે છે, જયવા રોચરંજ, પાનાં આદિ કેટલીક રમતો અને ચીજી કેટલીક વાવતોનો સમાવેશ થાય છે. આ અવધાનક્રિયામાં ઘંટ વગાડવામાં આવે છે તેના ટકોરા ગણતાં ગણતાં ગણિતના કાલકામો કરી આવે છે. કવિરાશની વહીવટ સાચેની—દારણ કે કાવ્યકલાની કવિને પૂછેલી કવિતા તાત્કાલિક અને શિષ્ટ રીતે કરવી પડે છે—સ્મરણશક્તિનું આવી રીતે વ્યવસ્થા વર્ણન કરતાં દ્રષ્ટિએ ઔચાચીજ તેનો શરો ક્યાલ આવી શકે છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, સ્મરણશક્તિનો કેટલો વધો વિકાસ કરી કાવ્ય છે તેના અધ્યાત્મશાસ્ત્રદૃષ્ટિયા પ્રત્યક્ષ કંદારણરૂપ હતા. તેમના સ્તુતિ-કારો તેઓ આપણા સમય અને દેશના મહત્તમ નીતિશાસ્ત્રના અવદે-કામોમાંના એક હતા એમ ગણતા; અને જૈનમુદાયના મુશિક્ષિત પુરુષો તેઓને આ વંચમકાસના એક વહારતા મહાન્ પિત્રમુક તરીકે સેવતા. તેમનો જન્મ કાઠિયાવાડના વઘાણિયા ગામમાં વિક્રમશાકાવિમાં ૧૮૬૭ માં થયો હતો. નાનપણમાં ચ્યારે તેઓ માત્રામાં જતા ત્યારે તેઓ

મદ્મુન સ્મરણશક્તિ વસોવી હતી. ગુજરાતી ભાષામાંનો અધ્યાસત્તમ કે જે પૂરો કરવાને છ વર્ષે સાગતાં હતાં તે તેમણે બે વર્ષની અંદર પૂરો કર્યો. તેમના શિષ્યજી તેમને બુદ્ધિ અને સ્મરણશક્તિ વિશે અસાધારણ હેમ્પના. પગીઝ નાની ડમરધીજ તેમને કવિતા પ્રત્યે અનુરાગ હતો. મન વર્ષની વયમાં તેમણે પદ્યમાં નાના રામાયણ અને મહામારત છંદમાં હતાં. બાર વર્ષની વયમાં ત્રણ દિવસમાં પટિકાધેનુત્રવ ત્રણસો વૃત્ત લખ્યા હતા. આ વર્ષોએ છે કે થીમદુ આત્મમિદ્ધ કવિ હતા. તેમણે કેટલાક માસિક અને જાહેર વર્તમાનપત્રોમાં સભ્યાગ લખ્યા માંડ્યાં હતાં, અને સ્ત્રીકેન્દ્રવર્ગીની ત્રયોગિના ઉપર એક નિવંધ લખ્યો હતો. તેર વર્ષની વયે તેઓ ફિઝિકલ માયાનો અધ્યાસ કરવા રાજકોટ ગયા. ૧૪ કે ૧૫ વર્ષની વયે તેઓ મોરબી જઈ મિત્રમંદુર પાસે અધ્યા-
વધાન (એકી વયે આટલા વયમાં બિન રાગવાની ક્રિયા) કર્યા. વઢી આટલાંથી બાર અધ્યાસ કરવાની શક્તિ વધારી અને વઢી તે બાર અધ્યાસો પ્રજા સમક્ષ કર્યા. તેમણે ધીમે ધીમે પોતાની સ્મરણ-
શક્તિ વધારી વધારી પ્રમાણમાં વધારી કે વારમાંથી મોટા અધ્યાસ કર્યા, સોટમાંથી વાવન અધ્યાસ કર્યા અને અને મો અધ્યાસ કર્યા, અને આવી રીતે ધોળગીમ વર્ષની વયે તેઓ જાણવાની ક્રિયા કર્યા. તેઓ મુંબઈ જઈ પોતાની જાણવાની કરવાની શક્તિ કરામતી વાવનતી દુનિદ્ધવદ અને અન્ય સ્થાનોએ પ્રજા સમક્ષ કરી વાવતી. આ આશ્વ-
મૂળ સ્મરણશક્તિની ક્રિયાઓથી તેમણે પ્રજાને મુત્રવેધંદુરક (પાંદ) આવો અને 'સાધના સરસ્વતિ'ને વિદ્યુ માળમાં જાતું. પ્રમિદ્ધ મુધારક નિ. મદ્મદીય વારોન્ટ જાણવાની ક્રિયા જોડે પોતાના વન માં
'ફિઝિકલ સ્પેસ્ટેટ'માં તે વિશે વર્ગોત્ત મુનિત્તરુત્તક હેલ લખ્યો અને તેમાં થીમદુને "બુદ્ધિ અને સ્મરણશક્તિ મદ્મુન રીતે વરાવનાર"
(a prodigy of intellect and memory) લખ્યા. આ વઢી સોટાક વધારમાં મુંબઈની હાઈકોર્ટના મુખ્ય જ્ઞાવમૂર્તિ મર વાવે

સારજન્ટ, ડૉક્ટર પીટર્સન, મિ. યાકીક અને અન્ય પ્રતિષ્ઠિત પુરુષોનાં પ્રેરણાથી થીમડનાં શતાવધાન જોવાને માટે એક મહાન ટોકમમા મોહકવાને વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. આ અસાધારણ શક્તિવાળા યુવકની શુભિ અને કદર હોકોષ અને પત્રવાળાઓએ* ઉત્તમ રીતે પ્રદર્શિત કરી. સર પાસેં તેમને યુરોપમાં ગઈ ત્યાં પોતાની શક્તિઓ દર્શાવવાને મહામણ કરી પણ તેઓ તેમ કરી શક્યા નહિ. કારણ કે તેમણે વિચાર્યું કે, યુરોપમાં પોતે જૈનધર્માનુસાર રહી શકે નહિ.

આવી રીતે મમમ પ્રજામાં ગ્યાતિ થયા પછી તેમના પર દરેક નવું પરિવર્તન લાઘ્યું હોય તેમ જણાયું. થીમ કર્પેની થયે પ્રજાની દૃષ્ટિમાંથી

* જુદા જુદા વર્તમાનપત્રોએ થીમડ રાજવંશના સંબંધમાં સરોત લેખો માંથી મળી છા. ૪, ડિસેમ્બર, ૧૮૮૬ (સેપ્ટ ૧૯૪૨ ના માગમાર પુદ ૮, દિનિ) ના અંકનાં 'મુંબઈ સમાચાર' વત્રે મળેલો એક અપલેગ (Leading article) મૂકીએ છીએ:-

અદ્ભુત સ્મરણશક્તિ તથા કવિતાશક્તિ ધરાવનાર એક જવાન
હિંદુની અંત્રે પધરામણી, અને તેના તરફથી થતા
શતાવધાનના પ્રચાસ.

મોરલીથી કશિથી રાજવંશી રાજાંધારે નાયસો જાત્ર ઓચનીય વરસની થયો એક દિંદુ દરમ્મ અને આવી સ્મરણશક્તિ તથા કવિતાશક્તિનાં કે અદ્ભુત જુઓ કરી દેખાડે છે તેવાથી સંજનારાઓને અને શાલેક કરના ગૂંજ છીએ. એવી મહાન શક્તિના પુરવો એકથી વધારે આવી થયા છે, અને નુદ મુંબઈમાં થીમ કદિ વંશિત વહુલજાત્રી તેવી શક્તિ ધરાવનાર તરીકે જાણીતા છે; થય દમયા અલેસો હરદું પુરવ તેઓ કરતા થડટી શક્તિનો કહેશાય છે; દરલે થીમમાં ગ્યારે અજાકથાનના દરલે અલેલેલ આડ પ્રકારના પ્રયોગો કરી થજાવે છે તરલે આને દલાકથાત્રી શટલે શકલો પ્રયોગો કરી દેવાડનાને સમજાવનાં આલે છે. તેમનાં રહેલી દાલિની મોંટી નુર્ષી એ છે કે, તેઓ દરો રેલ અનેક કાલત પોજના મવમાં થાદ રાગો લવા રમી શકે છે; અને તે કાલત જેમ સહેલી તેમ કલિના, મળેન અને માજના મલવી અપરાં થય હોય છે. થને દલા કાલત હંદમાં તેઓ થીમ કોલકામાં કલિના રથે છે; થને દરો અજાત્રી અને થારલી અજાત્રી કહેલ્ય લલક કાલકટ થપલેના થાસરોને થાસાં થોડી અને છે. અને તે મજદું એક થીમની નુર્ષે થને થને થને થને છે.

રહેલી અને સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના નિયમિત અભ્યાસ વગર તેઓ તે માધ્યમોના પુસ્તકો મ્હોટા પંદિતોની પેઠે યથાર્થ રીતે સમજી શકતા અને ધીજાને સમજાવી શકતા.

તેઓજ જોયું કે ધર્મગુરુઓ વર્તમાનકાળમાં સાંપ્રદાયિક દૃષ્ટિથી સંકુચિત—ટુંક મર્યાદાવાળા—વિચારો ધરાવે છે અને કાલમા પરિવર્તન અનુસાર કેવી રીતે વર્તન કરવું જોઈએ તે સમજતા નથી. વિશેષ જોઈએ આ સંસારનો ત્યાગ કરી ત્યાગવૃત્ત સ્વીકારે છે તેઓમાં કેટલાક સાંસારિક સંવસિઓના અમાથે તથા સંસારથી એક યા ધીજા કારણથી થયેલા અસંતોષને પરિણામે તેમ કરે છે. આવા પુરુષો પોતાના ચારિત્ર્યની અસર તેઓના સમુદાય પ્રત્યે પાડી શકતા નથી. ભીમદ્વીની એવી માની-નતા હતી કે ધનવાન અને સાંસારિક સારી સ્થિતિવાળો પુરુષ સંસારનો ત્યાગ કરે તો પોતાના ચારિત્ર્યથી સંગીન હિત કરી શકે. જનસમાજ તેના શુદ્ધ હૃદય અને નિઃસ્વાર્થના સદ્ગુણની ત્યાગી થવાથી તેના કહેવા પ્રમાણે દોરાવામાં ધળીજ તથા રહે અને તેના ઉપદેશથી લાભ મેળવતી થાય. આવા વિચાર ભીમદ્વીના હતા અને તેની સાથે જનસમાજ આગ્રહ એક સાધુ અને ધાર્મિક નાયક સરીકે રજુ થવા યોગ્ય સ્થિતિમાં મૂકાયા નથી એમ તેઓ માનતા હતા; અને તેથીજ મૃદસ્વદશાદ્વજ જીવન ગાઢવાતું જાણુ રાહ્યું હતું. જ્યારે તેના આંતરિક વિચારો સંસારપ્રત્યે રહન વદાસીન વર્તતા હતા.

જ્યારે ભીમદ્ ૨૧ વર્ષના હતા, ત્યારે તેમણે ધંધામાં પ્રયાણ કર્યું; અને ધણા ટુંક સમયમાં એક વાહોશ શ્વેરી સરીકેની નામના મેઝવી, ઘણતા જતા વ્યાપારની સ્થાપિઓમાં પણ ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનના પોતાના પ્રિય અભ્યાસમાં તેઓજ સહેલ આવવા દીધી નહિ. પોતાના વ્યોગરત જીવનમાં વૃષ્ટીદીધી જ્ઞાનવૃદ્ધિ કરતા હતા. તેમજ હમેશાં પુસ્તકોમાં મુકાપેલા રહેતા હતા. વઝી, વર્ષમાં કેટલાક મહિનાઓ તો પોતે મુંબઈ છોડી પાત્યા જતા અને પોતાની પેટીએ કદી જતા કે જ્યાંમુધી પોતે

લસે નહિ ત્યાં મુઘી કોઈએ પોતાની સાથે પત્રવ્યવહાર પળ ચલાવેલો નહિ. ગુજરાતના વનોમાં તેઓ દેવતાં વાસ ગાઝતા અને ત્યાં રહી ચિંત્વન અને યોગમાં દહાડા અને અઠવાડીયાઓ વ્યતીત કરતા. તેઓ રસેને પોતે ઓઝલાઈ જાય અથવા પોતાના સ્થગ્નની સ્વર પઢી જાય તેથી ધાસ્તીથી ઘણા ગુમ રહેવાનો હમેશ પ્રયાસ કરતા, છતાં તેઓ બારંબાર ઓઝવાઈ જતા અને છોકોની મ્હોટી સંખ્યા તેમનાં ઉપદેશ અને શિક્ષા વચનો શ્રવણ કરવાની જિજ્ઞાસાપૂર્વક તેમની પાછળ માવતી.

ઘ્યાપાર કર્યાને દશ વર્ષ થયા પછી તેમને છાગ્યું કે જે હેમુધી ઘ્યાપાર-ધંધામાં પ્રયાણ કર્યું હતું તે હેતુ તેઓએ પૂર્ણ કર્યો હતો. તેથી ઘ્યાપારની સામેનો પોતાનો સંબંધ નિવૃત્તવાની દૃષ્ટિ તેમને જગાવી. જ્ઞાન, ધનસંપત્તિ, સામારિક વર્ત્ત્વી, કૌટુંબિક મુલ્ય (કારણ કે તેમને દયાલ માતાપિતા, એક પરિણીત સંધુ, ચાર પરિણીત સ્ત્રીઓ, બે પુત્ર અને બે પુત્રીઓ હતી) પ્રાપ્ત કરી સંસારનો ત્યાગ કરી સાધુ-મુનિનું ઝીવન ગાઝવાની તેમને તૈયારી કરી. એટલામાં ૩૨ મા વર્ષની વયે તેમની શારીરિક પ્રકૃતિ નવઝી પડી. અનેક કુશળ ડાકટરોની સાર-બાર નીચે રાખવામાં આવ્યા અને એક વચ્ચત થો તેમની પ્રકૃતિ મુપરી જવાની આશા રખાઈ પરંતુ ઘ્યાપિએ ફરીબાર દેશાવ શીખો અને કાલેમ્યનવાળી સારવાર અને તેમના મહાશિષ્યોની માવજત છતાં એક વર્ષ કરતાં વધારે વચ્ચત બીટાનાવશ રહીને કાઠિવાગાહના રાજકોટ શહેરમાં, ગયા માસની નવમી તારીખે (૧૯૦૧ ના એપ્રિલ માસમાં) તેઓ માંનિધી કાઢનાર થયા. તેમની ડાહી અને તીવ્ર માંદગી દર-મ્યાન તેમને કદી પણ નિઃશ્વાસ અથવા આંતના દાખરી નહોતી. પ્યારે તેમના બીટાનાની આમશમના મીઝા વધાઓ ફીલગીર થતા ત્યારે પણ પોને આનંદમમેત રહેતા.

• છૂટી છવાયી કવિતા શિવાય તેમને કેટલાંક મુખ્યકો લખ્યાં છે. ’

૧ પ્રેમદ્ સપ્તચંદ્રના લયેન્દ્ર કે કે જે જેઓ મઝી આખ્યા તેઓ ધંપદ્ કરી ‘પ્રમદુદ્ગમનવક મંદે’ દેવિય વાવ વેરી ૭૦૦ વાગનો મધ્ય વ્રવ વહાર વાગ્યેછે.

તેમની મોક્ષમાર્ગ ક્યારની પ્રસિદ્ધિ પામી ગઈ છે. આ પ્રંથ જૈનધર્મની શુંથી સમાન છે. આ તેમણે સપ્તરવર્ષની વયે રચ્યો હતો. તેમના અપ્ર-
સિદ્ધ પ્રયોગમાં 'આત્માસિદ્ધિશાસ્ત્ર' તથા 'પંચાસ્તિકાયા' અને 'આત્માના
વિષયપર કેટલાક નિબંધો છે. જૈનધર્મ તથા તેના સત્ત્વજ્ઞાનનો મુખ્ય
સિદ્ધાંત કર્મવાદ છે. કર્મવાદમાં તેમણે અચંદ્ર બદ્ધા દર્શી. તેમણે આ
કર્મવાદપર પ્રમાણો સાથે એક પુસ્તક સરવજનો અને મગવાન્ મદાવીરે
પ્રકાશેલા સિદ્ધાંતોપર પ્રંથમાછા સરવજનો વિષાર હશે, પરંતુ દુર્ભાગ્યે
તેમ તેમનાથી હોવી માંદગીને સમયે ઘડ શક્યું નહિ. વહી તેમણે ધર્મના
કેટલાક કઠિન સિદ્ધાંતો પ્રતિપાદિત કર્યા હતા, જૈન અને બૌદ્ધ સાહિ-
ત્યનું સંબંધપૂર્વક નિરીક્ષણ કર્યા પછી તેઓ એવા નિર્ણયપર આઠવા
દતા કે મદાવીર અને મુદ્ધ બંને ભિન્ન મદાન્ પુરવો દતા, તેઓના
સિદ્ધાંતો તદ્દન જુદા હતા અને જૈનધર્મ એ બૌદ્ધધર્મની શાસ્ત્ર છે એવી
યુરોપીય પંદિતોની જે માનીનતા હતી તે થરાથર પ્રમાણ સહિત નથી.
તેઓ કદેશા કે જૈનોના કે હજાર વર્ષના પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકોમાં
સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે કે મદાન્ મહાર્થાર અને મદાન્ મુદ્ધ એ ધાર્મિક
પ્રતિસ્પર્ધિઓ હતા. બીમદ્ આ પણ નિશ્ચિત રીતે પ્રતિપાદિત કરતા કે
જૈનની જે મુદ્ધ દાગ્ધા નામે દિગંધર અને શ્વેતાંધર દેશની અનિયમિત
સ્થિતિને કહેને જન્મ પામેલી છે.

બીમદ્ રાજચંદ્ર દરેક રીતે સામનિક ચિન્હથી અંકિત પુરુષ
હતા એ દર્શાવવાને તેમની ઝાંઝાની વપર દર્શાવેલી છપ્પુ રેલા પૂરવી
છે. તેમની માનસિક શક્તિઓ અદ્ભૂત રીતે અમદ્ભૂતિવાદી હતી, તેમજ
તેમના આરિષ્ટ્યની ઐતિક ડક્ષિણે અંકિત કરાવનાર હતી. સત્યપ્રાયે
તેમનો આદર, વ્યાપારમાં અત્યંત ખીચટથી ઐતિક તરફને વાળ્યો ગયે.
જાનું વર્તન, મમે દેટલી વિદ્યુત્તા છતાં એ તરફ તેઓ માનતા તે કર-
વાનો તેમની નિશ્ચય કૃતિ, અને તેમનો વર્તેષ્ય મંદેષે જલ આદર્શ,

નવીન જીવન ઉપજાવવામાં શ્રીમદ્ વિજય પામ્યા છે. સાધારણ રીતે
 યુનું મનાય છે કે જો તેઓ ઘણું વચ્ચત જીવ્યા હત તો હાલના જૈન-
 ધર્મની મંપૂર્ણ દર્શનની પ્રાંતિ કરી હત અને મહાન્ મહાવીરે જે વાસ્ત-
 વિક ઉપદેશ આપ્યો છે તે ઉપદેશ હોકોને શિષ્યાઓ હત, જૈન ધર્મના
 અનેક ગણ્યમેદો કાઢી માંત્રી મહાવીરે સ્થાપેલો એક સામાન્ય ધર્મ
 સ્થાપવાનો તેમનો વિચાર હતો, આવી ઉપયોગી જીંદગી અપક્ષ થયે
 ઉપયોગમાં આવતો વંધ પડી તેથી દેશને ચોક્કસો ગેરલાભ થયો છે.

તેમનું નામ ચિરંજીવ રાસ્ટ્રવાને તેમના સ્મૃતિ પાઠકોપ આશરે
 ઇ. ૧૧૦૦૦ વ્યારના સંગૃહીત કર્યા છે. તે પંદને વધારવાની હિલ-
 ચાલ હજુ પણ ચાલી રહી છે. અને એવી આશા રસાય છે કે જૂનાં
 હસ્તલિખિત પુસ્તકોને એકત્ર કરી જૈનધર્મવિષયક પુસ્તકો કે જે હેટ-
 લાક મંદારોમાં અપ્રગટ દશામાં પડ્યા છે તેને પ્રગટ કરનારી સંસ્થા
 તેમના માનવંતા નામ સાથે સ્થાપવામાં આવશે. * આશા રહે છે કે
 તેમના અનુયાયીઓમાંના કોઈ શ્રીમદ્ના જીવનટૂંચાંત અને કાર્યનો
 સર્વગામી અને સમગ્રી શકાય તેવો અહેવાલ પ્રજાસમક્ષ રજુ કરશે.

* પરમપુત્રપ્રભાવકમંડેલે જૈન ધર્મના જે મુખ્ય સંપ્રદાય—શ્વેતામ્બા અને
 દિગમ્બરના પ્રાચીન શાસ્ત્રો શ્રીમદ્ રાસ્ટ્રચંદ્રનું નામ લોડી “રાસ્ટ્રચંદ્ર જૈન શાસ્ત્ર-
 માતા” ના નામથી પ્રકટ કરવાનું શરૂ કર્યું છે, અને તે ચોક્કસાનુષાર નીચે
 પ્રમાણે પ્રંધો મૂલ તથા હિંદી અનુવાદસહિત ચહાર વળ પડી ચૂક્યા છે:—
 ૧ સપ્તમંગીત રંગિની. ૨ તપશ્ચાર્યાચિમ્બ સૂત્ર. ૩ પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય. ૪ પંચા-
 સ્તિકાય. ૫ જ્ઞાનાર્ણવ. ૬ સ્વાદ્વાદમંચરી ૭ વૃહતદ્રવ્ય સંપ્રદ. ૮ રમ્યાનુયોગ-
 સર્વના. ૯ શોમહસાર. ૧૦ પ્રવચનસાર. ૧૧ પરમાત્મપ્રકાશ.

શિક્ષણ પદ્ધતિ અને મુલ્યમુદ્રા.

આ એક સ્વાદ્વાદતત્ત્વબોધપૃથક્કનું થીજ છે. આ મંથ તત્ત્વ પામવાની જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરી શકે એવું એમાં કંઈ અંશે પણ દેવત રહ્યું છે. એ સમભાવથી કહ્યું છે. પાઠક અને વાંચકશ્રવણને મુલ્ય મલામળ એ છે કે, શિક્ષાપાઠ પાઠે કરવા કરતાં જેમ અને તેમ મનન કરવા. તેનાં તાત્પર્યો અનુભવવાં. જેમની સમજણમાં ન આવતાં હોય તેમજે જ્ઞાતા શિક્ષક કે મુનિઓથી સમજવાં, અને એ જોગવાઈ ન હોય તો પાંચ સાત વચ્ચત તે પાઠો વાંચી જવા. એક પાઠ વાંચી ગયા પછી અર્થપટ્ટી તેવર વિચાર કરી અંતઃકરણને પૂછવું કે શું તાત્પર્ય મળ્યું? તે તાત્પર્યમાંથી દેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય શું છે? એમ તે જોવું. એમ કરવાથી આત્મો મંથ સમજી શકાશે, હૃદય કોમલ થશે, વિચારશક્તિ વ્યીલશે, અને જૈનતત્ત્વપર કહી મદ્દા થશે. આ મંથ કંઈ પઠન કરવારુપ નથી, પણ મનન કરવારુપ છે. અર્થ-રુપ કેલ્લવળી એમાં યોજી છે. તે યોજના 'વાલાવબોધ'રુપ છે. 'વિવેચન' અને 'પ્રજ્ઞાવબોધ' ભાગ ભિન્ન છે. આ એમાંનો એક કકડો છે, છતાં સામાન્ય તત્ત્વરુપ છે. સ્વભાષા સંબંધી જેને સારું જ્ઞાન છે અને નવતત્ત્વ તેમજ સામાન્ય પ્રકરણ મંથો જે સમજી શકે છે તેઓને આ મંથ વિશેષ બોધદાયક થશે. આટલી તો અવશ્ય મલામળ છે કે, નાના બાલકોને આ શિક્ષાપાઠોનું તાત્પર્ય સમજણરુપે સવિધિ આપવું. જ્ઞાનશાસ્ત્રાભોના વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષાપાઠ મુલ્યપાઠે કરાવવાને વારંવાર સમજાવવા. જે જે મંથોની એ માટે સહાય છેવી ઘટે તે છેવી. એક વેવાર. પુસ્તક પૂર્ણ શીલ્પી રહ્યા પછી અવલેથી ચલાવવું. આ પુસ્તક અર્ણો હું ધારું છું કે, મુક્ત વર્ગ કટાક્ષ દૃષ્ટિથી નહીં જોશે, ઘડુ ઝંઝા ઉતરતાં આ 'મોક્ષમાલા' મોક્ષનાં કારણરુપ થઈ પડશે. માધ્યસ્થતાથી એમાં તત્ત્વજ્ઞાન અને શીલ્ બોધવાનો ઉદ્દેશ છે. આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનો મુલ્ય હેતુ ઉછરતા બાલયુવાનો આવી રીતે વિદ્યા પામી આત્મસિદ્ધિથી ભ્રષ્ટ થાય છે તે ભાવના અટકાવવાનો પણ છે. —શ્રીમાન્ રાજચંદ્ર.

—વાલાવબોધ મોક્ષમાલા, પ્રથમમાલા.

अनुक्रमणिका.

विषय.	पृष्ठ.
शिक्षापाठ १ पांचनारने मलामण ...	१
" २ सर्वे मान्य धर्म. ...	२
" ३ कर्मना धमत्कार. ...	३
" ४ मानवदेह. ...	४
" ५ अनाथी मुनि भाग १. ...	५
" ६ " " २. ...	७
" ७ " " ३. ...	९
" ८ सदृश्य तत्त्व. ...	१०
" ९ सदृश्य तत्त्व. ...	११
" १० सदृश्य तत्त्व भाग १. ...	१३
" ११ " " २. ...	१४
" १२ उत्तम गृहस्थ. ...	१६
" १३ जिनेश्वरनी भक्ति भाग १. ...	१७
" १४ " " २. ...	१८
" १५ भक्तिना उपदेश. ...	२०
" १६ खरी महत्ता. ...	२१
" १७ पाहुण्ड. ...	२२
" १८ चार गति. ...	२४
" १९ संसारने चार उपमा भाग १. ...	२६
" २० " " २. ...	२७
" २१ धार भावना. ...	२८
" २२ कामदेव धायक. ...	३०
" २३ सत्य. ...	३१
" २४ सत्संग. ...	३३
" २५ परिग्रहने संकोचघो. ...	३५
" २६ तत्त्व समझवुं. ...	३७
" २७ यत्ना. ...	३९
" २८ रात्रिमोक्षण. ...	४०
" २९ सर्व जीवनी रक्षा भाग १. ...	४१
" ३० " " २. ...	४२

विषय.

पृष्ठ.

शिक्षापाठ ३१	प्रत्याख्यान.	४४
" ३२	विनयवदं तत्त्वनी सिद्धि छे.	४६
" ३३	सुदर्शन शेट.	४७
" ३४	ग्रहचर्य विषे सुभाषित.	४९
" ३५	नमस्कार मंत्र.	५०
" ३६	अनानुपूर्वि.	५२
" ३७	सामायिक विचार भाग १.	५३
" ३८	" " २.	५५
" ३९	" " ३.	५७
" ४०	प्रतिक्रमण विचार.	५८
" ४१	मीलारीनो खेद भाग १.	६०
" ४२	" " २.	६१
" ४३	अनुपम क्षमा.	६३
" ४४	राग.	६४
" ४५	सामान्य मनोरथ.	६५
" ४६	कपिलमुनि भाग १.	६६
" ४७	" " २.	६७
" ४८	" " ३.	६९
" ४९	तृष्णानी विधिव्रता.	७१
" ५०	प्रमाद.	७२
" ५१	विशेष पडले शुं ?	७४
" ५२	हानीओप धैराग्य शा माटे बोप्यो ?	७५
" ५३	महावीर शासन.	७७
" ५४	अनुवि कोने कहेशी ?	७९
" ५५	सामान्य नित्य नियम.	८०
" ५६	क्षमापना.	८१
" ५७	धैराग्य ए धर्मनुं स्पष्ट छे.	८२
" ५८	धर्मना मतभेद भाग १.	८३
" ५९	" " २.	८५
" ६०	" " ३.	८७
" ६१	सुख विषे विचार भाग	८८

विषय,						पृ.
प्रस्तावना ६२ सुख विषे विचार भाग २.	२०
" ६३ " " ३.	२१
" ६४ " " ४.	२४
" ६५ " " ५.	२५
" ६६ " " ६.	२६
" ६७ अमूल्य ताव विचार...	२७
" ६८ जितेन्द्रियता...	१२३
" ६९ प्रत्यक्षरमी नपवाट...	१२४
" ७० हरमनकुमार भाग १.	१२५
" ७१ " " २.	१२६
" ७२ वज्रित योग...	१२७
" ७३ मोक्ष सुख...	१२८
" ७४ धर्मप्यान भाग १.	१२९
" ७५ " " २.	१३०
" ७६ " " ३.	१३१
" ७७ ज्ञान संबंधी वे बोध भाग १.	१३२
" ७८ " " २.	१३३
" ७९ " " ३.	१३४
" ८० " " ४.	१३५
" ८१ पंचमहाद्व...	१३६
" ८२ तत्वापबोध भाग १.	१३७
" ८३ " " २.	१३८
" ८४ " " ३.	१३९
" ८५ " " ४.	१४०
" ८६ " " ५.	१४१
" ८७ " " ६.	१४२
" ८८ " " ७.	१४३
" ८९ " " ८.	१४४
" ९० " " ९.	१४५
" " " १०.	१४६
" " " ११.	१४७

विषय.	पृष्ठ.
शिक्षापाठ ९३ लत्वाययोचं भाग १२. ...	१३४
" ९४ " " १३. ...	१३६
" ९५ " " १४. ...	१३७
" ९६ " " १५. ...	१३८
" ९७ " " १६. ...	१३९
" ९८ " " १७. ...	१४१
" ९९ समाजनी अगत्य. ...	१४२
" १०० मनोनिग्रहनां विम्व. ...	१४३
" १०१ स्मृतिमां राखथा योग्य महावाक्यो. ...	१४४
" १०२ विविध ग्रन्थो भाग १. ...	१४४
" १०३ " " २. ...	१४६
" १०४ " " ३. ...	१४७
" १०५ " " ४. ...	१४८
" १०६ " " ५. ...	१४९
" १०७ त्रिनेश्वरनी याणी. ...	१५०
" १०८ पूर्णमालिका मंगल. ...	१५१

ॐ

મોક્ષમાળા.

પુસ્તક વીજું.

શિક્ષાપાઠ ૧ વાંચનારને મલામળ.

વાંચનાર ! આ પુસ્તક આજે તમારા હસ્તકમળમાં આવે છે, તેને લક્ષ્ય પૂર્વક વાંચજો, તેમાં કહેલા વિષયોને વિવેકથી વિચારજો, અને પરમાર્થને હૃદયમાં ધારણ કરજો. એમ કરશો તો તમે નીતિ, વિવેક, ધ્યાન, જ્ઞાન, સદ્ગુણ અને આત્મશાંતિ પામી શકશો.

તમે જાણના દશો કે કેટલાંક અજ્ઞાન મનુષ્યો નહીં વાંચવા યોગ્ય પુસ્તકો વાંચીને અમૃત્ય વસ્તુ તથા સ્વોદ દે છે, જેથી તેઓ અવલે રસ્તે ચઢી જાય છે, આ લોકમાં અપકીર્તિ પામે છે, અને પરલોકમાં નીચ ગતિ પામે છે.

ભાષાજ્ઞાનનાં પુસ્તકોની પેટે આ પુસ્તક પઢન કરવાનું નથી, પણ મનન કરવાનું છે. તેથી આ ધવ અને પરધવ વચ્ચેનાં તમારું હિત યથે. ભગવાનનાં કહેલાં વચનોનો એમાં ઉપદેશ કયો છે.

તમે આ પુસ્તકનો વિનય અને વિવેકથી ઉપયોગ કરજો. વિનય અને વિવેક એ ધર્મના મૂળ હેતુઓ છે.

તમને વીજી એક આ પણ મલામળ છે કે જેઓને વાંચતાં આવડતું ન હોય અને તેઓની ઇચ્છા હોય તો આ પુસ્તક અનુક્રમે તેમને વાંચી સંમળાવવું.

તમને આ પુસ્તકમાંથી જે કંઈ ન સમજાય તે સુવિચક્ષણ પુરુષ પામેથી સમજી લેવું ચોગ્ય છે.

તમારા આત્માનું આથી દિત થાય; તમને જ્ઞાન, શાંતિ અને આનંદ મળે; તમે પર્માત્મા, દયાલુ, ક્ષમાવાન, વિવેકી અને સુદ્ધિ-શક્તી પામો; જ્ઞાની શુભ વાચના મૂકેલ ભગવાન પાસે કરી આ વાંઠ પૂર્ણ કરે છે.

શિક્ષાપાઠ ૨ સર્વમાન્યધમ.

ઓપાઠ.

- ધર્મતત્ત્વ જો જુઝવું મને, તો સંપત્તિનું સ્નેહે તને;
જે વિદ્યાનંત મહત્ત્વનાં માર, સર્વ માન્ય સદ્ગુણે દિતકાર. ૧
- માણ્યું ભાગ્યવાં ભગવાન, ધર્મે ન થીતો દયા સમાન;
અભયદાન માંહે મનોન, યો પ્રાણીને, દલવા દોષ. ૨
- મન્ય જીવને મન્યતાં જ્ઞાન, દયા હોડને જ્યાં પ્રમાણ;
દયા નહીં તો જ નહિ જુદ, વિના મૃત્યુ કીર્ણ નહિ દેવ. ૩
- પૂણર્વાગતી જ્યાં દુઃખ, તિતરર્ણી ત્યાં નહિ આજ્ઞાય;
મરે જીવનું દિલ્લો મૃત, મરાર્ણી ત્યાં શિક્ષા મુખ્ય. ૪
- મરે દર્શને જ કાંડેલ, જ શક્તિ-નદીં રિનેય;
મરે પ્રદાશે તિતરનાં જોય, દયા દયા તિમેટ પ્રસિંધ! ૫
- જ ભરતાર્થ મુંડક શક, ધર્મિયે તર્મિયે કરિ ઉન્માદ;
ધર્મે મહત્ત્વું જ જુન મૂટ, જ વળ ધર્મે મદા પ્રતિહટ. ૬
- તત્ત્વતર્ણી જ પ્રોડાને, તે ત્રન વોને પ્રાપ્ત મુર્ત;
વર્તનિતર્ય ભગવાન પ્રતિદ. મહત્ત્વંદ કલ્યાણ મિદ. ૭

શિક્ષાપાઠ ૩ કર્મના ચમત્કાર.

હું તમને કેટલીક સામાન્ય વિચિત્રતાઓ કહી જાઉં છું; એ ઉપર વિચાર કરશો તો તમને પરમવની શ્રદ્ધા દ્રઢ થશે.

એક જીવ સુંદર પલ્લેંગ પુષ્પગ્રંથપામાં શયન કરે છે, એકને ફાટેલ ગોદદી પણ મળતી નથી; એક માતમાતનાં ખોજનોથી તૃપ્ત રહે છે, એકને કાઝી જારના પણ સાંજા પટે છે; એક અગણિત લક્ષ્મીનો ઉપભોગ લે છે, એક ફુટી વદામ માટે થઈને ઘેર ઘેર ભાટકે છે; એક ધપુરાં વચનથી મનુષ્યનાં મન હરે છે, એક અવાચક જેવો થઈને રહે છે, એક સુંદર વસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત થઈ કરે છે, એકને સ્વરા ગિયાઝામાં ફાટેલું કપડું પણ ઓઢવાને મળતું નથી. એક રોગી છે, એક મજબૂત છે. એક સુદ્દિશાળી છે, એક જટભરત છે. એક મનોહર નયનવાળો છે, એક અંધ છે. એક લૂંટો કે પાંગડો છે, એકના પગ ને હાથ રમણીય છે. એક કીર્તિમાન છે, એક અપયશ ભોગવે છે. એક લાગ્યો અનુચરોપર દુકમ ચલાવે છે, અને તેટલાનાજ ટુંવા સદન એક કરે છે. એકને જોઈને આનંદ ઉપજે છે, એકને જોતાં વમન થાય છે. એક સંપૂર્ણ ઈન્દ્રિયોવાળો છે, અને એક અપૂર્ણ ઈન્દ્રિયોવાળો છે. એકને દીન દુનિયાનું ભેદ ખાત નથી, એકનાં દુઃખનો ફિનારો પણ નથી.

એક ગર્ભાધાનમાં આવતાંજ મરણ પામે છે, એક જન્મ્યાં કે તરત મરણ પામે છે, એક મુલેઓ અવતરે છે અને એક સો વર્ષનો દૃઢ થઈને મરે છે.

કોઈનાં મુગ્ધ, માષા અને સ્થિતિ સમ્મતાં નથી. મૃત્યુ રાગવગાદી-પર સમા સ્વમાર્થી વધાવાય છે. સમર્થ વિદ્વાનો ધરા ગાય છે!

આમ આસા જગત્નાં વિચિત્રતા મિથ મિથ પ્રકારે તમે જુઓ

જો: જ ઉપરથી તમને કંઈ વિચાર આવે છે? મેં કહ્યું છે તે ઉપરથી તમને વિચાર આવતો હોય તો કહો કે તે શા વડે થાય છે?

પોતાનાં વાંધેલાં શુભાશુભ કર્મરહે. કર્મ વડે ખારો સંસાર થયો તે છે. વગ્ધન નહિ માનનાર પોતે જ વિચારો શાવડે કરે છે? તે ઉપર વધારે વિચાર કરે તો તે પણ આ સિદ્ધાંત માન્ય રાશે.

શિક્ષાપાઠ ૪ માનવદેહ.

માગઝ કહ્યું છે તે પ્રમાણે વિદ્વાનો માનવદેહને ચીત્તા મપાતા દેહ કહ્યાં ઉત્તમ કહે છે. તે ઉત્તમ કહેવાનાં કેટલાંક કારણો અત્રે કહીશું.

આ સંસાર કષ્ટ દુઃખથી ભરેલો છે. જ્યાંથી જ્ઞાનીયો તરીને વાત વામના પ્રયોજન કરે છે. મોક્ષને માધી તેઓ અનંત શુભમાં વિરાજમાન થાય છે. જ મોક્ષ ચીત્તા કોઈ દેહથી મળતો નથી. દેહ, વિગેષ કે નદે જ જાંતે નિર્ગુણ મોક્ષ નથી, માત્ર માનવદેહથી મોક્ષ છે.

આને તમે કહેજો કે મનુષ્ય માનવિયોનો મોક્ષ કેમ થતો નથી? તેનો ઉત્તર તેઓ માનવાણું મમતે છે, તેઓ સંસાર શોકને તરી ગાય છે. તેનામાં વિરોધભૂતિ ઉદય થાયી હોય, અને તે વડે મનુષ્યમનુષ્યનો નિર્ગુણ મમતીને જન્મ મળવાજાન તથા ઉત્તમ શાસ્ત્રિકના મહાશક્તિ મેલન કરીને તેઓ અનુપમ મોક્ષને પામે છે, તેનાં દેહશરીરમાં વિદ્વાનો માનવાણું કહે છે. મનુષ્યના શરીરના દેવાડ ઉપરથી વિદ્વાનો તેને મનુષ્ય કહેતા નથી; જોકે તેના શિરેકને બંધન કહે છે. જે હાથ, જે પગ, જે ખાંડ, જે કાન, જુદા મુઠ, જે હોઠ અને જુદા નાક જ એવે હોય તેને મનુષ્ય કહેજો એ પ્રમાણે મનતાં નહિ; તો જરૂર મનુષ્યનાં નો વડે શરીરને જગ મનુષ્ય તમરો મોક્ષ; જગે જગ જ તમારું મનદે જાત કહ્યું છે. શિવેશ્વરી જગ મુકદે જગ

હે; ત્યારે શું એને મહા મનુષ્ય કહેવો? ના, નહીં—માનવપણું સમજે તેમ માનવ કહેવાય.

જ્ઞાનીઓ કહે છે કે એ ભવ ઘડુ દુર્લભ છે; અતિ પુણ્યના પ્રભા-
વથી એ દેહ સાંપડે છે; માટે એથી ઉતાવળે આત્મસાર્થક કરી લેવું.
અયમનકુમાર, ગજમુકુમાર જેવાં નાનાં ઘાઝકોં પણ માનવપણાને
સમજવાથી મોક્ષને પામ્યાં. મનુષ્યમાં જે શક્તિ ધરાય છે, તે શક્તિ-
વડે કરીને મદોન્મત્ત હાથી જેવા પ્રાણીને પણ વશ કરી લે છે; એજ
શક્તિવડે જો તેઓ પોતાના મનરૂપી હાર્થીને વશ કરી લે તો
કેટલું કલ્યાણ પાવે !

કોઈ પણ અન્ય દેહમાં પૂર્ણ સદ્વિવેકનો ઉદય થતો નથી
અને મોક્ષના રાજમાર્ગમાં પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. એથી આપણને
મજેલો આ ઘડુ દુર્લભ માનવદેહ સફળ કરી લેવો અવશ્યનો છે.
કેટલાક મૂર્ખોં દુરાચારમાં, અજ્ઞાનમાં, વિપયમાં, અને અનેક પ્રકાર-
ના મદમાં આશો માનવદેહ વૃથા ગુમાવે છે. અમૂલ્ય કૌસ્તુભ હારી
ધેસે છે. એ નામના માનવ ગણાય, શાકી તો ધાનરુપજ છે.

મોતની પલ નિશ્ચય આપણે જાણી શકતા નથી, માટે એમ ધને
તેમ ધર્મમાં ત્વરાથી સાવધાન થવું.

શિક્ષાપાઠ ૫ અનાથી મુનિ ભાગ ૧.

અનેક પ્રકારની રીદિવાલો મગધદેશનો ઓષિક નામે રાજા
અશ્વક્રિદાને માટે મંદિકૂલ નામના વનમાં નીકળી પડ્યો, વનની
વિચિત્રતા મનોહારિણી હતી. નાના પ્રકારનાં વૃક્ષો ત્યાં આવી રહ્યાં
હતાં; નાના પ્રકારની કોમલ વેલીઓ ઘટાટોપ થઈ રહી હતી; નાના
પ્રકારનાં પંક્તીઓ આનંદથી તેતું સેવન કરતાં હતાં; નાના પ્રકારનાં

રનાં પશ્ચિમોનાં મધુરાં ગાયન ત્યાં સંબઢાતાં હતાં; નાના પ્રકારનાં ફૂલથી તે વન છવાઈ રહું હતું; નાના પ્રકારનાં જઙ્ઙનાં ધરણ ત્યાં વહેતાં હતાં; ઢુંકારમાં એ વન નંદનવન જેવું લાગતું હતું. તે વનમાં એક શ્વાદ તઙ્ગે મહા સમાધિવંત પણ સુહુમાર અને સુલોચિત મુનિને તે શ્રેણિકે ઘેટેલો દીડો. એનું રુપ જોઈને તે રાજા અત્યંત આનંદ પામ્યો. ઉપમારહિત રુપથી વિસિત ઘડીને મનમાં તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. આ મુનિનો કેવો અદ્ભુત વર્ણ છે ! એનું કેવું મનોહર રુપ છે ! એની કેવી અદ્ભુત સામ્યતા છે ! આ કેવી વિસ્મયકારક શમાનાં ધરનાર છે ! આના અંગથી વૈરાગ્યનો કેવો ઉત્તમ પ્રકાશ છે ! આની કેવી નિર્લોભતા જણાય છે ! આ સંપત્તિ કેવું નિર્ભય નમ્રપણું ધરાવે છે ! એ ભોગથી કેવાં વિરક્ત છે ! એમ ચિંતરતો ચિંતવતો-મુદિત થતો ઘતો-મ્તુતિ કરતો કરતો-ધીમેથી ચાલતો ચાલતો, પ્રદક્ષિણા દેઈને તે મુનિને વંદન કરીને અતિ સમીપ નહિ તેમ અતિ દૂર નહીં, એમ તે શ્રેણિક ઘેડો; પછી એ શ્વાપની અંત્રલિ કરીને વિનયથી તેણે તે મુનિને પૂછ્યું કે હું આવે ! તમે પ્રશંસા કરવા યોગ્ય થવા તરુણ છો; ભોગવિલાસને માટે તમારી ઘય અનુકૂળ છે; સંમારમાં નાના પ્રકારનાં સુગંધ રચાં છે, ક્રતુ ક્રતુના કામ-ભોગ, જઙ્ઙ સંવંધીના વિલાસ, તેમજ મનોહારિણી સ્ત્રીઓનાં હૃદય-વચનનું મધુર શ્રવણ છતાં એ સગઢાનો સ્વાગ કરીને મુનિવ્યમાં તમે મહા ઉગ્રમ કમોઠો એનું શું કામ ? તે મને અનુગ્રહથી કહો. રાજાનાં આશં વચન માંમટીને મુનિએ કહ્યું, હે રાજા ! હું અનાથ હતો. મને અંધૂરે વસ્તુનો મામ કરાવનાર, તથા યોગશેષનો કરનાર, માગપર પ્રતુરના ધાળનાર, કરુણાથી કરીને વરમ સુગંધો દેનાર એવો મારો કોઈ મિત્ર થયો નહિ. એ કારણ માગ અનાર્થીપણાનું હતું.

શિક્ષાપાઠ ૬ અનાથી મુનિ ભાગ ૨.

શ્રેણિક, મુનિના ભાષણથી સ્મિત હસીને બોલ્યો, તમારે મહા રીદ્ધિવંતને નાથ કેમ ન હોય ? જો કોઈ નાથ નથી તો હું થડં છડં. હે મયંત્રાણ ! તમે ભોગ ભોગવો. હે સંયતિ ! મિત્ર, જ્ઞાતિષ્ કરીને દુર્લ્લપ એવો આ તમારો મનુષ્યભવ મુલભ કરો ! અનાથીએ કહ્યું, અરે શ્રેણિક રાજા ! પણ તું પોતે અનાથ છો તો મારો નાથ શું થઈશ ? નિર્ધન તે ધનાઢ્ય ક્યાંથી બનાવે ? અયુધ તે યુદ્ધિદાન ક્યાંથી આપે ? અજ્ઞ તે વિદ્વાતા ક્યાંથી આપે ? બંધ્યા તે સંતાન ક્યાંથી આપે ? ડપારે તું પોતે અનાથ છે; ત્યારે મારો નાથ ક્યાંથી થઈશ ? મુનિના વચનથી રાજા અતિ આકુલ અને અતિ વિસ્મિત થયો. કોઈ કાઢે જે વચનનું શ્રવણ થયું નથી તે વચનનું યતિ મુલથી શ્રવણ થયું ધર્મી તે જાંકિત થયો અને ધોલ્યો, હું અનેક પ્રકારના અશ્વનો ભોગી છડં; અનેક પ્રકારના મદોન્મત્ત દાથીભોનો ધની છડં; અનેક પ્રકારની સૈમ્યા મને આર્ધીન છે; નગર, ગ્રામ, અંતઃપુર અને ચતુષ્પાદની મારે ફંદે ન્યૂનતા નથી; મનુષ્ય સંવંધી સઘડા પ્રકારના ભોગ હું પામ્યો છડં; અનુચરો મારી આજ્ઞાને રુડી રીતે આરાપે છે; એમ રાજાને છાનતી સર્વ પ્રકારની સંપત્તિ મારે ઘેર છે; અનેક ધનદાંડિત વસ્તુઓ મારી સર્મીપે રહે છે. આવો હું મહાન્ છતાં અનાથ કેયે હોડં ? રસે હે મગવન્, તમે મૃષા બોલતા હો ! મુનિએ કહ્યું, રાજા ! મારું કહેવું તું ન્યાયપૂર્વક સમજ્યો નથી. હવે હું જેમ અનાથ થયો; અને જેમ મેં સંસાર ત્યાગ્યો તેમ તને કહું છડં; તે શ્વેત અને સાવધાન ચિત્તથી સાંભડ; સાંભડીને પછી મારી શેકાનો સત્યાસત્ય નિર્ણય કરને.

કૌશાંથી નામે અતિ જીર્ણ અને વિવિધ પ્રકારની યવ્યતાથી ભરેલી એક મુંદર નગરી છે; ત્યાં રીદ્ધિથી પરિપૂર્ણ ધનસંચય નામનો

मारो पिता रहेतो हतो. हे महाराजा ! योवन वयना प्रथम भागमां मारी आंखो अति वेदनार्थी घेराइ, आखे शरीरे अग्नि वळवा मंड्यो. शस्त्रार्थी पण अतिशय तीक्ष्ण ते रोग वैरीनी पेडे मारापर कोपायमान थयो. मारुं मस्तक ते आंखनी असख वेदनार्थी दुःखवा लाग्युं. वज्रना प्रहार जेवी, बीजाने पण सौद्रमय उपजावनारी एवी ते दारुण वेदनार्थी हुं अत्यंत शोकमां हतो. संख्याबंध बैद्यकशास्त्र-निपूण बैद्यराजो मारी ते वेदनानो नाश करवा माटे आप्या अने तेमणे अनेक औषध उपचार कर्या पण ते वृथा गया. ए महा निपूण गणाता बैद्यराजो मने ते दरदथी मुक्त करी शक्या नहि; एज हे राजा ! मारुं अनाथपणुं हतुं. मारी आंखनी वेदना टाळताने माटे मारा पिताए सर्व धन आपवा मांड्युं; पण तेथी करीने मारी ते वेदना टळी नहि. हे राजा ! एज मारुं अनाथपणुं हतुं. मारी माता पुत्रने शोके करीने अति दुःस्वार्थ थई; परंतु ते पण मने दरदथी मूकावी शकी नहि, एज हे राजा ! मारुं अनाथपणुं हतुं. एक पेटथी जन्मेला मारा ज्येष्ठ अने कनिष्ठ भाइओ पोताथी बनतो परिश्रम करी चूक्या पण मारी ते वेदना टळी नहि, हे राजा ! एज मारुं अनाथपणुं हतुं. एक पेटथी जन्मेली मारी ज्येष्ठा अने कनिष्ठा भगनीओथी मारुं ते दुःख टळ्युं नहि, हे महाराजा ! एज मारुं अनाथपणुं हतुं, मारी स्त्री जे पतिव्रता, मारापर अनुरक्त अने प्रेम-बंती होती, ते आंसु भरी मारुं हेंयुं पलाळती होती. तेणे अन्न पाणी आप्या छतां अने नाना प्रकारनां अंघोलण, चुवादिक सुगंधि पदार्थ, तेमज अनेक प्रकारनां फुल चंदनादिकनां जाणिता अजा-णिता विलेपन कर्या छतां, हुं ते विलेपनथी मारो रोग शमावी न शक्यो. क्षण पण अळगीं रहेती नहोती, एवी ते स्त्री पण मारा रोगने टाळी न शकी, एज हे महाराजा ! मारुं अनाथपणुं हतुं. एम कोइना प्रेमथी, कोइना औषधथी, कोइना विलापथी के कोइना परिश्रमथी

એ રોગ ઉપગમ્યો નહિ. એ વેળા પુનઃ પુનઃ મેં અસહ્ય વેદના ભોગવી; પછી હું મર્ષણીસંસારથી સ્વેદ પામ્યો. એકવાર જો આ મહા વિદંબ-નામય વેદનાથી મુક્ત થઈ નો શકી, ઠંતી અને નિગરંધી પ્રવર્ણાને ધારણ કરું, એમ ચિંતીને ઝયન કરી ગયો. ડ્યારે રાત્રિ અતિક્રમી ગઈ ત્યારે હે મહારાજા ! મારી ને વેદના સપ થઈ ગઈ; અને હું નિરોગી થયો. માન, નાન સ્વજન વંધનાદિકને છૂટીને મમાને મેં મહા સમાવંત, હૃદયને નિગ્રહ કરવાવાળું અને ખારંચોપાધિથી રહિત એવું અણગારત્વ ધારણ કર્યું.

શિક્ષાપાઠ ૭ અનાથી મુનિ ભાગ ૩.

હે શ્રેણિક રાજા ! ત્યાર પછી હું આત્મા પરમાત્માનો નાથ થયો. હવે હું સર્વ મહારાજા જીવનો નાથ છું. તું જે શંકા પામ્યો હતો તે હવે ટૂંકી ગઈ હશે. એમ આર્તુ જગત્-ચક્રવર્તિ વર્ષન અસ-રણ અને અનાથ છે. ડ્યાં ઉપાધિ છે ત્યાં અનાથના છે; માટે હું કહું છું તે વાપન તું યનન કરી જાહે. નિથય માનજે કે આપણો આત્માજ દુઃખની ખેંચી વેતર્ણીનો કરનાર છે; આપણો આત્માજ કૂર શાન્ત્યનિ વૃક્ષનાં દુઃખનો ઉપજાવનાર છે; આપણો આત્માજ શંકિત વસ્તુરૂપી દુષ્ટનાં દેશવાર્તા કામધેનુ મુગ્ધનો ઉપજાવનાર છે; આપણો આત્માજ નંદનવનની વેટે આનંદજારી છે; આપણો આત્માજ વર્ષનો કરનાર છે; આપણો આત્માજ ને વર્ષનો ટાઢનાર છે; આપણો આત્માજ દુઃખોપાર્જન કરનાર છે, અને આપણો આત્માજ મુગ્ધો-પાર્જન કરનાર છે; આપણો આત્માજ વિદ્ય ને આપણો આત્માજ વૈરા છે; આપણો આત્મા કનિષ્ઠ આચારે દ્વિત અને આપણો આત્માજ નિર્વેજ આચારે ત્રિત રહે છે. એમ આત્મવશાદશ્વરોષ શ્રેણિકને તે અનાથી મુનિએ આપ્યો. શ્રેણિકરાજા શરૂ મંત્રોપ

પામ્યો. જે હાથની અંજલિ કરીને તે એમ બોલ્યો કે, હે ભગવન્ ! તમે મને ખલી રીતે ઉપદેશ્યો; તમે જેમ હતું તેમ અનાથપણું કહી વતાવ્યું. મહર્ષિ ! તમે સનાથ, તમે સર્વંધવ અને તમે સધર્મ છો. તમે સર્વ અનાથના નાથ છો. હે પવિત્ર સંયતિ ! હું તમને ક્ષમાવું છું. તમારી જ્ઞાની શિક્ષાથી લાભ પામ્યો છું. ધર્મધ્યાનમાં વિગ્ન કરવા-વાળું ભોગ ભોગવ્યા સંબંધીનું મેં તમને હે મહા માગ્યવંત ! જે આમંત્રણ દીધું તે સંબંધીનો મારો અપરાધ મસ્તક નમાવીને ક્ષમા-વુંછું. એવા પ્રકારથી સ્તુતિ ઉચારીને રાજપુરુષ કેશરી શ્રેણિક વિનયથી પ્રદક્ષિણા કરી સ્વસ્થાનકે ગયો.

મહા તપ્પોધન, મહા મુનિ, મહા પ્રજ્ઞાવંત, મહા યશવંત, મહા નિર્ગ્રંથ અને મહા શ્રુત અનાથી મુનિએ મગધ દેશના શ્રેણિક રાજાને પોતાનાં વિતક ચરિત્રથી જે બોધ આપ્યો છે, તે સ્વરે ! અશરણ-ભાવના સિદ્ધ કરે છે. મહા મુનિ અનાથીએ ભોગબેલી વેદના જેવી કે ઈથી અતિ વિશેષ વેદના અનંત આત્માઓને ભોગવતા જોઈએ છીએ. એ કેવું વિચારવા લાયક છે ! સંસારમાં અશરણતા અને અનંત અનાથતા છવાઈ રહી છે, તેનો ત્યાગ ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન અને પરમ શીલને સેવવાથી જ થાય છે. એજ મુક્તિનાં કારણ રૂપ છે. જેમ સંસારમાં રહ્યા અનાથી અનાથ હતા; તેમ પ્રત્યેક આત્મા તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના સર્વદ અનાથજ છે ! સનાથ થવા સદ્દેવ, સદ્ધર્મ અને સદ્ગુરુને જાણવા અને ઓઢાવવા અવશ્યનાં છે.

શિક્ષાપાઠ ૮ સદ્દેવતત્ત્વ.

ત્રણ તત્ત્વ આપણે અવશ્ય જાણવાં જોઈએ. જ્યાં મુખી તે તત્ત્વ સં-બંધી અજ્ઞાનતા ઠોપ છે ત્યાંમુખી આત્મહિત નથી. એ ત્રણ તત્ત્વ સદ્દેવ, સદ્ધર્મ અને સદ્ગુરુ છે. આ પાઠમાં સદ્દેવનું સ્વરૂપ સંક્ષેપમાં કહીશું.

પ્રવર્તિ—રાજાધિરાજ કે રાજપુત્ર છતાં જેઓ સંસારને એકાંત અનંત શોકનું કારણ માનીને તેનો ત્યાગ કરે છે. પૂર્ણ દયા, શાંતિ, ક્ષમા, નિરામીત્વ અને આત્મસમૃદ્ધિથી શ્રિવિષ્ણુ તાપનો લપ્ત કરે છે. મહા હ્રદય તપોપધ્યાનવદે વિશોધન કરીને જેઓ કર્મના સમૂહને ઘાલી નાંખે છે, અને પંડિત તથા શૈવથી અત્યંત હચ્ચક એવું શુદ્ધ ધ્યાન જેઓને માત્ર થાય છે. સર્વ પ્રકારનાં નિદ્રાનાં જેઓ ક્ષય કરે છે. સંસારમાં મુલ્યતા મોગવનાં જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહિનીય અને અંતરાય એ ચાર કર્મ મોહમૂત કરી, જેઓ કેવલ જ્ઞાન કેવલ દર્શનસારિત સ્વસ્વરૂપથી વિહાર કરે છે. જેઓ ચાર અપાતિ કર્મ રચા મુખી થયાભ્યાત્ ચારિત્રરૂપ ઉત્તમ દીલનું સેવન કરે છે. કર્મગ્રીષ્મથી અકબ્રાતા પામર માણીઓને પરમ શાંતિ મળવા જેઓ શુદ્ધ ધોષ ધીજનો નિષ્કારણ કરુણાથી મેષધારા પાળીવદે ઉપદેશ કરે છે. કોઈ પણ સમયે કિંચિત્ માત્ર પણ સંસારી વૈભવ-વિલાસનો સ્વમાંદ પણ જેને રહ્યો નથી. ધનયાતિ કર્મસય કર્યા પહેલાં પોતાની હ્રદયસ્થિતા ગણી જેઓ ધીમુલકવાળીથી ઉપદેશ કરતા નથી. પાંચ પ્રકારના અંતરાય, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, હ્રુગુપ્તા, શોક, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અપ્રત્યાભ્યાસ, રાગ, દ્વેષ, નિદ્રા અને કામ એ અદાર દૂષણથી રહિત છે, સશિદાનંદ સ્વરૂપથી વિરાજમાન છે, મહા હ્રદયોત્તર ચાર ગુણો જેઓને મળે છે. જન્મ, મરણ અને અનંત સંસાર જેનો ગયો છે તેને, નિર્ગ્રંથના આગમમાં સદ્દેવ કહ્યા છે. એ દોષરહિત શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પામેલા હોવાથી પૂજનીય પરમેશ્વર કહેવા યોગ્ય છે. હવે કહ્યા તે અદાર દોષમાંનો એક પણ દોષ હોય ત્યાં સદ્દેવનું સ્વરૂપ ઘટતું નથી. આ પરમ તત્ત્વ મહત્ત્વુપાથી વિશેષ જાણવું અવશ્યનું છે.

શિક્ષાપાઠ ૧ સદ્ધર્મતત્ત્વ.

અનાદિ કાલથી કર્મજાઝનાં વંધનથી આ આત્મા સંસારમાં રજાઝ્યા કરે છે. સમય માત્ર પણ તેને સ્વરૂપ નથી, અધોગતિને જ સેવ્યા કરે છે; અને અધોગતિમાં પડતા આત્માને ધરી રાસનાર-સદ્ગતિ આપનાર વસ્તુ તેનું નામ ધર્મ કહેવાય છે, અને એજ સત્ય સુખનો ઉપાય છે. તે ધર્મતત્ત્વના સર્વજ્ઞ ભગવાને ભિન્ન ભિન્ન ભેદ કહ્યા છે. તેમાંના મુખ્ય બે છે. ૧ વ્યવહારધર્મ, ૨ નિશ્ચયધર્મ.

વ્યવહારધર્મમાં દયા મુખ્ય છે. સત્યાદિ ચાકીનાં ચાર મહા-દુતો તે પણ દયાની રક્ષા વાસ્તે છે. દયાના આઠ ભેદ છે. ૧ દ્રવ્ય-દયા, ૨ ભાવદયા, ૩ સ્વદયા, ૪ પરદયા, ૫ સ્વરૂપદયા, ૬ અનુ-વંધદયા, ૭ વ્યવહારદયા, ૮ નિશ્ચયદયા.

પ્રથમ દ્રવ્યદયા-કોઈ પણ કામ કરવું તે યત્નાપૂર્વક જીવરક્ષા કરીને કરવું તે દ્રવ્યદયા.

બીજી ભાવદયા-બીજા જીવને દુર્ગતિ જતો દેહીને અનુકંપા-મુદ્ધિથી ઉપદેશ આપવો તે ભાવદયા.

ત્રીજી સ્વદયા-આ આત્મા અનાદિ કાલથી મિથ્યાત્વથી ઘટાયો છે, તત્ત્વ પામતો નથી, જિનાશ પાઝી શકતો નથી. એમ ચિંતવી ધર્મમાં પ્રવેશ કરવો તે સ્વદયા.

ચોથી પરદયા-છકાય જીવની રક્ષા કરવી તે પરદયા.

પાંચમી સ્વરૂપદયા-મુક્ત વિવેકથી સ્વરૂપ-વિચારણા તે સ્વરૂપ દયા.

છઠી અનુવંધદયા-સદ્ગુરુ કે સુનિષ્ઠક શિષ્યને કડવાં કથ-નથી ઉપદેશ આપે જ દેસવામાં તો અયોગ્ય લાગે છે; પરંતુ પરિણામ કરનારું કારણ છે-એનું નામ અનુવંધદયા.

સાતમી વ્યવહારદયા-ઉપયોગપૂર્વક તથા વિધિપૂર્વક જે દયા પાઠવી તેનું નામ વ્યવહારદયા.

આઠમી નિશ્ચયદયા-શુદ્ધ સાધ્ય ઉપયોગમાં એકતા માવ, અને અભેદ ઉપયોગ તે નિશ્ચયદયા.

૯ આઠ પ્રકારની દયાવહે કરીને વ્યવહારધર્મ ભગવાને કહ્યો છે. એમાં સર્વ જીવનું મુલ્ય, સંતોષ, અભયદાન ૯ સઘટ્ટું વિચારપૂર્વક જોતાં આવી જાય છે.

ચીજો નિશ્ચયધર્મ-પોતાનાં સ્વરૂપની ભ્રમણા દાઢવી, આત્માને આત્મભાવે ઓઢાવવો, આ સંસાર તે મારો નથી, હું એથી ભિન્ન પરમઅસંગ સિદ્ધસદ્રશ્ય શુદ્ધ આત્મા છું, એવી આત્મસ્વભાવવર્તના તે નિશ્ચયધર્મ છે.

જેમાં કોઈ પ્રાણીનું દુઃખ, અહિત કે અસંતોષ રહ્યો છે ત્યાં દયા નથી; અને દયા નથી ત્યાં ધર્મ નથી. અહિંત ભગવાનનાં કહેલાં ધર્મતત્ત્વથી સર્વ પ્રાણી અભય થાય છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦ સદ્ગુરુતત્ત્વ ભાગ ૧.

પિતા-પુત્ર, તેં જે શાસ્ત્રમાં અભ્યાસ કરવા જાય છે તે શાસ્ત્રનો શિક્ષક કોણ છે ?

પુત્ર-પિતાની, એક વિદ્વાન અને સમગ્રુ ગ્રાહ્ય છે.

પિતા-તેની વાણી, ચાલચલગત વગેરે કેવાં છે ?

પુત્ર-એનાં વચન વહુ મધુરાં છે. ૯ કોઈને અવિવેકથી શોભાવતા નથી અને વહુ ગંભીર છે, શોભે છે ત્યારે જાણે મુલ્યમાંથી કુલ્ય શરે છે. કોઈનું અપમાન કરતા નથી; અને અમને યોગ્યનીતિ સમજાય તેવી શિક્ષા આપે છે.

પિતા-તું ત્યાં જા કારણે જાય છે તે મને કહે જોઈએ.

પુત્ર-આપ એમ કેમ કહોછો પિતાજી ? સંસારમાં વિચક્ષણ થવાને માટે પદ્ધતિયો સમજું, વ્યવહારની નીતિ શીખું એટલા માટે ચડને આપ મને ત્યાં મોકલો છો.

પિતા-તારા એ શિક્ષક દુરાચરણી કે એવા હોત તો ?

પુત્ર-તો તો ચહુ મારું યાત; અમને અધિવેક અને કુવચન ઘોલતાં આવડત; વ્યવહાર નીતિ તો પછી શીખવે પણ કોણ ?

પિતા-જો પુત્ર, એ ઉપરથી હું હવે તને એક ઉત્તમ શિક્ષા કરું. જેમ સંસારમાં પદ્ધતિ માટે વ્યવહારનીતિ શીખવાનું પ્રયોજન છે, તેમ ધર્મતત્ત્વ અને ધર્મનીતિમાં પ્રવેશ કરવાનું પરમથને માટે પ્રયોજન છે. જેમ તે વ્યવહારનીતિ સદાચારી શિક્ષકથી ઉત્તમ મળી શકે છે; તેમ પરમથ શ્રેયસ્કરધર્મનીતિ ઉત્તમ ગુરુથી મળી શકે છે. વ્યવહારનીતિના શિક્ષક અને ધર્મનીતિના શિક્ષકમાં વહુ ભેદ છે. એક બીલોરીના કડકા જેમ વ્યવહાર શિક્ષક અને અમૂલ્ય કૌસ્તુભ જેમ આત્મધર્મશિક્ષક છે.

પુત્ર-શીરછત્ર ! આપનું કહેવું વ્યાજવી છે. ધર્મના શિક્ષકની સંપૂર્ણ અવશ્ય છે. આપે બારંબાર સંસારનાં અનંત દુઃસ્વ સંબંધી મને કહ્યું છે; એથી પાર પામવા ધર્મજ સહાયભૂત છે; ત્યારે ધર્મ કેવા ગુરુથી પામિયે તો શ્રેયસ્કર નીવડે તે મને કૃપા કરીને કહો.

શિક્ષાપાઠ ૧૧ સદ્ગુસ્તત્ત્વ ભાગ ૨.

પિતા-પુત્ર ! ગુરુ ત્રણ પ્રકારના કહેવાય છે. ૧ કાષ્ટસ્વરૂપ. ૨ કાગઝસ્વરૂપ. ૩ પથ્થરસ્વરૂપ. કાષ્ટસ્વરૂપ ગુરુ સર્વોત્તમ છે; કારણ સંસારરૂપી સમુદ્રને કાષ્ટસ્વરૂપી ગુરુજ તરે છે-અને તારી શકે છે.

૨ કાગઢસ્વરુપ ગુરુ એ મધ્યમ છે. તે સંસારસમુદ્રને પોતે તરી શકે નહીં; પરંતુ કંઈ પૂન્ય ઉપાર્જન કરી શકે. પૃથીજાને તારી શકે નહીં
૩ પથ્થરસ્વરુપ તે પોતે તુટે અને પરને પણ ઘુટાડે. કાષ્ટસ્વરુપ ગુરુ માત્ર જિનેશ્વર ભગવંતના શાસનમાં છે. વાકી કે પ્રકારના જે ગુરુ રહ્યા તે કર્માવરણને છુદ્ધિ કરનાર છે. આપણે ઘથા ઉત્તમ ઘસ્ટુને ચારિયે છીએ; અને ઉત્તમથી ઉત્તમ મઝી શકે છે. ગુરુ જો ઉત્તમ હોય તો તે મલસમુદ્રમાં નાવિકરુપ થઈ સદ્ધર્મનાવમાં વેસાડી પાર પમાડે. તત્ત્વજ્ઞાનના ભેદ, સ્વસ્વરુપભેદ લોકાલોક વિચાર, સંસારસ્વરુપ એ સપટ્ટું ઉત્તમ ગુરુ વિના મઝી શકે નહિ; ત્યારે તને પ્રભ કરવાની ડચ્છા થશે કે એવા ગુરુનાં ભક્ષણ કયાં કયાં ? તે કહું છું. જિનેશ્વર ભગવાનની ખાતેલી આજ્ઞા તેને યથાતથ્ય પાઠે, જાણે, અને ધીજાને ધોધે, કંચન કામિનીથી સર્વ ભાવથી ત્યાગી હોય, વિશુદ્ધ આહારજલ લેતા હોય, વાવિશ પ્રકારના પરિસહ સહન કરતા હોય, ક્ષાંત, દાંત, નિરાંરંભિ અને નિતેન્દ્રિય હોય, સિદ્ધાંતિક જ્ઞાનમાં નિમગ્ન હોય, ધર્મ માટે થઈને માત્ર શરીરનો નિર્વાહ કરતા હોય, નિર્ગંધ-પંથ પાઞ્ચતાં કાયર ન હોય, સઝી માત્ર પણ અદત્ત લેતા ન હોય, સર્વે પ્રકારના અહાર રાત્રિયે ત્યાગ્યા હોય, સમભાવિ હોય, અને નિરાગતાથી સત્યોપદેશક હોય. ટુંકામાં તેઓને કાષ્ટ-સ્વરુપ સદ્ગુરુ જાણવા. પુત્ર! ગુરુના આચાર, જ્ઞાન એ સમ્બન્ધી આગમમાં વહું વિવેકપૂર્વક વર્ણન કર્યું છે. જેમ તું આગળ વિચાર કરતાં શીખતો જઈશ, તેમ પછી હું તને એ વિશેષ તત્ત્વો બોધતો જઈશ.

પુત્ર-પીતાજી! આપે મને ટુંકામાં પણ વહુ ઉપયોગી અને કલ્યાણમય કહું; હું નિરંતર તે મનન કરતો રહીશ.

શિક્ષાપાઠ ૧૨ ઉત્તમ ગૃહસ્થ.

સંસારમાં રહ્યા છતાં પણ ઉત્તમ થાવતો ગ્રહસ્થાશ્રમથી આત્મ-
સાધનને સાધે છે; તેઓનો ગ્રહસ્થાશ્રમ પણ વચ્ચળાય છે.

તે ઉત્તમ પુરુષ, સામાયિક, સમાપના ચોવિહાર પ્રત્યા-
ભ્યાન ૬૦ યમ નિયમને મેરે છે.

પર પત્નિ ભણી માતૃ વદનની દ્રષ્ટિ રાખે છે.

સત્યાગ્રે યથાશક્તિ દાન દે છે.

જ્ઞાત, મધુરી અને કોમલ ભાષા શીખે છે.

સત્તાગ્રનું મનન કરે છે.

બને ત્યાં ગુપ્તી ઉપનીવિકામાં પણ ધાયા, કષ્ટ, ૬૦
કરતો નથી.

સી, પુત્ર, માતૃ, નાત, મુનિ અને ગુરુ ત્ સમ્પર્કાને યથા-
યોગ્ય સન્માન આપે છે.

માતાપને ધર્મનો વાંધ આપે છે.

યત્રાર્થીયગ્નીચ્ચલ્લતા, ગંધનું, મીંધનું, શવન ૬૦ રચાવે છે.

પોતે ચિત્તજનનાથી વર્તી શી, પુત્રને ચિનયિ અને ધર્મિ કરે છે.

મધ્યર્ક કૃતૃત્વમાં સંવર્તી શુદ્ધિ કરે છે.

આરંભ્ય અતિથિનું યથાયોગ્ય સન્માન કરે છે.

ચાતકને ક્ષુધાતુર ગમતો નથી.

મત્પુરુષોનો સમાગમ અને તેઓનો વાંધ ધારણ કરે છે.

મમર્યાદ અને મંત્રોષ યુક્ત નિરંતર રહે છે.

યથાશક્તિ ગ્રામ્ય મંચય તેના યજ્ઞમાં રહ્યો છે.

ધન્ય આરંભથી તે દયારશા વળાવે છે.

પ્રાક્ષે શુદ્ધ્યાત્મામ ઉત્તમ મનિનું કામ્બ ધાય, એમ
જ્ઞાતોનો કરે છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૩ જિનેશ્વરની ભક્તિ માગ ૧.

જિજ્ઞાસુ-વિચક્ષણ સત્ય ! કોઈ શંકરની, કોઈ વ્રહ્માની, કોઈ વિશ્વની, કોઈ અગ્નિની, કોઈ મવાનીની, કોઈ પેગમ્બરની અને કોઈ ક્રાઈસ્ટની ભક્તિ કરે છે. એઓ યક્તિ કરીને શું આશા રાખતા હશે ?

સત્ય-મિય જિજ્ઞાસુ, તે માવિક મોક્ષ મેલવવાની પરમ આશાથી એ દેવોને ભજે છે.

જિજ્ઞાસુ-કહો ત્યારે, એથી તેઓ ઉત્તમ ગતિ પામે એમ સમારું મત છે ?

સત્ય-એઓની ભક્તિવડે તેઓ મોક્ષ પામે એમ હું કહી શકતો નથી. જેઓને તે પરમેશ્વર કહે છે તેઓ કંઈ મોક્ષને પામ્યા નથી; તો પછા ઉપાસકને એ મોક્ષ ક્યાંથી આપે ? શંકર વગેરે કર્મક્ષય કરી શક્યા નથી અને દૂષણસહીત છે. એથી તે પૂજકા યોગ્ય નથી.

જિજ્ઞાસુ-એ દૂષણો ક્યાં ક્યાં તે કહો.

સત્ય-અજ્ઞાન, નિદ્રા, મિથ્યાત્વ, રાગ, દ્વેષ, અવિરતિ, ભય, શોક, હ્રુણ્ણા, દાનાંતરાય, લાભાંતરાય, વીર્યાંતરાય અને ઉપભોગાંતરાય, કામ, હાસ્ય, રતિ અને અરતિ એ અદાર દૂષણમાંનું એક દૂષણ હોય તોપણ તે અપૂજ્ય છે. એક સમર્થ પંડિતે પણ કહ્યું છે કે પરમેશ્વર છડે એમ મિથ્યા રીતે મનાવનારા શુરુપો પોતે પોતાને ઠગે છે કારણ, પદસ્વામાં સ્ત્રી હોવાથી તેઓ વિપયી ઠરે છે; શસ્ત્ર ધારણ કરેલાં હોવાથી દ્રેષી ઠરે છે. જપમાળા ધારણ કર્યાથી તેઓનું ચિત્ત ઘ્યગ્ર છે એમ મૂંઝવે છે. મારે શરણે આવ, હું સર્વ પાપ હરી લઉં એમ કહેનારા અભિમાની અને નાસ્તિક ઠરે છે. આમ છે તો પછી બીજાને તેઓ કેમ સારી શકે ? વઝી કેટલાક અવતાર લેવારુપે પરમેશ્વર કહેવારાં છે તો ત્યાં તેઓને અમુક કર્મનું મોગવનું વાકી છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

જિજ્ઞાસુ-ભાઈ, ત્યારે પૂજ્ય કોણ ? અને મક્તિ કોની કરવી કે જેવઢે આત્મા સ્વશક્તિનો પ્રકાશ કરે.

સત્ય-શુદ્ધ સત્ત્વિદાનંદસ્વરૂપ જીવન સિદ્ધ ભગવાનની ભક્તિ-થી તેમજ સર્વ દૂષણરહિત, કર્મમલહીન, મુક્ત વીતરાગ સકલભય રહિત, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિથી આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામે છે.

જિજ્ઞાસુ-એઓની ભક્તિ કરવાથી આપણને તેઓ મોક્ષ આપે છે એમ માનવું સ્વરૂં ?

સત્ય-ભાઈ જિજ્ઞાસુ, તે અનંતજ્ઞાની ભગવાન તો નિરાગી અને નિર્વિકાર છે. એને સ્તુતિ નિંદાનું આપણને કંઈ ફલ આપવાનું પ્રયોજન નથી. આપણો આત્મા અજ્ઞાની અને મોહાંધ ઘડેને જે કર્મદલથી ઘેરાયલો છે તે કર્મદલ ટાલવા અનુપમ પુરુષાર્થની અવશ્ય છે. સર્વ કર્મદલ ક્ષય કરી અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતચારિત્ર, અનંતવીર્ય, અને સ્વસ્વરૂપમય ધ્યા એવા જિનેશ્વરોનું સ્વરૂપ-આત્માની નિશ્ચયનયે સીદ્ધિ હોવાથી તે ભગવાનનું સ્મરણ, ચિંતવન, ધ્યાન અને ભક્તિ એ પુરુષાર્થતા આપે છે. વિકારથી આત્મા વિરક્ત કરે છે. શાંતિ અને નિર્જરા આપે છે. જેમ તરવાર હાથમાં લેવાથી ચૌર્યદૃષ્ટિ અને માંગ પીવાથી નિશો ઉત્પન્ન તેમ એ ગુણ ‘ચિંતવનથી’ આત્મા સ્વસ્વરૂપાનંદની શ્રેણિએ ચઢતો જાય છે. દર્પણ જોતાં જેમ મુલાકાતિનું માન થાય છે તેમ સિદ્ધ કે જિનેશ્વરસ્વરૂપનાં ચિંતવન-રૂપ દર્પણથી આત્મસ્વરૂપનું માન થાય છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૪ જિનેશ્વરની ભક્તિ ભાગ ૨.

જિજ્ઞાસુ-આર્ય સત્ય ! સિદ્ધસ્વરૂપ પામેલા તે જિનેશ્વરો તો સપડા પૂગ્ય છે; ત્યારે નામથી મક્તિ કરવાની કંઈ જરૂર છે ?

સત્ય-હા, અવશ્ય છે. અનંત સિદ્ધસ્વરૂપને ધ્યાતાં જે શુદ્ધ સ્વરૂપના વિચાર થાય તે તો કાર્ય પરંતુ એ જે જેવડે તે સ્વરૂપને પામ્યા તે કારણ કયું? એ વિચારતાં ઉગ્રતપ, મહાનવૈરાગ્ય, અનંત-દયા, મહાનધ્યાન એ સપઞ્જાનું સ્મરણ યશે; એઓનાં અર્હત તીર્થંકર પદમાં જે નામયી તેઓ વિહાર કરતા હતા તે નામયી તેઓના પવિત્ર આચાર અને પવિત્ર ચરિત્રો અંતઃકરણમાં ઉદય પામશે; જે ઉદય પરિણામે મહા લાભદાયક છે. જેમ મહાવીરનું પવિત્ર નામ સ્મરણ કરવાથી તેઓ કોણ? ક્યારે? કેવા પ્રકારે સિદ્ધિ પામ્યા? એ આદિ ચરિત્રોની સ્મૃતિ યશે. અને એથી આપણે વૈરાગ્ય, વિવેક इत्यादિકનો ઉદય પામીએ.

જિજ્ઞાસુ-પણ લોગસ્તમાં તો ચોવીસ જિનેશ્વરનાં નામ સૂચવન કર્યાં છે? એનો હેતુ શું છે તે મને સમજાવો.

સત્ય-આ કાઢ્યાં આ શેષમાં જે ચોવીસ જિનેશ્વરો યયા એમનાં નામનું અને ચરિત્રોનું સ્મરણ કરવાથી શુદ્ધ તત્ત્વનો લાભ પાપ. વૈરાગિનું ચરિત્ર વૈરાગ્ય બોધે છે. અનંત ચોવીસીનાં અનંત નામ સિદ્ધ સ્વરૂપમાં સમગ્રે આવી જાય છે. વર્તમાનકાળના ચોવીસ તીર્થંકરનાં નામ આ કાળે લેવાથી કાઢની સ્થિતિનું વહુ મૂલ્મજ્ઞાન પણ સાંભરી આવે છે. જેમ એઓનાં નામ આ કાળમાં લેવાય છે. તેમ ચોવીસી ચોવીસીનાં નામ કાઢ અને ચોવીસી કરતાં લેવાતાં જાય છે. ઘટલે અમુક નામ લેવાં એમ કંઈ હેતુ નથી. પરંતુ તેઓના ગુણ અને પુરુષાર્થ સ્મૃતિ માટે વર્તેલી ચોવીસીની સ્મૃતિ કરવી એમ તત્ત્વ રહ્યું છે. તેઓના જન્મ, વિહાર ઉપદેશ એ સધલું નામ નિષેષે જાણી શકાય છે. એ વડે આપણો આત્મા પ્રકાશ પામે છે. સર્પ જેમ મોરલીના નાદથી જાગૃત થાય છે; તેમ આત્મા પોતાની સત્ય રીદ્ધિ સાંભળતાં તે મોહનિદ્રાથી જાગૃત થાય છે.

જિજ્ઞાસુ-મને તમે જિનેશ્વરની ભક્તિ સંબંધી વહુ ઉત્તમ કારણ

કહું. આધુનિક ફેલવળીયા જિનેશ્વરની ભક્તિ કંઈ ફલદાયક નથી એમ મને આસ્થા થઈ હતી. તે નાશ પામી છે. જિનેશ્વર ભગવાનની અવશ્ય ભક્તિ કરવી જોઈએ એ હું માન્ય રાહું છું.

સત્ય—જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિથી અનુપમ લાભ છે, એનાં કારણો મહાન છે; તેમના પરમ ઉપકારને લીધે પણ તેઓની ભક્તિ અવશ્ય કરવી જોઈએ. વળી તેઓના પુરુષાર્થનું સ્મરણ યતાં પણ શુભ વૃત્તિઓનો ઉદય થાય છે. જેમ જેમ શ્રી જિનનાં સ્વરૂપમાં વૃત્તિ લય પામે છે તેમ તેમ પરમ શાંતિ મયદે છે. એમ જિનભક્તિનાં કારણો અગ્રે સંક્ષેપમાં કહ્યાં છે તે આત્માર્થિયોએ વિશેષપણે મનન કરવાં યોગ્ય છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૫ ભક્તિનો ઉપદેશ.

તોટકછંદ.

- શુભ શીતલતામય છાંય રહી, મનવાંછિત ગ્યાં ફલપંક્તિ કહી;
જિન ભક્તિ મુહો તરુ-ફલ્પ અહો, ભજિને ભગવંત ભવંત લહો. ૧
- નિજ આત્મસ્વરૂપ મુદા પ્રગટે, મન તાપ હતાપ તમામ મટે;
અતિ નિર્જરતા વળ દામ મુહો, ભજિને ભગવંત ભવંત લહો. ૨
- સમભાવિ સદા પરિણામ થશે, જડમંદ અઘોગતિ જન્મ જશે;
શુભ મંગલ આ પરિપૂર્ણ ચહો, ભજિને ભગવંત ભવંત લહો. ૩
- શુભ ભાવવહે મન શુદ્ધ કરો, નવકાર મહા પદને સમરો;
નહિ એહ સમાન સુમંત્ર કહો, ભજિને ભગવંત ભવંત લહો. ૪
- ફરશો ક્ષય કેવલ રાગ કથા, ધરશો શુભ તત્ત્વસ્વરૂપ યથા;
નૃપચંદ્ર પ્રપંચ અનંત દહો, ભજિને ભગવંત ભવંત લહો. ૫

શિક્ષાપાઠ ૧૬ ખરી મહત્તા.

કેટલાક લક્ષ્મીથી કરીને મહત્તા મળે છે એમ માને છે; કેટલાક મહાન કુટુંબથી મહત્તા મળે છે એમ માને છે; કેટલાક પુત્ર વંદે કરીને મહત્તા મળે છે એમ માને છે; કેટલાક અધિકારથી મહત્તા મળે છે એમ માને છે. પણ એ એમનું માનવું વિવેકથી જોતાં મિથ્યા છે. એઓ જેમાં મહત્તા ઠરાવે છે તેમાં મહત્તા નથી, પણ લઘુતા છે; લક્ષ્મીથી સંસારમાં સ્થાનપાન માન, અનુચરોપર આજ્ઞા, વૈભવ એ સમગ્ર મળે છે અને એ મહત્તા છે, એમ તમે માનતા હો, પણ વટલેથી એને મહત્તા માનવી જોડતી નથી. લક્ષ્મી અનેક પાપ વંદે કરીને પેદા થાય છે. આવ્યા પછી અભિમાન, વૈભવતા, અને મૂઢતા આપે છે. કુટુંબસમુદાયની મહત્તા મેળવવા માટે તેનું પાલન યોગ્ય કરવું પડે છે. તે વંદે પાપ અને દુઃખ સહન કરવાં પડે છે. આપણે ઉપાધિથી પાપ કરી એનું ઉદર ભરવું પડે છે. પુત્રથી કંઈ શાશ્વત નામ રહેતું નથી; એને માટે પણ અનેક પ્રકારનાં પાપ અને ઉપાધિ વેઠવી પડે છે; છતાં એથી આપણું મંગલ શું થાય છે? અધિકારથી પરતંત્રતા કે અમલમદ આવે છે અને એથી જુલમ, અનીતિ, લોચ તેમજ અન્યાય કરવા પડે છે;—કે થાય છે. કહો ત્યારે એમાંથી મહત્તા શાની થાય છે? માત્ર પાપગ્રન્થ કર્મની. પાપી કર્મવંદે કરી આત્માની નીચ ગતિ થાય છે; નીચ ગતિ છે ત્યાં મહત્તા નથી પણ લઘુતા છે.

આત્માની મહત્તા તો સત્યવચન, દયા, સમા, પરોપકાર અને સમતામાં રહી છે. લક્ષ્મી ૩૦ ॥ તો કર્મમહત્તા છે. એમ છતાં લક્ષ્મીથી શાળા પુરુષો દાન દે છે, ઉત્તમ વિદ્યાશાળાઓ સ્થાપી પરદુઃખમંજન થાય છે. એક પરણેલી સ્ત્રીમાંજ માત્ર શ્રુતિ રોકી

પરત્રી તરફ પ્રતિભાવથી જુદા છે. કુટુંબવટે કરીને અમુક સમુદાયનું હિત કામ કરે છે. પ્રજાવટે તેને સંસારમાર આપી પોતે ધર્મમાર્ગમાં મથેલ કરે છે. અધિકારથી દહાપણ વટે આચરણ કરી રાજા મજા વધેનું હિત કરી-ધર્મનીતિનો પ્રકાશ કરે છે, એમ કરવાથી કેટલીક મહત્તા પમાય સ્વરી છતાં એ મહત્તા ચોક્કસ નથી. મરણમય માથે રહ્યો છે. ધારણા ધરી રહે છે. યોજેલી યોજના કે વિવેક વચ્ચે હૃદયમાંથી જતો રહે એવી સંસારમોહિનીય છે. એથી આપણે એમ નિસ્સંશય સમજવું કે સત્યવચન, દયા, સમા, બ્રહ્મચર્ય અને સમતા જેવી આત્મમહત્તા કોઈ સ્થળે નથી. શુદ્ધ પંચમહાવ્રતધારી ભિક્ષુકે જે રીતિ અને મહત્તા મેળવી છે તે બ્રહ્મદત્ત જેવા ચક્રવર્તિને લક્ષ્મી, કુટુંબ, પ્રજા કે અધિકારથી મેળવી નથી એમ મારું માનવું છે !

શિક્ષાપાઠ ૧૭ વાહુવલ.

વાહુવલ એટલે પોતાની ભૂજાનું વલ એમ અહીં અર્થ કરવાનો નથી, કારણ કે વાહુવલ નામના મહાપુરુષનું આ એક નાનું પણ અદ્ભુત ચરિત્ર છે.

સર્વ સંગ પરિત્યાગ કરી, કૃપાભદ્રેવજી ભગવાન ભરત અને વાહુવલ નામના પોતાના બે પ્રયોને રાજ્ય સોંપી વિહાર કરતા હતા. ત્યારે ભરતેશ્વર ચક્રવર્તિ થયો. આયુષ્શાઢ્યામાં ચક્રની ઉત્પત્તિ થયા પછી પ્રત્યેક રાજ્યપર તેણે પોતાની આમ્રાજ્ય વેસારી, અને છત્રંદની પ્રભૂતા મેળવી. માત્ર વાહુવલે જ એ પ્રભૂતા અંગીકાર ન કરી. એથી પરિણામમાં ભરતેશ્વર અને વાહુવલને યુદ્ધ મંડાવું. ઘણા વચ્ચે સુધી ભરતેશ્વર કે વાહુવલ એ બંનેમાંથી એકે હઠ્યા નહિ, ત્યારે ક્રોધાવેશમાં આવી જઈ ભરતેશ્વરે

बाहुबळपर चक्र मूयुं, पण एक वीर्ययी उत्पन्न यथेला भाइपर
पण ते चक्र प्रभाव न करी शके, ए नियमयी फरीने पाहुं भरते-
श्वरना हायमां आव्युं. भरते चक्र मूकवाथी बाहुबळने बहु क्रोध
आव्यो. तेणे महा बळवतर मुष्टि उपाटी. तत्काळ त्यां तेनी भाव-
नातुं स्वरूप कर्युं. ते विचारी गयो के हुं आ बहु निंदनिय करुं
छउं; आतुं परिणाम केवुं दुःखदायक छे ! भले भरतेश्वर राज्य
भोगवो. मिथ्या परस्परनो नाश ना माटे करवो ? आ मुष्टि मारवी
योग्य नयी; तेम उगाथी ते हवे पाछी बाळवी पण योग्य नथी.
एम विचारी तेणे पंच मुष्टि केश लुंघन कर्युं, अने त्यांथी मुनिभावे
घाली नीकळ्या. भगवान आदीश्वर ज्यां अठाणुं दिसित पुत्रोथी
तेमज आर्य-आर्याथी बिदार करता हता त्यां जबा इच्छा करी;
पण मनमां मान आव्युं के त्यां हुं जईन तो माराथी नाना अठाणुं
भाइने बंदन करवुं पड्छे. माटे त्यां तो जवुं योग्य नथी. एम मान-
वृत्तिथी बनमां ते एकाग्र ध्याने रहा. हळवे हळवे बार मास थइ
गया. महा तपथी काया हाडकानो माळो थइ गइ; ते सुकां झाड
जेबा देखावा लाग्या; परंतु ज्यां सुथी माननो अंकुर तेनां अंतः-
करणथी खस्यो नहीतो त्यांसुथी ते सिद्धि न पाम्या. घाईनी अने
सुंदरीए आर्वीने तेने उपदेश कर्यो; आर्य वीर ! हवे मदोन्मत्त हाथी-
परथी उतरो, एनाथी तो बहु शोष्युं. एओनां आ वचनोथी बाहु-
बळ विचारमां पड्या. विचारतां विचारतां तेने भान थयुं के सत्य
छे-हुं मानरपी मदोन्मत्त हाथीपरथी हजु वयां उतयो छउं ? हवे
एथी उतरवुं एज मंगळकारक छे; एम विचारी तेणे बंदन करवाने
माटे पगलुं भयुं के ते अनुपम दिव्य कैवल्य कमळाने पाम्या.

वांचनार, जुओ मान ए केवी दुरित वस्तु छे !!

શિક્ષાપાઠ ૧૮ ચાર ગતિ.

સંસારવનમાં શુભાશુભ જીવ સાતાવેદનીય, અસાતાવેદનીય વેદતો કર્મનાં ફઝ મોગવવા આ ચાર ગતિમાં મમ્યા કરે છે; તો ૫ ચાર ગતિ સ્વચીત જાણવી જોઈએ.

૧ નર્કગતિ-મહારંભ, મદીરાપાન, માંસ મશન, ઇત્યાદિક તીવ્ર હિંસાના કરનાર જીવો અથોર નર્કમાં પડે છે. ત્યાં લેશ પણ શાતા, વિશ્રામ કે ગુર નથી. મહા અંધકાર વ્યાપ્ત છે. અંગછેદન સહન કરવું પડે છે. અગ્નિમાં થઈવું પડે છે અને છરપલાની પાર જેવું જઝ પીવું પડે છે. અનંત દુઃસ્વથી કરીને જ્યાં માળીમૂતે સાંકડ, અગાતા અને વિલ્લિલ્લાટ સહન કરવા પડે છે. આવા જે દુઃસ્તને કેવલજ્ઞાનીઓ પણ કહી શકતા નથી. અરોહો !! તે દુઃસ્ત અનનિકાર થા આત્માણ મોગવ્યાં છે.

૨ નિયંચગતિ-છલ્લ, જૂઠ, મયંચ ઇત્યાદિક કરીને જીવ સિંહ, વાપ, હાથી, મૃગ, ગાય, ખેંસ, વઝદ ઇત્યાદિક નિયંચના હરીર પારણ કરે છે. તે નિયંચગતિમાં મૂમ્, તરસ, તાપ, વધ, વંપન, તાડન, મારવહન ઇત્યાદિનાં દુઃસ્તને સહન કરે છે.

૩ મનુષ્યગતિ-ગ્વાય, અમ્વાય, વિષે વિવેકરહિત છે; લજ્જા-હીન, માતા પુત્રી સાથે કામ ગમન કરવામાં જેને પાપાપાપનું માન નથી; નિરંતર માંમમશન, ચોરી, વચ્ચીગમન વગેરે મહા પાતક કર્યાં કરે છે. જ્યાં જાણે અનાયેદેશનાં અનાયે મનુષ્ય છે. આયે-દેશમાં પણ સત્તિ, વ્રાજન, વૈશ્ય મમુગ મતિરીન, દરિદ્રિ, અજ્ઞાન થને રોગથી પીડિત મનુષ્યો છે. માન, અપમાન ઇત્યાદિ અનેક મદારનાં દુઃસ્ત તેઓ મોગવી ર્યાં છે.

૪ દેવગતિ-વરુવર વેર, ઘેર, ઝેન, શોક મનર, કામ,

મદ, ક્રુધા આદિથી દેવતાઓ પણ આમુષ્ય વ્યતિત કરી રહ્યા છે; એ દેવગતિ. એમ ચાર ગતિ સામાન્યરૂપે કહી. આ ચારે ગતિમાં મનુષ્યગતિ સૌથી શ્રેષ્ઠ અને દુર્લભ છે, આત્માનું પરમહિત મોક્ષ એ ગતિથી પમાય છે; એ મનુષ્યગતિમાં પણ કેટલાક દુઃખ અને આત્મસાધનમાં અંતરાયો છે.

એક તરુણ સુકુમારને રોમે રોમે લાલચોળ સુખા ઘોંચવાથી જે અસહ્ય વેદના ઉપજે છે; તે કરતાં આઝગુણી વેદના ગર્ભસ્થાનમાં બીજા ઉપારે રહે છે ત્યારે પામે છે. લગમગ નવ મહીના મઝ, મૂત્ર, લોહી, પરુ આદિમાં અહોરાત્ર મુર્છાગત સ્થિતિમાં વેદના ભોગવી ભોગવીને જન્મ પામે છે. ગર્ભસ્થાનની વેદનાથી અનંતગણી વેદના જન્મસમયે ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાર પછી ચાઢાવસ્થા પમાય છે. મઝ-મૂત્ર, પૂઝ અને નપાવસ્થામાં અણસમગ્રથી રણ્ણી રહીને તે ચાઢાવસ્થા પૂર્ણ થાય છે; અને યુવાવસ્થા આવે છે. ઘન ઉપાર્જન કરવા માટે નાના પ્રકારનાં પાપમાં પડવું પડે છે. જ્યાંથી ઉત્પન્ન થયો છે ત્યાં એટલે વિષય વિકારમાં દૃષ્ટિ જાય છે. ઝન્માદ, આઢસ, અભિમાન, નિષદ્રષ્ટિ, સંયોગ વિયોગ એમ ઘટમાઝમાં યુવાવય ચાલી જાય છે ત્યાં દૃઢાવસ્થા આવે છે. શરીર કંપે છે, મુત્ર લાઢ શરે છે. ત્વચાપર કરોચલી વદી આવે છે. સુંવવું સાંભઢવું અને દેસવું એ શક્તિયો કેવઢ મંદ થઈ જાય છે. કેવ પવઢ થઈ સરવા મંદે છે; ચાલવાની આવે રહેતી નથી. હાયમાં લાકડી લઈ લઢપદીમાં ત્રાતાં ચાલવું પડે છે. કાંતો જીવન વર્ષત ત્રાટલે વદ્યાં રહેવું પડે છે. શ્વાસ, ત્રાંસીં ઇત્યાદિક રોગ આવીને વઢગે છે, અને થોઢા કાઢમાં કાઢ આવીને કોઢીઓ કરી જાય છે. આ દેહમાંથી જીવ ચાલી નીકઢે છે. કાયા રહી નઢતી થઈ જાય છે. મરણ સમયે પણ કેટલી વધી વેદના છે ? ચતુર્ગતિનાં દુઃખમાં જે મનુષ્યદેહ શ્રેષ્ઠ તેમાં પણ કેટલો વધો દુઃખ રહ્યો છે ! તેમ છતાં ઉપર જનાવ્યા

પ્રમાણે અનુક્રમે કાઢી આવે છે એમ પણ નથી. મમે તે વચ્ચે તે આવીને ભડી જાય છે. માટેજ વિચક્ષણ પુરુષો મમાદ વિના આત્મ-કન્યાણને આરાધે છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૯ સંસારને ચાર ઉપમા ભાગ ૧.

સંસારને મહા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એક સમુદ્રની ઉપમા પણ આપે છે. સંસારરૂપી સમુદ્ર અનંત અને અગાર છે. અહો લોકો ! એનો પાર પામવા પુરુષાર્થનો ઉપયોગ કરો ! ઉપયોગ કરો !! આમ એમનાં સ્થળે સ્થળે વચનો છે. સંસારને સમુદ્રની ઉપમા છાત્રની પણ છે. સમુદ્રમાં જેમ મોજાંની છોછો ઉછઝવા કરે છે તેમ સંસારમાં વિષયલ્પી અનેક મોજાંઓ ઉછઝે છે. જઝનો ઉપરથી જેમ સપાટ દેખાવ છે તેમ સંસાર પણ સરઝ દેખાવ દે છે. સમુદ્ર જેમ ક્યાંક ક્યાંક ડુંડો છે, અને ક્યાંક ભમરીઓ ચરારાવે છે તેમ સંસાર ક્યાંક વિષય પ્રાંચાદિકમાં ક્યાંક ડુંડો છે. તે મોહલ્પી ભમરીઓ ચરારાવે છે. યોદ્ધા જઝ છતાં સમુદ્રમાં જેમ ડુબી રહેવાથી કાદવમાં ડુબી જઈ જઈ તેમ સંસારના સ્નેહ પ્રમંથમાં તે તૃણાદિની કાદવમાં ડુબી રહે છે. સમુદ્ર જેમ નાના પ્રકારના ચરારા અને તોફાનથી નાવ કે વહાણને ઝોલ્યમ વહોંચાડે છે તેમ મીયોલ્પી ચરારા અને કામલ્પી તોફાનથી સંસાર આત્માને ઝોલ્યમ વહોંચાડે છે. સમુદ્ર જેમ અગાધ ઝઝથી ઝીનઝ દેખાતો છતાં વદવાનઝ નામના પ્રાણીને તેમાં વામ છે તેમ સંસારમાં માયાલ્પી અગ્નિ વચ્ચાત કરે છે. સમુદ્ર જેમ ઘોંઘામમાં ચરારે જઝ પામીને ડુંડો ડુંડો છે તેમ વાલ્પી જઝ પામીને સંસાર ડુંડો ડુંડો છે, વટઝે ઘનવૃત્ત પાયા કરતો જાય છે.

૨. સંસારને ઘીની ઉપમા અગ્નિની છાજે છે. અગ્નિથી કરીને જેમ મહાતાપની ઉત્પત્તિ છે. એમ સંસારથી પણ ત્રિવિધ તાપની ઉત્પત્તિ છે. અગ્નિથી થયેલો જીવ જેમ મહા વિલ્લાવિલાટ કરે છે તેમ સંસારથી થયેલો જીવ અનંત દુઃસ્વરૂપ નર્કથી અસાધ વિલ્લ-વિલાટ કરે છે. અગ્નિ જેમ સર્વ વસ્તુનો ખસ કરી જાય છે, તેમ સંસારના મુલમાં પડેલાંનો તે ખસ કરી જાય છે. અગ્નિમાં જેમ જેમ ઘી અને ઈંધન હોમાય છે તેમ તેમ તે દૃદ્ધિ પામે છે. તેવીજ રીતે સંસારરૂપ અગ્નિમાં તીવ્ર મોહિનીરૂપ ઘી અને વિષયરૂપ ઈંધન હોમાતાં તે દૃદ્ધિ પામે છે.

૩. સંસારને શ્રીજી ઉપમા અંધકારની છાજે છે. અંધકારમાં જેમ સીંદરી, સર્પનું ખાન કરાવે છે તેમ સંસાર સત્યને અસત્યરૂપ થતાવે છે; અંધકારમાં જેમ શાળીઓ આમ તેમ થટકી વિપત્તિ ભોગવે છે તેમ સંસારમાં બેમાન યદ્દને અનંત આત્માઓ ચતુર્ગતિમાં આમ તેમ થટકે છે. અંધકારમાં જેમ કાચ અને હીરાનું જ્ઞાન થતું નથી તેમ સંસારરૂપી અંધકારમાં વિવેક અવિવેકનું જ્ઞાન થતું નથી. જેમ અંધકારમાં શાળીઓ છતી આંસે અંધ થની જાય છે તેમ છતી શક્તિ સંસારમાં તેઓ મોહાંધ થની જાય છે. અંધકારમાં જેમ ઘુલદ હત્યાદિકનો ઉપદ્રવ થયે છે તેમ સંસારમાં લોભ, માયાદિકનો ઉપદ્રવ થયે છે. એમ અનેક ભેદે જોતાં સંસાર તે અંધકારરૂપ જણાય છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૦ સંસારને ચાર ઉપમા ભાગ ૨.

૪. સંસારને ચોથી ઉપમા શકટચક્રની ફટલે ગાઢાંના પૈદાંની છાજે છે. ચાલતાં, શકટચક્ર જેમ ફરતું રહે છે તેમ સંસારમાં પ્રવેશ કરતાં તે ફરતાં રહે રહે છે. શકટચક્ર જેમ ધરી વિના ચાલી શકતું નથી તેમ સંસાર મિથ્યાત્વરૂપી ધરી વિના ચાલી શકતો નથી.

શકટચક્ર જેમ આરાવડે કરીને રહું છે તેમ સંસાર શંકા પ્રમાદાદિક આરાથી ટક્યો છે. એમ અનેક પ્રકારથી શકટચક્રની ઉપમા પળ સંસારને લાગી શકે છે.

એવી રીતે સંસારને જેટલી અધોપમા આપો એટલી થોડી છે. મુખ્યપણે એ ચાર ઉપમા આપણે જાણી, હવે એમાંથી તત્ત્વ લેવું યોગ્ય છે.

૧. સાગર જેમ મજબુત નાવ અને માહિતગાર નાવિકથી તરીને પાર પમાય છે તેમ સદ્ધર્મરૂપી નાવ અને સદ્ગુરુરૂપી નાવિકથી સંસારસાગર પાર પામી શકાય છે. સાગરમાં જેમ ઢાઢા પુરુષોએ નિર્વિગ્ન રસ્તો શોધી કાઢ્યો હોય છે તેમ જિનેશ્વર ભગવાને તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ નિર્વિગ્ન ઉત્તમ રાહ બતાવ્યો છે.

૨. અગ્નિ જેમ સર્વને ભક્ષ કરી જાય છે, પરંતુ પાણીથી બુઝાઈ જાય છે તેમ વૈરાગ્યજઙ્ઘથી સંસારઅગ્નિ બુઝાવી શકાય છે.

૩. અંધકારમાં જેમ દીવો લઈ જવાથી પ્રકાશ થતાં, જોઈ શકાય છે તેમ તત્ત્વજ્ઞાનરૂપી નિર્બુજ દીવો સંસારરૂપી અંધકારમાં પ્રકાશ કરી સત્ય વસ્તુ બતાવે છે.

૪. શકટચક્ર જેમ વઢદ વિના ચાલી શકતું નથી તેમ સંસારચક્ર રાગ, દ્વેષ વિના ચાલી શકતું નથી.

એમ એ સંસારદરદનું નિવારણ ઉપમાબંધે અનુપાનાદિ પ્રતિકાર સાથે કહ્યું. તે આત્મહિતૈર્પિય નિરંતર મનન કરવું અને ધીજાને ધોપવું.

શિક્ષાપાઠ ૨૧ વાર ભાવના.

વૈરાગ્યની, અને તેવા આત્મહિતૈર્પિ વિપયોની સુદ્રઢતા થવા માટે વાર ભાવના ચિંતવવાનું તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કહે છે.

૧. શરીર, વૈભવ, લક્ષ્મી, કુર્ડુંવ પરિવારાદિક સર્વ વિનાશી છે;

જીવનો મૂળ ધર્મ અવિનાશી છે એમ ચિંતવવું તે પહેલી અનિત્યભાવના.

૨. સંસારમાં મરણ સમયે જીવને શરણ રાखનાર કોઈ નથી, માત્ર એક શુભ ધર્મનું જ શરણ સત્ય છે એમ ચિંતવવું તે બીજી અશરણ ભાવના.

૩. આ આત્મા સંસારસમુદ્રમાં પર્યટન કરતાં કરતાં સર્વ ભવ ક્ષીણ છે, એ સંસારજંજીરથી હું વ્યારે છુટીશ ? એ સંસાર મારો નથી, હું મોક્ષમાયે છું એમ ચિંતવવું તે ત્રીજી સંસાર ભાવના.

૪. આ મારો આત્મા એકલો છે; તે એકલો આવ્યો છે, એકલો જશે; પોતાનાં કરેલાં કર્મ એકલો ભોગવશે એમ ચિંતવવું તે ચોથી એકત્વભાવના.

૫. આ સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી એમ ચિંતવવું તે પાંચમી અન્યત્વભાવના.

૬. આ શરીર અપવિત્ર છે, મઢમૂત્રની રાણ છે, રોગ જરાને રહેવાનું ધામ છે, એ શરીરથી હું ન્યારો છું એમ ચિંતવવું તે છઠી અશુચિભાવના.

૭. રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ इत्यादિક સર્વ આશ્રય છે એમ ચિંતવવું તે સાતમી આશ્રયભાવના.

૮. જ્ઞાન, ધ્યાનમાં જીવ મવર્તમાન થઈને નવાં કર્મ બાંધે નહિ એવી ચિંતવના કરવી તે આઠમી સમ્વરભાવના.

૯. જ્ઞાનસાક્ષિત ક્રિયા કરવી તે નિર્જરાનું કારણ છે એમ ચિંતવવું તે નવમી નિર્જરાભાવના.

૧૦. લોકસ્વરૂપનું उत्पत्ति, स्थिति, विनाशસ્વરૂપ વિચારવું તે દશમી લોકસ્વરૂપભાવના.

૧૧. સંસારમાં મરતાં આત્માને સમ્પૂર્ણજ્ઞાનની માસાદી માત્ર પરી દુર્લભ છે, શા સમ્પૂર્ણજ્ઞાન પામ્યો તો જાણિય સર્વ વિરતિ

પરિણામરૂપ ધર્મ પામવો દુર્લભ છે એવી ચિંતવના તે અગ્યારમી વોધદુર્લભભાવના.

૧૨. ધર્મના ઉપદેશક તથા શુદ્ધ શાસ્ત્રના વોધક એવા ગુરુ અને એવું શ્રવણ મળવું દુર્લભ છે એવી ચિંતવના તે બારમી ધર્મ દુર્લભભાવના.

આ બાર ભાવનાઓ મનનપૂર્વક નિરંતર વિચારવાયી સત્પુરુષો ઉત્તમ પદને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે.

શિક્ષાપાઠ ૨૨ કામદેવ શ્રાવક.

મહાવીર ભગવાનના સમયમાં દ્વાદશવ્રતને વિમલ ભાવથી ધારણ કરનાર, વિવેકી અને નિર્ગ્રંથવચનાનુરક્ત કામદેવ નામના એક શ્રાવક તેઓના શિષ્ય હતા. સુપર્મા સભામાં ઈંદ્રે એક વેળા કામદેવની ધર્મઅચલતાની પ્રશંસા કરી. એવામાં ત્યાં એક તુચ્છ બુદ્ધિવાન દેવ બેઠો હતો તેણે એવી સુદ્રઢતાનો અવિશ્વાસ બતાવ્યો અને કહ્યું કે જ્યાંસુધી પરિપક્વ પડ્યા ન હોય ત્યાંસુધી વધાય સહનશીલ અને ધર્મદ્રઢ જણાય. આ મારી વાત હું એને ચઢાવી આપીને સત્ય કરી દેત્વાહું. ધર્મદ્રઢ કામદેવ તે વેળા કાયોત્સર્ગમાં છીન હતા. દેવતાએ પ્રથમ હાથીનું રૂપ લેક્રિય કર્યું અને પછી કામદેવને સુવ ગુંચા તોપણ તે અચલ રહ્યા, પટલે મુશ્કલ જેવું અંગ કરીને કાઢાવર્ણનો સર્પ થઈને મયંકર પુંકાર કર્યા, તોય કામદેવ કાયોત્સર્ગથી લેશ ચઢ્યા નહિ; પછી અટ્ટહાસ્ય કરતા રાક્ષસનો દેહ ધારણ કરીને અનેક પ્રકારના પરિપક્વ કર્યા, તોપણ કામદેવ કાયોત્સર્ગથી ચઢ્યા નહિ. સિંહ વગેરેનાં અનેક મયંકર રૂપ કર્યા તોપણ કાયોત્સર્ગમાં લેશ હીનતા કામદેવે આપી નહિ. એમ રાત્રિના ચારે પહોર દેવતાએ કર્યા કર્યું, પણ તે પોતાની ધારણામાં

કાન્ધો નહિ. પછી તે દેવે અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગવડે જોયું તો કામદેવને મેરુના શિખરની પેરે અટોલ રક્ષા દીધા. કામદેવની અદ્ભૂત નિશ્ચલતા જાણી તેને વિનયભાવથી પ્રણામ કરી પોતાનો દોષ ક્ષમાવીને તે દેવતા સ્વસ્થાનકે ગયો.

કામદેવ આવકની ધર્મદ્રઢતા एवો ઘોષ કરે છે કે સત્યધર્મ અને સત્યમતિજ્ઞામાં પરમ દ્રઢ રહેવું, અને કાયોત્સર્ગ આદિ જેમ વને તેમ એકાગ્ર ચિત્તથી અને મુદ્રિતાથી નિર્દોષ કરવા, ચઢવિચઢ ભાવથી કાયોત્સર્ગાદિ બહુ દોષયુક્ત થાય છે. પાર્ષ જેવા દ્રવ્યલાભ માટે ધર્મશાસ્ત્ર કાઢનારથી ધર્મમાં દ્રઢતા વર્ણવી રહી શકે ? અને રહી શકે તો કેવી રહે ! એ વિચારતાં સંદ થાય છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૩ સત્ય.

સામાન્ય કથનમાં પણ કહેવાય છે કે સત્ય એ આ જગત્નું ધારણ છે. અથવા સત્યને આધારે આ જગત્ રહ્યું છે. એ કથનમાંથી एवी શિક્ષા મળે છે કે ધર્મ, નીતિ, રાજ અને વ્યવહાર એ સત્યવડે પ્રવર્તન કરી રહ્યાં છે અને એ ચારે ન હોય તો જગત્નું રૂપ કેવું ભયંકર હોય ? એ માટે સત્ય એ જગત્નું ધારણ છે એમ કહેવું એ કંઈ અતિશયોક્તિ જેવું કે નહિ માનવા જેવું નથી.

વસુરાજાનું એક શબ્દનું અસત્ય ઘોલવું કેટલું દુઃખદાયક થયું હતું તે પ્રસંગ વિચાર કરવા માટે અહીં ફરીશું.

વસુરાજા, નારદ અને પર્વત એ ત્રણે એક શુરુ પાસેથી વિદ્યા ભળ્યા હતા. પર્વત અધ્યાપકનો પુત્ર હતો; અધ્યાપકે કાઢ કર્યો. एથી પર્વત તેની મા સહીત વસુરાજાના દરવારમાં આવી રહ્યો હતો. એક રાત્રે તેની મા પાસે બેઠી છે; અને પર્વત તથા નારદ શાસ્ત્રા-

ધ્યાસ કરે છે. એમાં એક વચન પર્વત એવું બોલ્યો કે ‘અજાહોતવ્યં.’ ત્યારે નારદે પૂછ્યું અજ તે શું પર્વત? પર્વતે કહ્યું: ‘અજ’ તે ‘બોકડો.’ નારદ બોલ્યો: આપણે ત્રણે જણ તારા પિતા કને મળતા હતા ત્યારે તારા પિતાએ તો ‘અજ’ તે ત્રણ વર્ષની ‘ત્રીહિ’ કહી છે; અને તું અવલું શા માટે કહે છે? એમ પરસ્પર વચનવિવાદ વધ્યો. ત્યારે પર્વતે કહ્યું: આપણને વસુરાજા કહે તે સ્વરૂં. એ વાતની નારદે શા કહી, અને જીતે તેને માટે અમુક સરત કરી. પર્વતની મા જે પાસે બેઠી હતી તેણે આ સાંભળ્યું. ‘અજ’ એટલે ‘ત્રીહિ’ એમ તેને પણ યાદ હતું; સરતમાં પોતાનો પુત્ર હારશે એવા ભયથી પર્વતની મા રાત્રે રાજા પાસે ગઈ અને પૂછ્યું: રાજા, ‘અજ’ એટલે શું? વસુરાજાએ સંબંધપૂર્વક કહ્યું. ‘અજ’ એટલે ‘ત્રીહિ.’ ત્યારે પર્વતની માએ રાજાને કહ્યું: મારા પુત્રથી ‘બોકડો’ કહેવાયો છે માટે તેનો પક્ષ કરવો પડશે; તમને પૂછવા માટે તેઓ આવશે. વસુરાજા બોલ્યો: હું અસત્ય કેમ કહું? મારાથી એ બની શકે નહિ. પર્વતની માએ કહ્યું, પણ જો તમે મારા પુત્રનો પક્ષ નહીં કરો તો તમને હું હત્યા આપીશ. રાજા વિચારમાં પડી ગયો કે સત્યવદે કરીને હું મણિમય સિંહાસનપર અદ્દર બેસું છું. લોકસમુદાયને ન્યાય આપુ છું. લોક પણ એમ જાણે છે કે રાજા સત્ય ગુણે કરીને સિંહાસનપર અંતરિક્ષ બેસે છે. હવે કેમ કરવું? જો પર્વતનો પક્ષ ન કરું તો બ્રાહ્મણી મરે છે; એ ઘડી મારા ગુરુની સ્ત્રી છે. ન ચાલતાં છેવટે રાજાએ બ્રાહ્મણીને કહ્યું: તમે મળે જાઓ; હું પર્વતનો પક્ષ કરીશ. આવો નિશ્ચય કરાવીને પર્વતની મા ઘેર આવી. પ્રમાતે નારદ, પર્વત અને તેની મા વિવાદ કરતાં રાજા પાસે આવ્યાં. રાજા અજાણ થઈ પૂછવા લાગ્યો: શું છે પર્વત? પર્વતે કહ્યું: રાજાધિરાજ! અજ તે શું? તે કહો. રાજાએ નારદને પૂછ્યું, તમે શું કહો છો? નારદે કહ્યું: ‘અજ’ તે ત્રણ વર્ષની ‘ત્રીહિ’ તમને ક્યાં નથી સાંભળ્યું? વસુરાજા બોલ્યો: ‘અજ’

પટલે 'બોકડો' પણ 'ઘ્રીઘ્રી' નહિ. તેજ વેળા દેવતાએ સિંહાસનથી
ચઢાઢી દેઠો નાહ્યો; વસુ કાઢપરિણામ પામી નરકે ગયો.

આ ઉપરથી સામાન્ય મનુષ્યોએ સત્ય, તેમજ રાજાએ ન્યાયમાં
અપસપાત અને સત્ય વધે ગ્રહણ કરવાયોગ્ય છે એ મુખ્ય બોધ મળે છે.

જે પાંચ મહાવ્રત ભગવાને પ્રણીત કર્યા છે; તેમાંના પ્રથમ મહા-
વ્રતની રક્ષાને માટે બાકીનાં ચાર વ્રત વાઢરૂપે છે, અને તેમાં પણ
પહેલી વાઢ તે સત્ય મહાવ્રત છે. એ સત્યના અનેક ખેંદ સિદ્ધાંતથી
શુત કરવા અવશ્યના છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૪ સત્સંગ.

સત્સંગ એ સર્વ મુખ્યનું મૂળ છે. સત્સંગનો લાભ મળ્યો કે તેના
પ્રભાવવડે વાંછિત સિદ્ધિ થાજ પડી છે. ગમે તેવા પવિત્ર થવાને
માટે સત્સંગ શ્રેષ્ઠ સાધન છે. સત્સંગની એક ઘડી જે લાભ દે છે તે
કુસંગનાં એક કોઢ્યાવિધિ વર્ષ પણ લાભ ન દર્શાવતાં અધોગતિ-
મય મહા પાપો કરાવે છે, તેમજ આત્માને મલિન કરે છે. સત્સં-
ગનો સામાન્ય અર્થ પટલો છે કે ઉચ્ચમનો સહવાસ. જ્યાં સારી
હવા નથી આવતી ત્યાં રોગની વૃદ્ધિ થાય છે; તેમ જ્યાં સત્સંગ
નથી ત્યાં આત્મરોગ વધે છે. દુર્ગંધથી કંઢાઢીને જેમ નાકે વત્ત
આઢું દરૂપ છીંપ તેમ કુસંગથી સહવાસ વંધ કરવાનું અવશ્યનું છે.
સંસાર એ પણ એક પ્રકારનો સંગ છે, અને તે અનંત કુસંગરૂપ તેમજ
દુઃખદાયક હોવાથી ત્યાગવા યોગ્ય છે. ગમે તે જાતનો સહવાસ
હોય પરંતુ જે વડે આત્મસિદ્ધિ નથી તે સત્સંગ નથી. આત્માને
સત્ય રંગ ચઢાવે તે સત્સંગ. ધોષનો માર્ગ બનાવે તે મૈત્રિ. ઉચ્ચ
શાસ્ત્રમાં નિરંતર એકાગ્ર રહેનું તે પણ સત્સંગ છે, સત્પુરૂષાનો સમા-

ગમ ॥ પળ સત્સંગ છે. મલિન વસ્ત્રને જેમ સાબુ તથા જલ સ્વચ્છ કરે છે તેમ શાસ્ત્રબોધ અને સત્પુરુષોનો સમાગમ, આત્માની મલિનતા ટાઢીને શુદ્ધતા આપે છે. જેનાથી હમેશનો પરિચય રહી રાગ, રંગ, ગાન, તાન અને સ્વાદિષ્ટ ભોજન સેવાતાં હોય તે તપને ગમે તેવો પ્રિય હોય તોપણ નિશ્ચય માનજો કે તે સત્સંગ નથી પણ કુસંગ છે. સત્સંગથી પ્રાપ્ત થયેલું એક વચન અમૂલ્ય લાભ આપે છે. તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ મુખ્ય બોધ એવો કર્યો છે કે સર્વ સંગ પરિત્યાગ કરી, અંતરમાં રહેલા સર્વ વિકારથી પણ વિરક્ત રહી એકાંતનું સેવન કરો. તેમાં સત્સંગની સ્તુતિ આવી જાય છે. કેવલ એકાંત તેતો ધ્યાનમાં રહેવું કે યોગાભ્યાસમાં રહેવું જ છે, પરંતુ સમસ્વભાવિનો સમાગમ જેમાંથી એકજ પ્રકારની વર્તનતાનો પ્રવાહ નીકળે છે તે, ભાવે એકજ રૂપ હોવાથી ઘણા માણસો છતાં અને પરસ્પરનો સહવાસ છતાં તે એકાંતરૂપજ છે, અને તેવી એકાંત માત્ર સંતસમાગમમાં રહી છે. કદાપિ કોઈ એમ વિચારશે કે વિપરીતમંડલ મળે છે ત્યાં સમભાવ સરસી ટુચિ હોવાથી એકાંત કાં ન કહેવી? તેનું સમાધાન તત્કાલ છે કે તેઓ એક સ્વભાવિ હોતા નથી. તેમાં પરસ્પર સ્વાર્થ શુદ્ધિ અને માયાનું અત્તુસંધાન હોય છે, અને જ્યાં જ એ કારણથી સમાગમ છે તે એક સ્વભાવિ કે નિર્દોષ હોતા નથી. નિર્દોષ અને સમસ્વભાવિ સમાગમ તો પરસ્પરથી શાંત મુનીશ્વરોનો છે; તેમજ ધર્મધ્યાન પ્રગટ અલ્પારંથી પુરુષનો પણ કેટલેક અંશે છે. જ્યાં સ્વાર્થ અને માયા કપટજ છે ત્યાં સમસ્વભાવતા નથી, અને તે સત્સંગ પણ નથી. સત્સંગથી જે સુખ અને આનંદ મળે છે તે અતિ સ્તુતિપાત્ર છે. જ્યાં શાસ્ત્રોના સુંદર પ્રશ્નો થાય, જ્યાં ઉત્તમ જ્ઞાન ધ્યાનની સુકયા થાય, જ્યાં સત્પુરુષોનાં ચરિત્રપર વિચાર થંધાય, જ્યાં તત્ત્વજ્ઞાનના તરંગની લહરિયો છૂટે, જ્યાં સંરેલું સ્વભાવથી સિદ્ધાંત વિચાર ચર્ચાય, જ્યાં મોક્ષજન્ય કથન-

પર પુષ્કળ વિવેચન થાય; એવો સત્સંગ તે મહા દુર્લભ છે. કોઈ એમ કહે કે સત્સંગ મંદબુદ્ધિમાં કોઈ માયાવિ નહિ હોય ? તો તેનું સમાધાન આ છે:—જ્યાં માયા અને સ્વાર્થ હોય છે ત્યાં સત્સંગન હોતો નથી. રાજહંસની સમાધાનો કાગ દેસાને કદાપિ ન કઢાય તો અવશ્ય રાગે કઢાશે; માંન રહ્યો તો મુલમુદ્રાણ કઢાશે. પણ તે અંધકારમાં જાય નહિ. તેમજ માયાવિયો સત્સંગમાં સ્વાર્થ જઈને શું કરે ? ત્યાં પેટ ભર્યાની વાત તો હોય નહિ. વે ઘડી ત્યાં જઈ તે વિશ્રાંતિ લેતો હોય તો મલે લે કે જેવી રંગ લાગે. નહિ તો ઘીનીવાર તેનું આગમન હોય નહિ. જેમ પૃથ્વીપર તરાય નહિ, તેમ સત્સંગથી પુઢાય નહિ. આવી સત્સંગમાં ચમત્કૃતિ છે. નિરંતર એવા નિર્દોષ સમાગમમાં માયા સૂઝને આવે પણ કોણ ? કોઈન દુર્ભાગી, અને તે પણ અસંભવિત છે.

સત્સંગ એ આત્માનું પરમ હિતકારિ ઔપષ છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૫ પરિગ્રહને સંકોચો.

જે પ્રાણીને પરિગ્રહની મર્યાદા નથી, તે પ્રાણી મુલ્કી નથી. તેને જે મલ્લ્યું તે ઓલું છે; કારણ જેટલું જાય તેટલાંથી વિશેષ માત્ર કરવા તેની ઇચ્છા થાય છે. પરિગ્રહની પ્રવલ્લતામાં જે કંઈ મલ્લ્યું હોય તેનું મુલ્ક તો મોગવાતું નથી પરંતુ હોય તે પણ વલ્લતે જાય છે. પરિગ્રહથી નિરંતર ચલ્લવિચલ્લ પરિણામ અને પાપભાવના રહે છે; અકસ્માત્ યોગ્યતા એવી પાપભાવનામાં આયુષ્ય પૂર્ણ થાય તો ઘહુધા અધોગતિનું કારણ થઈ પડે. કેવલ પરિગ્રહ તો મુનિશ્વરો ત્યાગી શકે, પણ મુહસ્યો એની અમુક મર્યાદા કરી શકે. મર્યાદા ઘવાથી ઉપરાંત પરિગ્રહની ઉત્પત્તિ નથી, અને એવી કરીને વિશેષ ભાવના પણ ઘહુધા ઘટી નથી, અને વલ્લી જે મલ્લ્યું છે તેમાં સંતોષ રાલ્લ-

વાની પૃથા પડે છે; ઈથી સુખમાં કાઢ જાય છે. કોણ જાણે લક્ષ્મી આદિકમાં કેવીં વિચિત્રતા રહી છે કે જેમ જેમ લાભ થતો જાય છે તેમ તેમ લોભની વૃદ્ધિ થતી જાય છે. ધર્મ સંબંધી કેટલુંક જ્ઞાન છતાં, ધર્મની દ્રઢતા છતાં પણ પરિગ્રહના પાશમાં પડેલો પુરુષ કોઈકજ છૂટી શકે છે. વૃત્તિ એમાંજ લટકી રહે છે; પરંતુ એ વૃત્તિ કોઈ કાઢ સુખદાયક કે આત્મહિતૈષિ થઈ નથી. જેણે એની ડુંકી મર્યાદા કરી નહિ; તે ઘડોઢા દુઃસ્વના મોગી થયા છે.

છ સંઢ સાધી આજ્ઞા મનાવનાર રાજાધિરાજ, ચક્રવર્તી કહેવાય છે. એ સમર્થ ચક્રવર્તીમાં સુશ્રુમ નામે એક ચક્રવર્તી થઈ ગયો છે. એણે છ સંઢ સાધી લીધા એટલે ચક્રવર્તિ-પદથી તે મનાયો; પણ એટલેથી એની મનોવાંછ્છા વૃત્ત ન થઈ; હજુ તે તરસ્યો રહ્યો. એટલે ઘાતકી સંઢના છ સંઢ સાધવા એણે નિશ્ચય કર્યો. ઘણા ચક્રવર્તી છ સંઢ સાધે છે, અને હું પણ એટલાજ સાધુ તેમાં મહત્તાં શાની? ઘાર સંઢ સાધવાથી ચિરંકાઢ હું નામાંકિત થશ. સમર્થ આજ્ઞા જીવનપર્યંત એ સંઢોપર મનાવી શકીશ, એવા વિચારથી સમુદ્રમાં ચર્મરત્ન મૂલ્યું; તે ઉપર સર્વ સૈન્યાદિકનો આધાર રહ્યો હતો, ચર્મરત્નના એક હજાર દેવતા સેવક કહેવાય છે, તેમાં મયમ એકે વિચાર્યું કે કોણ જાણે કેટલાંય વર્ષે આમાંથી છૂટકો ઘશે? માટે દેવાંગનાને તો મઢી આવું એમ ધારી તે ચાલ્યો ગયો. પછી ષીજો ગયો, પછી ત્રીજો ગયો; અને એમ કરતાં કરતાં હજારે ચાલ્યા ગયા. ત્યારે ચર્મરત્ન ઘૂડ્યું. અશ્વ, ગજ અને સર્વ સૈન્યસહિત સુશ્રુમ નામનો તે ચક્રવર્તી ઘૂઢ્યો; પાપભાવનામાં ને પાપભાવનામાં મરીને તે અનંત દુઃસ્વથી ભરેલો સાતમી તમતમમમા નર્કને વિષે જડને પડ્યો. જુઓ! છ સંઢનું આધિપત્ય તો મોગવતું રહ્યું પરંતુ અકસ્માત્ અને મયંકર રીતે પરિગ્રહની પ્રીતિથી એ ચક્રવર્તીનું મૃત્યુ થયું, તો પછી વીજા માટે તો કહેવુંજ શું? પરિગ્રહ એ પાપનું મૂલ

છે, પાપનો વિતા છે, અન્ય ઇલાદશવ્રતને મહા દોષ દે એવો એનો સ્વભાવ છે. એ માટે યજ્ઞને આત્મહિતાપેષ જેમ થને તેમ તેનો ત્યાગ કરી મર્યાદાપૂર્વક ચર્ચન કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૨૬ તત્ત્વ સમજવું.

શાસ્ત્રોનાં શાસ્ત્રો મુલપાઠે દોષ એવા પુરુષો યજ્ઞ મઠી શકે, પરંતુ જેણે યાંટાં વચનોપર મોંઠ અને વિવેકપૂર્વક વિચાર કરી શાસ્ત્ર જેટલું જ્ઞાન હૃદયગત કર્યું હોય તેવા મઠવા દુર્લભ છે. તત્ત્વને પહોંચી જવું એ કંઈ નાની વાત નથી. કૂદીને દરિયો ઓળંગી જવો છે.

અર્થ એટલે સ્પષ્ટી, અર્થ એટલે તત્ત્વ અને અર્થ એટલે શબ્દનું ઘીનું નામ. આવા અર્થશબ્દના યજ્ઞ અર્થ થાય છે. પણ અર્થ એટલે તત્ત્વ એ વિષયપર અહીં આગળ કહેવાનું છે. જેઓ નિગ્રંથપ્રવચનમાં આ-વેલાં પવિત્ર વચનો મુલપાઠે કરે છે; તે તેઓના ઉત્સાહપલ્લે સત્કલ્પ ઉપાર્જન કરે છે; પરંતુ જો તેનો મર્મ પામ્યો હોય તો એથી એ મુલ આનંદ, વિવેક અને પરિણામે મહદ્ ભૂતપલ્લ પામે છે. અમળપુરુષ સુંદર અક્ષર અને તાળેલા મિથ્યા લીટા એ યેના ભેદને જેટલું જાણે છે તેટલુંજ મુલપાઠી અન્ય ગ્રંથ વિચાર અને નિગ્રંથપ્રવચનને ભેદરૂપ માને છે. કારણ તેણે અર્થપૂર્વક નિગ્રંથ વચનામૃતો પાયા નથી; તેમ તેપર ચર્ચા તત્ત્વવિચાર કર્યો નથી. જો કે તત્ત્વવિચાર કર-વામાં સમર્થ બુદ્ધિમત્તાવ જોડે છીએ, તોપણ કંઈ વિચાર કરી શકે; પથ્થર પીગલે નહિ તોપણ પાણીથી પલ્લે; તેમજ જે વચનામૃતો મુલપાઠે કર્યો હોય, તે અર્થ સહિત હોય તો ઘણું ઉપયોગી થઈ પડે; નહિ તો પોપટવારું રામ નામ. પોપટને કોઈ પરિચયે રામનામ કહેતાં ઘીલવાવે; પરંતુ પોપટની ચલા જાણે કે રામ તે દાદમ કે દાસ. સામાન્યાર્થ સમજ્યા ઘર એવું થાય છે. કચ્છી વૈદ્યોનું દ્રાંતે એક

કહેવાય છે તે કંઈક હાસ્યયુક્ત છે સ્વરૂં; પરંતુ એમાંથી ઉત્તમ શિક્ષા મળી શકે તેમ છે; પટલે અહીં કહી જડું છું. કચ્છના કોઈ ગામમાં શ્રાવકધર્મ પાઠતા રાયશી, દેવશી અને સ્વેતશી; એમ ત્રણ નામધારી ઓશવાળ રહેતા હતા. નિયમિત રીતે તેઓ સંધ્યાકાળે, અને પરો-દિવે પ્રતિક્રમણ કરતા હતા. પરોદિવે રાયશી અને સંધ્યાકાળે દેવશી પ્રતિક્રમણ કરાવતા હતા. રાત્રિ સંવંધી પ્રતિક્રમણ રાયશી કરાવતો, અને સંવંધે ‘રાયશી પઢિકમણુંઠાયમિ’ એમ તેને બોલાવવું પડતું; તેમજ ‘દેવશીને દેવશી પઢિકમણુંઠાયમિ’ એમ સંવંધ હોવાથી બોલાવવું પડતું. યોગાનુયોગે ઘણાના આગ્રહથી એક દિવસ સંધ્યાકાળે સ્વેતશીને બોલાવના વેસાયોં. સ્વેતશીએ જ્યાં ‘દેવશી પઢિકમણુંઠાયમિ’ એમ આવ્યું, ત્યાં ‘સ્વેતશી પઢિકમણુંઠાયમિ’ એ વાક્યો લગાવી દીધાં ! એ સાંભળી વધા હાસ્યગ્રસ્ત થયા અને પૂછ્યું આમકાં ? સ્વેતશી બોલ્યોઃ વઢી આમ તે કેમ ? ત્યાં ઉત્તર મળ્યો કે ‘સ્વેતશી પઢિકમણુંઠાયમિ’ એમ તમે કેમ બોલો છો ? સ્વેતશીએ કહ્યુંઃ હું ગરીબ છું પટલે મારું નામ આવ્યું ત્યાં પાપરી તફરાર લઈ બેઠા, પણ રાયશી અને દેવશી માટે તો કોઈ દિવસ કોઈ બોલતા નથી. એ વાતે કેમ ‘રાયશી પઢિકમણુંઠાયમિ’ અને ‘દેવશી પઢિકમણુંઠાયમિ’ એમ કહે છે ? તો પછી હું ‘સ્વેતશી પઢિકમણું ઠાયમિ’ એમ કાં ન કહું ? એની ભદ્રિકતાએ તો વધાને વિનોદ ઉપજાવ્યો. પછી અર્થની કારણસહિત સમજણ પાડી પટલે સ્વેતશી પોતાના મુલપાઠી પ્રતિક્રમણથી શરમાયો.

આ તો એક સામાન્ય વાત છે, પરંતુ અર્થની સુચી ન્યારી છે. તત્ત્વજ્ઞ તેપર વધુ વિચાર કરી શકે. વાકી તો મોઢ મઢ્યોજ લાગે તેમ નિગ્રંપવચનામૃતો પણ સત્ફલજ આપે. અહો ! પણ મર્મ પામવાની વાતની તો ચલીહારીજ છે !

શિક્ષાપાઠ ૨૭ યત્ના.

જેમ વિવેક એ ધર્મનું મૂલ્યતત્ત્વ છે, તેમ યત્ના એ ધર્મનું ઉપ-
તત્ત્વ છે. વિવેકથી ધર્મ તત્ત્વ ગ્રહણ કરાય છે, તથા યત્નાથી તે
તત્ત્વ શુદ્ધ રાગી શકાય છે અને તે પ્રમાણે પ્રવર્તન કરી શકાય
છે. પાંચ સમિતિરૂપ યત્નો તો વહુ શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ મુદ્દાશ્રમીથી તે
સર્વ માટે પાઠી શકાતી નથી; છતાં જેટલા માવાંસે પાઠી શકાય
તેટલા માવાંસે પણ અસાવધાનીથી પાઠી શકતા નથી. જિનેશ્વર
ભગવંતે પાંધેલી સ્પૂજ અને મૂશ્મ દયા પ્રત્યે જ્યાં વેદરફારી છે,
ત્યાં વહુ દોષથી પાઠી શકાય છે. એ યત્નાની ન્યૂનતાને લીધે છે.
ઉતાવળી અને વેગમરી ચાલ, પાળી ગળી તેનો સંસ્વાળો રાત્ર-
વાની અપૂર્ણ વિધિ, કાષ્ઠાદિક ઇંધનના વગર સંચેયે, જોયે ઉપયોગ;
અનામમાં રહેલા મૂશ્મ જંતુઓની અપૂર્ણ તપાસ, પુંજ્યા પ્રામાર્ગ્યા
વગર રહેવા દીપેલાં વાસણ, અસ્વચ્છ રાત્રેલા ઓરડા, આંગણમાં
પાળીનું ઢોલવું, પઠનું રાત્રી મૂકવું, પાટલા વગર ઘસવચતી પાઠી
નીચે મૂકવી. એવી પોતાને આ લોકમાં અસ્વચ્છતા, અગવડ,
અનારોગ્યતા इत्यादिक વળ રૂપ થાય છે, અને પરલોકમાં દુઃખ-
દાયી મહાપાપનાં કારણ પણ થઈ પડે છે, એ માટે યાને કહેવાનો
દોષ કે ચાલવામાં, વેસવામાં, ઉઠવામાં, જમવામાં અને ધીના
હરેક પ્રકારમાં યત્નાનો ઉપયોગ કરવો. એવી દ્રવ્ય અને માટે વધે
પ્રકારે લાભ છે. ચાલ ધીમી અને ગંભીર રાત્રવી ઘર સ્વચ્છ રાત્રવાં,
પાળી વિધિ સહિત ગઢાવવું, કાષ્ઠાદિક ઇંધન સંસ્કેરીને નાંત્રવાં
એ કંઈ આપણને અગવડ પડતું કામ નથી; તેમ તેમાં વિશેષ વચન
જતો નથી. એવા નિયમો દાસલ કરી દીધા પછી પાઠવા મુશ્કેલ
નથી. એવી વિચારા અસંસ્પાત નિરપરાધી જંતુઓ વધે છે.

પ્રત્યેક કામ યત્નાપૂર્વક કરવું એ વિવેકી આવકનું કર્તવ્ય છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૮ રાત્રિભોજન.

અહિંસાદિક પંચમહાયત્ર જેવું ભગવાને રાત્રિભોજન ત્યાગ વ્રત કહ્યું છે. રાત્રિમાં જે ચાર પ્રકારના આહાર છે તે અભક્ષરૂપ છે. જે જાતિનો આહારનો રંગ હોય છે તે જાતિના તમસ્કાય નામના જીવ તે આહારમાં ઉત્પન્ન થાય છે. રાત્રિભોજનમાં ૯ શિવાય પણ અનેક દોષ રહ્યા છે. રાત્રે જમનારને રસોડાને માટે અગ્નિ સઢગાવવો પડે છે, ત્યારે સમીપની ભીંતપર રહેલા નિરપરાધી સૂક્ષ્મ જંતુઓ નાશ પામે છે. ઇંધનને માટે આગેલાં કાષ્ઠાદિકમાં રહેલા જંતુઓ રાત્રિયે નહિ દેખાવાથી નાશ પામે છે; તેમજ સર્પના ક્ષેરનો, કરોઝિયાની લાઢનો અને મચ્છરાદિક જંતુનો પણ ભય રહે છે. વચ્ચે ૯ કુટુંબાદિકને ભયંકર રોગનું કારણ પણ થઈ પડે છે.

રાત્રિભોજનનો પુરાણાદિક મતમાં પણ સામાન્ય આચારને ચાતર ત્યાગ કર્યો છે છતાં તેઓમાં પરંપરાની રુઢી કરીને રાત્રિભોજન પેસી ગયું છે. પણ ૯ નિપેધકતો છેજ.

શરીરની અંદર બે પ્રકારનાં કમઢ છે. તે સૂર્યના અસ્તથી સંકોચ પામી જાય છે; ૯થી કરીને રાત્રિભોજનમાં સૂક્ષ્મ જીવ ભક્ષ-ર્ણરૂપ અહિંસ થાય છે; જે મહા રોગનું કારણ છે. ૯વો કેટલેક સ્થઢે આપુર્વેદનો પણ મત છે.

સત્પુરુષો તો દિવસ બે ઘડી રહે ત્યારે ચાલુ કરે, અને બે ઘડી દિવસ ચઢ્યા પહેલાં ગમે તે જાતનો આહાર કરે નહિ. રાત્રિભોજનને માટે વિશેષ વિચાર મુનિસમાગમથી કે શાસ્ત્રથી જાણવો. ૯ સંબંધી વધુ સૂક્ષ્મ ભેદો જાણવા અવશ્યના છે.

ચારે પ્રકારના આહાર રાત્રિને વિષે ત્યાગવાથી મહદ્ફઢ છે. આ જિન વચન છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૯ સર્વ જીવની રક્ષા ભાગ ૧.

દયા જેવો એકે ધર્મ નથી. દયા એ ધર્મનું સ્વરૂપ છે. જ્યાં દયા નથી ત્યાં ધર્મ નથી. જગતિતલ્લમાં એવા અનર્થકારક ધર્મ મતો પડ્યા છે કે જેઓ એમ કહે છે કે જીવને હણતાં લેશ પાપ મળે નથી; ઘણું તો મનુષ્ય દેહની રક્ષા કરો. તેમ એ ધર્મમતવાળા જીવની, મદાંધ છે અને દયાનું લેશ સ્વરૂપ પણ જાણતા નથી. એઓ જો પોતાનું હૃદયપટ પ્રકાશમાં મૂકીને વિચારે તો અવશ્ય તેમને જણાશે કે એક સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જંતુને હણવામાં પણ મહા પાપ છે. જેવો મને મારો આત્મા મિય છે તેવો તેને પણ તેનો આત્મા મિય છે. હું મારા લેશ વ્યસન રાતર કે લાભ રાતર એવા અસંખ્યાતા જીવોને ઘેરબેઠક હણું છું. એ મને કેટલું ઘણું અનંત દુઃખનું કારણ થઈ પડશે ? તેઓમાં શુદ્ધિનું बीज પણ નહિ હોવાથી તેઓ આલો સાત્વિક વિચાર કરી શકતા નથી. પાપમાં ને પાપમાં નિશ્ચિન મગ્ન છે. વેદ, અને વૈષ્ણવાદિ પંથોમાં પણ સૂક્ષ્મ દયા સંબંધી કંઈ વિચાર જીવોમાં આવતો નથી. તોપણ એઓ કેવલ દયાને નહિ સમજનાર કરતાં ઘણા હિતમ છે. સ્થૂળ જીવોની રક્ષામાં એ ઠીક સમજ્યા છે, પરંતુ એ સમજ્યા કરતાં આપણે કેવા ભાગ્યશાળી કે જ્યાં એક પૂણ્ય પાંત્રી દ્વારા ત્યાં પાપ છે એ સ્વરૂપ તત્ત્વ સમજ્યા અને યજ્ઞયાગાદિક દ્વિસાથી તો કેવલ વિરક્ત રહ્યા છીએ ! યનતા પ્રયત્નથી જીવ ઘચાવીએ છીએ, વઝી ચાહિને જીવ હણવાની આપણી લેશ ઇચ્છા નથી. અનંતકાય અમર્યાં વહુ કરી આપણે વિરક્તન છીએ. આ કાલે એ સમજ્યા પુન્યપ્રતાપ સિદ્ધાર્થ શ્રીપાળના પુત્ર મહા-વીરનાં કહેલાં પરમતત્ત્વવોધના યોગવલ્લ્યાં વધ્યો છે. મનુષ્યો રીદિ પામે છે, સુંદર સ્ત્રી પામે છે. આજ્ઞાંકિત પુત્ર પામે છે, વહોજો

કુટુંબપરિત્રા પામે છે, માનવનિષ્ઠા નેમજ અધિકાર પામે છે. અને તે પામતાં કંઈ દુર્લભ નથી, પરંતુ સ્વર્ગ ધર્મેત્વ કે તેની શ્રદ્ધા કે તેનો યોગ્ય અંગ પણ પામવો મહા દુર્લભ છે. જે રીદિદિ રૂપાદિક અધિરેકથી પામવું કારણ થઈ અનેક દુઃખમાં ભડે જાય છે; પરંતુ આ યોગી શ્રદ્ધાભાવના પણ ઉત્તમ પરિણામ પહોંચાડે છે. આમ દયાનું મન્ત્રાગિણામ છે. આપણે ધર્મેત્વવૃક્તિ કૃત્તમાં જન્મ પામ્યા છીએ તો હવે તેમ જોને તેમ વિષયક દયામય વર્તનમાં આવવું. ચારંચાર જ્ઞાતીમાં રાગરૂં કે મર્વે જીવની રક્ષા કરવી. ચીજાને પણ ઇરાજ વૃન્દિતવૃન્દિતીથી ઘોંચી આવવો. મર્વે જીવની રક્ષા કરવા માટે એક શાંરદાયક ઉત્તમ વૃન્દિત શાંરદાયકી અમલકૃપારે કરી હતી તે મા-વના પાટમાં ઠું કઠું છે; એમજ તન્વચોંચને માટે યૌતિકન્યાયથી અનાય જેવા ધર્મેત્વરાટીઓને શિષ્ટા આવવાનો ચલન મળે તો આપણે કેવા માગ્યશાહી !

શિક્ષાપાઠ ૩૦ મર્વે જીવની રક્ષા ભાગ ૨.

મગજ દેવની રાજગૃહી નગરીનાં અધિગતો એનિક એક વચરે સમા મળીને કેટલો હતો. ધર્મગોષાલ વાતનિરના ધર્મગમાં માંમકુલ માંમનો હતા તે ચોળ્યા કે હમણાં માંમની રિનેવ મમ્માઈ છે. આ વાત અમલકૃપારે માંમડી. જે ઉતરથી જે રિનિક માંમનોને ઘોંચ દેવાનો તેને નિયમ કર્યો. માંમે મમા રિનિકને જઈ અને રાત્રા અંતઃપુરમાં ગયા. ત્યાર પછી કર્મત્વ માટે મેને મેને માંમની વાત જણાઈ હતી તેને તેને જે અમલકૃપારે ગયા. તેને જે માંમ તો મન્દાત્ત કર્યા પછી તેઓ વૃન્દા ત્યાંના કે ખાતરું વૃન્દિત ભડે અમલકૃપારે જે વચરું થયું છે ? અમલકૃપારે કર્યું : મારાત્ત ! એનિકને અમલકૃપારે મહા મેન ઉત્તમ થયો છે. જે મેંડા કર્યાથી

તેણે ફાટું કે કોમઝ મનુષ્યના કાઢજાનું સવા ટાંકમાર માંસ હોય તો આ રોગ મટે. તમે રાજાના પ્રિયમાન્ય છો માટે તમારે ત્યાં એ માંસ લેવા આવ્યો છું. પ્રત્યેક સામંતે વિચાર્યું કે કાઢજાનું માંસ હું મુલાવિના, શી રીતે આપી શકું ? ઈથી અમયકુમારને પુછ્યું : મહારાજ, એ તો કેવું થઈ શકે ? એમ કહી પછી અમયકુમારને ફેટલું દ્રવ્ય પોતાની વાત રાજા આગઢ નહિ પ્રસિદ્ધ કરવા તે પ્રત્યેક સામંતે આપતા ગયા અને તે અમયકુમાર લેતા ગયા. એમ સઘઢા સામંતોને ઘેર અમયકુમાર ફરી આવ્યા. સઘઢા માંસ ન આપી શક્યા, અને આમ તેમને પોતાની વાત ડુપાવવા દ્રવ્ય આપ્યું. પછી ઘીને દિવસે ડ્યારે સમા થેઢી થઈ ત્યારે સઘઢા સામંતો પોતાને આસને આવીને બેઢા. રાજા પણ સિંહાસનપર વિરાજ્યા હતા. સામંતો આવી આવીને મદ કાલનું કુશઢ પૂઢવા લાગ્યા. રાજા એ વાતથી વિસ્મિત થયા. અમયકુમાર મળી જોયું ઇટલે અમયકુમાર ઘોલ્યા. મહારાજ કાલે આપના સામંતો સમામાં ઘોલ્યા હતા કે હમણાં માંસ સસ્તું મઢે છે. જેથી હું તેઓને ત્યાં લેવા ગયો હતો, ત્યારે સઘઢાએ મને વઢુ દ્રવ્ય આપ્યું; પરંતુ કાઢજાનું સવા પૈસામાર માંસ ન આપ્યું. ત્યારે એ માંસ સસ્તું કે મોંયું ? ધધા સામંતો સાંમઢી શરમથી નીચું જોઈ રહ્યા. કોઈથી કંઈ ઘોલી શકાયું નહિ. પછી અમયકુમારે કરું : આ કંઈ મેં તમને દુઃખ આપવા કયું નથી, પરંતુ ઘોય આપવા કયું છે. આપણને આપણા શરીરનું માંસ આપવું પડે તો અનંતભય ધાય છે, કારણ આપણા દેહની આપણને પ્રિયતા છે, તેમ જ જીવનું તે માંસ હશે તેનો પણ જીવ તેને વહાલો હશે. જેમ આપણે અમૃત્ય વસ્તુઓ આપીને પણ પોતાનો દેહ વચાવીએ છીએ તેમ તે વિચારાં ધાયર પ્રાણીઓને પણ હોવું જોઈએ. આપણે સમજણવાઢ્યાં, ઘોઢતાં ચાઢતાં પ્રાણી ડઈએ. તે વિચારાં અવાચક અને નિરાધાર પ્રાણી છે. તેમને મોતરુપ દુઃખ આપીએ

ए केयुं पापनुं प्रवळ कारण छे. आपणे आ वचन निरंतर लक्षमां राखयुं के सर्व माणीने पोतानो जीव बहालो छे, अने सर्व जीवनी रक्षा करवी ए जेवो एके धर्म नयी. अभयकुमारना भाषणयी श्रेणिक महाराजा संतोषाया. सघळा सामंतो पण बोध पाग्या. तेओए ते दिवसयी मांस खावानी प्रतिज्ञा करी, कारण एक तो ते अभक्ष छे, अने कोइ जीव हणाया विना ते आवतुं नयी ए मोटो अधर्म छे; माटे अभय प्रधाननुं कथन सांभळीने तेओए अभयदानमां लक्ष आप्युं.

अभयदान आत्माना परम सुखनुं कारण छे.

शिक्षापाठ ३१ प्रत्याख्यान.

पक्षखाण नामनो शब्द बारंवार तमारा सांभळवामां आव्यो छे. एनो मूल शब्द प्रत्याख्यान छे; अने ते अमुक वस्तु भणी चित्त न करयुं एवा जे तत्व समगी हेतुपूर्वक नियम करवो तेने बदले बपराय छे. प्रत्याख्यान करवानो हेतु महा उत्तम अने मूल्य छे. प्रत्याख्यान नहि करवाथी गમે ते वस्तु न खाओ के न भोगवो तोपण तेथी संवरपणुं नथी कारण के तत्वरूपे करीने इच्छानुं रंधन कर्युं नथी. रात्रे आपणे भोजन न करता होइए, परंतु तेनो जो प्रत्याख्यानरूपे नियम न कर्यो होय तो ते फळ न आपे; कारण आपणी इच्छा सुझी रही. जेम घरनुं वारणुं उघाडुं होय अने श्वानादिक जनावर के मनुष्य चाल्युं आवे तेम इच्छानां द्वार सुझां होय तो तेमां कर्म प्रवेश करे छे. पटले के ए भणी आपणा विचार छूटथी जाय छे; ते कर्म बंधननुं कारण छे, अने जो प्रत्याख्यान होय तो पछी ए भणी द्रष्टिकरवानी इच्छा यती नथी. जेम आपणे

જાણીએ છીએ કે વાંસાનો મધ્ય ભાગ આપણાથી જોડી શકાતો નથી, માટે એ મળી આપણે દ્રષ્ટિ પળ કરતા નથી; તેમ પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી આપણે અમુક વસ્તુ સ્વામાયિક જોઈ શકીએ, એ કર્મ આવવાને આદો કોટ યદિ પડે છે. પ્રત્યાખ્યાન કર્યા પછી વિસ્મૃતિ વગેરે કારણથી કોઈ દોષ આવી જાય તો તેનાં પ્રાયશ્ચિત નિવારણ પણ મહાત્માઓએ કર્યાં છે.

પ્રત્યાખ્યાનથી એક ઘીનો પણ મોટો લાભ છે; તે એકે અમુક વસ્તુઓમાંજ આપણું લક્ષ રહે છે, બાકી વધી વસ્તુઓનો ત્યાગ થઈ જાય છે. જે જે વસ્તુ ત્યાગ કરી છે તે તે સંયમી પછી વિશેષ વિચાર, ગ્રહણ, મૂકવું કે એવી કંઈ ઉપાયો રહેતી નથી. એ વહે મન ઘણું ઘણું જાણી પામી નિયમરૂપી સદ્કર્મો ચાલ્યું જાય છે. અમ્મ જો લગામમાં આવી જાય છે, તો પછી ગમે તેવો મન ઘણું જાણી પામી ધારેલે રસ્તે જેમ લઈ જવાય છે તેમ મન એ નિયમરૂપી લગામમાં આવવાથી પછી ગમે તે શુભ રાહમાં લઈ જવાય છે; અને તેમાં વારં-વાર પર્યાટન કરાવવાથી તે એકાગ્ર, વિચારશીલ અને વિવેકી થાય છે. મનનો આનંદ શરીરને પણ નિરોગી કરે છે. ઘણી અમર્યાદ, અનંતકાલ, પરસ્પરીયાદિક નિયમ કર્યાથી પણ શરીર નિરોગી રહી શકે છે. માદક પદાર્થો મનને અવલે રસ્તે દોરે છે, પણ પ્રત્યા-ખ્યાનથી મન ત્યાં જતાં અટકે છે; એથી તે વિમલ થાય છે.

પ્રત્યાખ્યાન એ કેવી ઉત્તમ નિયમ પાઠ્યવાની પ્રતિજ્ઞા છે તે આ ઉપરથી તમે સમજ્યા હશે. વિશેષ સદ્ગુરુ મુલથી અને શાસ્ત્રાવલોકનથી સમજવા હું વૉધ કરું છું.

શિક્ષાપાઠ ૩૨ વિનયવડે તત્ત્વની સિદ્ધિ છે.

રાજગૃહી નગરીનાં રાજ્યાસનપર જ્યારે શ્રેણિક રાજા વિરાજમાન હતા, ત્યારે તે નગરીમાં એક ચંદાલ રહેતો હતો. એક વખતે એ ચંદાલની સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યો, ત્યારે તેને કેરી खाવાની इच्छा उत्पन्न થઈ. તેણે તે લાવી આપવા ચંદાલને કહ્યું. ચંદાલે કહ્યું: આ કેરીનો વચ્ચત નથી, ઇટલે મારો ઉપાય નથી. નહિ તો હું ગમે તેટલું ઉંચું હોય ત્યાંથી મારી વિદ્યાનાં વલ્લવડે કરીને લાવી તારી इच्छा સિદ્ધ કરું. ચંદાલણીએ કહ્યું: રાજાની મહારાણીના ઘાગમાં એક અકાલિક કેરી આપનાર આવ્યો છે. તેપર અત્યારે કેરીઓ લઈ રહી છું, માટે ત્યાં જઈને એ કેરી લાવો. પોતાની સ્ત્રીની इच्छा પુરી પાડવા ચંદાલ તે ઘાગમાં ગયો. ગુસ્સા રીતે આવડ સમીપ જઈ મંત્ર બળીને તેને નમાવ્યો, અને કેરી લીધી. ધીજા મંત્રવડે કરીને તેને હતો એમ કરી દીધો. પછી તે ઘેર આવ્યો અને તેની સ્ત્રીની इच्छા માટે નિરંતર તે ચંદાલ વિદ્યાવલે ત્યાંથી કેરી લાવવા લાગ્યો. એક દિવસે ફરતાં ફરતાં માલીની દ્રષ્ટિ આંધા બળી ગઈ. કેરીઓની ચોરી થયેલી જોઈને તેણે શ્રેણિકરાજાના આગલ નમ્રતાપૂર્વક જઈને કહ્યું. શ્રેણિકની આજ્ઞાથી અભયકુમાર નામના શુદ્ધિશાહી પ્રધાને શુક્તિવડે તે ચંદાલને શોધી કાઢ્યો. તેને પોતાના આગલ તેઢાવી પૂછ્યું: ઇટલાં વધાં માણસો ઘાગમાં રહે છે છતાં તું કેવી રીતે ચઢીને એ કેરી લઈ ગયો કે એ વાત કલ્પવામાં પણ ન આવી? ચંદાલે કહ્યું: આપ મારો અપરાધ સમા કરજો. હું સાચું બોલી જઉં છું કે મારી પાસે એક વિદ્યા છે, તેના યોગથી હું એ કેરીઓ લઈ શક્યો. અભયકુમારે કહ્યું: મારાથી સમા ન થઈ શકે, પરંતુ મહારાજા શ્રેણિકને એ વિદ્યા તું આપ તો તેઓને એવી વિદ્યા લેવાનો અભિલાષ હોવાથી તારા ઉપકારના વદલામાં હું અપરાધ સમા

પરાવી ગ્રહ. પંદાળે એમ કરવાની હા કહી. પછી અમયકુમારે પંદાળને શ્રેણિકરાજા ઉપાં સિંહામનપર પેટા હના ત્યાં ત્યાંનીને સામો ઉપો રાગ્યો, અને સમગ્રી જાન રાજાને કહી પતાવી. એ જાતની રાજાએ હા કહી. પંદાળે પછી મામા ઉમા રહી થરપરતે પગે શ્રેણિકને તે વિધાનો ચોપ આપવા માંડ્યો, પણ તે ચોપ લાગ્યો નહિ. છત્પથી ઉમા યદ અમયકુમાર કોન્યા: પદારાજ ! આપને જો એ વિધા અવશ્ય જીત્સ્વી હોય તો સામા આવી ઉમા રહો, અને એને સિંહામન આપો. રાજાએ વિધા લેવા ત્યાંતર એમ કયું તો તત્કાલ વિધા માધ્ય થઈ.

આ વાત માત્ર ચોપ લેવાને માટે છે. એક પંદાળનો પણ વિનય કર્યો વગર શ્રેણિક જેવા રાજાને વિધા સિદ્ધ ન થઈ, તો તેમાંથી તત્ત્વ એ ગ્રહણ કરવાનું છે કે સદિયાને સાધ્ય કરવા વિનય કરવો અવશ્યનાં છે. આત્મવિધા પામવા નિર્ગ્રંથગુરુનો જો વિનય કરીએ તો ફેરું મંગલદાયક થાય !

વિનય એ ઉત્તમ વર્ણીકરણ છે. ઉત્તરાધ્યયનમાં ભગવાને વિનયને ધર્મનું મૂલ કહી વર્ણવ્યાં છે. ગુરુનો, મુનિનો, વિદ્વાનનો, માતાપિતાનો અને પોતાથી વડાનો વિનય કરવો એ આપણી ઉત્તમતાનું કારણ છે.

શિક્ષાપાઠ ૩૩ સુદર્શન શેઠ.

પ્રાચીનકાલમાં શુદ્ધ એક પત્નીવ્રતને પાઠનારા અસંખ્ય પુરુષો યદ ગયા છે; એમાંથી સંકટ સહી નામાંકિત થયેલો સુદર્શન નામનો એક સત્પુરુષ પણ છે. એ ધનાઢ્ય સુંદર મુલ્યમુદ્રાવાળો કાંતિમાન અને મધ્ય વયમાં હતો. જે નગરમાં તે રહેતો હતો, તે નગરના

રાજ્યદરવાર આગઝીયા કંડ કામ પ્રસંગને લીધે તેને નીકઝીયું પડ્યું. તે વેળા રાજાની અમયા નામની રાણી પોતાના આવાસના ગોલમાં પેઠી હતી. ત્યાંથી સુદર્શન મળી તેની દ્રષ્ટિ ગઈ. તેનું ઉત્તમ રૂપ અને કાયા જોઈને તેનું મન લલચાયું. એક અનુચરી મોકલીને કપટભાવથી નિર્મઝ કારણ વતાવીને સુદર્શનને ઉપર ઘોલાવ્યો. કેટલાક પ્રકારની વાતચિત કર્યા પછી અમયાએ સુદર્શનને મોગ મોગવા સંબંધીનું આમંત્રણ કર્યું. સુદર્શને કેટલોક ઉપદેશ આપ્યો તોપણ તેનું મન શાંત થયું નહિ. છેવટે કંટાળીને સુદર્શને પુક્તિથી કહ્યું: પહેન, હું પુરુષત્વમાં નથી ! તોપણ રાણીએ અનેક પ્રકારના હાવભાવ કર્યા. એ સચઝી કામચેટાથી સુદર્શન ચઝયો નહિ, એથી કંટાળી જઈને રાણીએ તેને જતાં કહ્યો.

એક વાર એ નગરમાં ઝગાળી હતી, તેથી નગર ચહાર નગરનો આનંદથી આમ તેમ મમતા હતા. ધામધુમ મચી રહી હતી. સુદર્શન શેઠના છ દેવકુમાર જેવા પુત્રો પણ ત્યાં આવ્યા હતા. અમયા રાણી કપિલા નામની દાસી સાથે ઢાઢમાઢથી ત્યાં આવી હતી. સુદર્શનના દેવપૂતઝાં જેવા છ પુત્રો તેના જોવામાં આવ્યા, કપિલાને તેણે પૂછ્યું: આવા રમ્ય પુત્રો કોના છે ? કપિલાએ સુદર્શન શેઠનું નામ આપ્યું. નામ સાંભઝીને રાણીની છાતીમાં કઝાર મોકાઈ; તેને કારી યા ચામ્યો. સચઝી ધામધુમ ચીંતી ગયા પછી માયા કયન ગોઝરીને અમયાએ અને તેની દાસીએ મઝી રાજાને કહ્યું: તમે માનતા હઝો કે મારા રાજ્યમાં ન્યાય અને નીતિ ચલે છે, દુર્જનોથી મારી વઝા દુઝ્મી નથી; પરંતુ તે સચઝું મિઝ્યા છે. અંતઃપુરમાં પણ દુર્જનો પ્રવેશ કરે ત્યાં મુઝી હઝુ અંધેર છે ! તો પછી ચીંતાં સ્પઝ માટે પૂછઝું પણ ઝું ? તમારા નગરના સુદર્શન નામના શેઠે મારી કને મોગનું આમંત્રણ કર્યું. નહિ કહેવા યોગ્ય કયનો મારે સાંભઝવાં પઝ્યાં: પણ મેં તેનો નિરસ્કાર કર્યો. આથી વિગેળ

અંધારું કયું કહેવાય ? ઘણા રાજા મૂઝ કાનના કાચા હોય છે
 એ વાત જાણે વહુ માન્ય છે, તેમાં વઢી સ્ત્રીનાં માયાવી મધુરાં
 વચન શું અસર ન કરે ? તાતા તેલમાં ટાઢાં જ઼લ જેવાં વચનથી
 રાજા ક્રોધાયમાન થયા. સુદર્શનને શૂઢીએ ચઢાવી દેવાની તત્કાલ
 તેણે આજ્ઞા કરી દીધી, અને તે પ્રમાણે સઘઢું થઈ પળ ગયું. માત્ર
 શૂઢીએ સુદર્શન વેસે ઇટલી વાર હતી.

ગમે તેમ હો, પણ સૃષ્ટિના દિવ્ય મંઢારમાં અજવાલું છે,
 સત્યનો પ્રભાવ ઢાંચો રહેતો નથી. સુદર્શનને શૂઢીએ વેસાયોં,
 કે શૂઢી ફીટીને તેણું જ઼લજ઼લતું સોનાણું સિંહાસન થયું અને દેવ
 ઢુંઢુંમીના નાદ થયા; સર્વત્ર આનંદ વ્યાપી ગયો. સુદર્શનણું સત્ય-
 શીલ વિશ્વમંઢલમાં જ઼લજ઼લી ડઢયું. સત્ય શીઢનો સદા જય છે.

શીયલ અને સુદર્શનની ડત્તમ દ્રઢતા એ વઢે આત્માને પવિત્ર
 થેણીએ ચઢાવે છે !

શિક્ષાપાઠ ૩૪ બ્રહ્મચર્ય વિપે સુભાષિત.

દોહરા.

- નિરત્રીને નવચૌવના, લેશ ન વિપયનિઢાન;
 ગલે કાષ્ટની પૂતઢી, તે મગવાન સમાન. ૧
- આ સઘઢા સંસારની, રમણી નાયકરૂપ;
 એ ત્યાગી, ત્યાગ્યું વધું, કેવલ શોક સ્વરૂપ. ૨
- એક વિપયને જીતતાં, જીત્યો સૌ સંસાર;
 વૃપતિ જીતતાં જીતિયે, ઢલ, પુરને અધિકાર. ૩
- વિપયરૂપ અંકૂરથી, ઢલે જ્ઞાનને ધ્યાન;
 લેશ મઢીરાપાનથી, છાકે જ્યમ અજ્ઞાન. ૪

- જે નવવાડ વિશુદ્ધી, ઘરે શિયઝ મુસદાઈ;
 ભવ તેનો લવ પછિ રહે, તત્ત્વચ્ચન એ માઈ. ૫
- મુંદર શ્રીયઝમુરતરુ, મન વાળી ને દેહ;
 જે નરનારી સેવશે, અનુપમ ફઝ છે તેહ. ૬
- પાત્ર વિના ઘસ્તુ ન રહે, પાત્રે આત્મિક જ્ઞાન;
 પાત્ર થવા સેવો સદા, બ્રહ્મચર્ય મતિમાન. ૭

શિક્ષાપાઠ ૩૫ નમસ્કારમંત્ર.

નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં;
 નમો આયરિયાણં, નમો ઉવશ્જ્ઞાપાણં;
 નમો લોએ સવ્વસાહુણં.

આ પવિત્ર વાક્યોને નિર્ગ્રંથપ્રવચનમાં નવકાર (નમસ્કાર) મંત્ર કે પંચપરમેષ્ઠિમંત્ર કહે છે.

અહૈત ભગવંતના ચાર ગુણ, સિદ્ધ ભગવંતના આઠ ગુણ, આચાર્યના છવીશ ગુણ, ઉપાધ્યાયના પંચવીશ ગુણ, અને સાધુના સઘાવીશ ગુણ મઝીને એકસો આઠ ગુણ થયા. અંગુઠા વિના વાકીની ચાર આંગળીઓનાં ચાર ટેરવાં થાય છે, અને એથી એ ગુણોતું ચિત્ત-વન કરવાની યોજના હોવાથી ચારને નવે ગુણતાં ૧૦૮ થાય છે. એટલે નવકાર એમ કહેવામાં સાથે એવું મૂચવન રહ્યું જણાય છે કે હે ભગ્વ ! તારાં એ આંગળીનાં ટેરવાંથી (નવકાર) મંત્ર નવવાર ગણ.—કાર એટલે કરનાર એમ પણ થાય છે. ચારને નવે ગુણતાં જેટલા થાય એટલા ગુણનો ભરેલો મંત્ર એમ નવકાર મંત્ર તરીકે એનો અર્થ થઈ શકે છે. પંચપરમેષ્ઠિ એટલે આ સકલ જગત્માં પાંચ વસ્તુઓ પરમોત્કૃષ્ટ છે તે તે કયી કયી ?—તો કહી બતાવી કે અરિ-

હંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ, એને નમસ્કાર કરવાનો જે મંત્ર તે પરમેષ્ઠિ મંત્ર; અને પાંચ પરમેષ્ઠિને સાથે નમસ્કાર હોવાથી પંચપરમેષ્ઠિમંત્ર એવો શબ્દ થયો. આ મંત્ર અનાદિસિદ્ધ મનાય છે, કારણ પંચપરમેષ્ઠિ અનાદિસિદ્ધ છે. પૃથ્વિ એ પાંચે પાત્રો આગ્રહ્ય નથી પ્રવાહ્ય અનાદિ છે, અને તેનાં જવનાર પણ અનાદિસિદ્ધ થયાં એ આપ પણ અનાદિસિદ્ધ ટરે છે.

પ્રશ્ન-એ પંચપરમેષ્ઠિમંત્ર પરિપૂર્ણ જાણવાથી મનુષ્ય ઉત્તમ ગતિને પામે છે એમ સત્પુરુષો કહે છે એ માટે તમારું શું મત છે ?

ઉત્તર-એ કહેવું ન્યાયપૂર્વક છે, એમ હું માનું છું.

પ્રશ્ન-એને કયાં કારણથી ન્યાયપૂર્વક કહી શકાય ?

ઉત્તર-હા. એ તમને હું સમજાવું. મનની નિગ્રહતા અર્થે એક તો સર્વોચ્ચ જગત્પૂજનના સત્ય ગુણનું એ ચિંતન છે. તત્ત્વથી જોતાં શ્રી અર્હતસ્વરૂપ, સિદ્ધસ્વરૂપ, આચાર્યસ્વરૂપ, ઉપાધ્યાય સ્વરૂપ અને સાધુસ્વરૂપ એનો વિવેકથી વિચાર કરવાનું પણ એ સૂચન છે; કારણ કે તેઓ પૂજવા યોગ્ય જ્ઞાત્રી છે? એમ વિચારતાં એઓનાં સ્વરૂપ, ગુણ ૬૦ માટે વિચાર કરવાની સત્પુરુષને તો સ્વરૂપ અગત્ય છે. હવે કહો કે એ મંત્ર કેટલો કલ્યાણકારક છે ?

પ્રશ્નકાર-સત્પુરુષો નમસ્કારમંત્રને મોક્ષનું કારણ કહે છે. એ આ ધ્યાનધ્યાનથી હું પણ માન્ય રાહું છું.

અર્હત ભગવંત, સિદ્ધ ભગવંત, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એઓનો એકેકો પ્રથમઅક્ષર લેતાં “અસિઆસા” એવું મહદ્ભૂત વાક્ય નીકળે છે જેનું ‘ઓ’ એવું યોગવિદુનું સ્વરૂપ થાય છે; માટે આપણે એ મંત્રનો અવશ્ય કરીને વિમલ ભાવથી જાપ કરવો.

શિક્ષાપાઠ ૩૬ અનાનુપૂર્વિ.

૧	૨	૩	૪	૫
૨	૧	૩	૪	૫
૧	૩	૨	૪	૫
૩	૧	૨	૪	૫
૨	૩	૧	૪	૫
૩	૨	૧	૪	૫

પિતા-આવી જાતનાં કોષ્ટકથી ભરેલું એક નાનું પુસ્તક છે તે તે જોયું છે ?

પુત્ર-હા પિતાજી.

પિતા-એમાં આઠા અવલ્લા અંક મૂક્યા છે, તેનું કાંઈ પણ કારણ તારા સમજવામાં છે ?

પુત્ર-નહિ પિતાજી. મારા સમજવામાં નથી માટે આપ તે કારણ કહો.

પિતા-પુત્ર ! મત્યક્ષ છે કે મન એ એક વહુ ધંચઝ ચીજ છે, જેને એકાગ્ર કરવું વહુ વહુ વિકટ છે. તે જ્યાં સુધી એકાગ્ર થતું નથી ત્યાં સુધી આત્મમલિનતા જતી નથી. પાપના વિચારો ઘટતા નથી. એ એકાગ્રતા માટે વાર પ્રતિજ્ઞાદિક અનેક મહાન સાધનો ભગવાને કયાં છે. મનની એકાગ્રતાથી મહા યોગની શ્રેણિ ચઢવા માટે અને તેને કેટલાક પ્રકારથી નિર્મલ કરવા માટે સત્પુરુષોએ આ એક સાધનરૂપ કોષ્ટકાવલિ કરી છે. પંચપરમેષ્ઠિ મંત્રના પાંચ

અંક એમાં પહેલા મૂક્યા છે, અને પછી લોમવિલોમ સ્વરૂપમાં લક્ષ-
બંધ એના એ પાંચ અંક મૂકીને બિન્ન બિન્ન પ્રકારે કોષ્ટકો કર્યા
છે. એમ કરવાનું કારણ પણ મનની એકાગ્રતા થઈને નિર્જરા કરી
શકાય એ છે.

પુત્ર-પિતાજી ! અનુક્રમે લેવાથી એમ શા માટે ન થઈ શકે ?

પિતા-લોમવિલોમ હોય તો તે ગોઠવતાં જવું પડે અને નામ
સંભારતાં જવું પડે. પાંચનો અંક મૂક્યા પછી બેનો આંકડો આવે
કેં ' નમો લોએ સધ્વસાહુણં ' પછી- ' નમો અરિહંતાણં ' એ વાક્ય
મૂકીને ' નમો સિદ્ધાણં ' એ વાક્ય સંભારવું પડે. એમ પુનઃ પુનઃ
લક્ષની દ્રઢતા રાખતાં મન એકાગ્રતાએ પહોંચે છે. અનુક્રમબંધ હોય
તો તેમ થઈ શકતું નથી, કારણ કે વિચાર કરવો પડતો નથી. એ
મૂલ્ય ધરાવતાં મન પરમેષ્ઠિમંત્રમાંથી નીકળીને સંસારતંત્રની સ્વદ-
પટમાં જઈ પડે છે, અને ધરાવે ધર્મ કરતાં ધાડ પણ કરી નાણે છે,
જેથી સત્પુરુષોએ અનાનુપૂર્વિની યોજના કરી છે. તે બહુ સુંદર છે
અને આત્મશાંતિને આપનારી છે.

શિક્ષાપાઠ ૩૭ સામાયિક વિચાર ભાગ ૧.

આત્મશક્તિનો પ્રકાશ કરનાર, સમ્યગ્જ્ઞાનદર્શનનો ઉદય
કરનાર, શુદ્ધ સમાધિમાવમાં પ્રવેશ કરાવનાર, નિર્જરાનો અમૂલ્ય
લાભ આપનાર, રાગદ્વેષથી મધ્યસ્થ બુદ્ધિ કરનાર એવું સામાયિક
નામનું શિક્ષાત્રત છે. સામાયિક શબ્દની મ્યુલ્યષિ સમગ્રાય-શ્ક
એ શબ્દોથી થાય છે. સમ એટલે રાગદ્વેષરહિત મધ્યસ્થ પરિણામ,
આય એટલે તે સમમાવનારી ઉત્પત્તિ થતો જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર્ય
મોક્ષમાર્ગનો લાભ, અને શ્ક કરેતાં માત્ર એમ અર્થ થાય છે. એટલે.

જે વડે કરીને મોક્ષના માર્ગનો લાભદાયક ભાવ ઉપજે તે સામાયિક. આર્ત, અને રૌદ્ર એ વે પ્રકારનાં ધ્યાનનો ત્યાગ કરીને મન, વચન, કાયાના પાપમાવને રોકીને વિવેકી મનુષ્યો સામાયિક કરે છે.

મનના પુદ્ગલ તરંગી છે. સામાયિકમાં જ્યારે વિશુદ્ધ પરિણામથી રહેવું યોગ્ય છે ત્યારે પણ એ મન આકાશ પાતાલના ઘાટ ઘઘ્યા કરે છે. તેમજ ભૂલ, વિસ્મૃતિ, ઉન્માદ, ઇત્યાદિથી વચન-કાયામાં પણ દૂષણ આવવાથી સામાયિકમાં દોષ લાગે છે. મન, વચન અને કાયાના યદૈને વગ્રીશ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. દશ મનના, દશ વચનના અને ધાર કાયાના એમ વગ્રીશ દોષ જાણવા અવશ્યના છે. જે જાણવાથી મન સાવધાન રાખી શકાય.

મનના દશ દોષ કહું છું.

૧ અવિવેકદોષ—સામાયિકનું સ્વરૂપ નહિ જાણવાથી મનમાં એવો વિચાર કરે કે આથી શું ફલ થવાનું હતું ? આથી તે કોણ તર્યું હશે ? એવા વિકલ્પનું નામ અવિવેકદોષ.

૨ યશોવાંછાદોષ પોતે સામાયિક કરે છે એમ વીજા મનુષ્યો જાણે તો મશંસા કરે એવી ઇચ્છા સામાયિક કરવું તે યશોવાંછાદોષ.

૩ ધનવાંછાદોષ—ધનની ઇચ્છા સામાયિક કરવું તે ધનવાંછા દોષ.

૪ ગર્વદોષ—મને લોકો ધર્મિ કહે છે અને હું સામાયિક પણ તેવુંજ કરું છું ? એવો અધ્યવસાય તે ગર્વદોષ.

૫ ભયદોષ—હું શ્રાવકકુલમાં જન્મ્યો છું, મને લોકો મોટા તરીકે માન આપે છે, અને જો સામાયિક નહિ કરું તો કદેશે કે આટલી ક્રિયા પણ નથી કરતો; એમ નિંદાના ભયથી સામાયિક કરે તે ભયદોષ.

૬ નિદાનદોષ—સામાયિક કરીને તેનાં ફલથી ધન, સ્ત્રી, પુત્રાદિક મઝવાનું ઇચ્છે તે નિદાનદોષ.

७ संशयदोष-सामायिकनुं फल होने के नहि होय ? एवो विकल्प करे ते संशयदोष.

८ कषायदोष-सामायिक क्रोधादिकयी करवा घेसी जाय किंवा पछी क्रोध, मान, माया, लोभमां वृत्ति धरे ते कषायदोष.

९ अविनयदोष-विनय बगर सामायिक करे ते अविनयदोष.

१० अबहुमानदोष भक्तिभाव अने उभंगपूर्वक सामायिक न करे ते अबहुमानदोष.

शिक्षापाठ ३८ सामायिक विचार भाग २.

मनना दश दोष कथा एवं बचनना दश दोष कहीशुं.

१ कुबोलदोष-सामायिकमां कुबचन बोलनुं ते कुबोलदोष.

२ सहसात्कारदोष-सामायिकमां सहसयी अविचारपूर्वक वाक्य बोलनुं ते सहसात्कारदोष.

३ असदारोपणदोष-बीजाने खोदो बोध आदि आपनां ते असदारोपणदोष.

४ निरपेक्षदोष-सामायिकमां शास्त्रनी दरकार बिना वाक्य बोले ते निरपेक्षदोष.

५ संक्षेपदोष मूत्रना पाठ इत्यादिक ठुंकायां बोली नाखे, ययार्थ ब्यार करे नहि ते संक्षेपदोष.

६ हेतुदोष-कोईयी कंकाश करे ते हेतुदोष.

७ विकथादोष-स्त्रियादि चार के सात प्रकारनी विकथा मांटी घेसे ते विकथादोष.

८ हास्यदोष-सामायिकमां कोइनी हांसी मश्करी करे ते हास्यदोष.

९ अशुद्धदोष-सामायिकमां मूत्रपाठ न्यूनाधिक अने अशुद्ध बोले ते अशुद्धदोष.

१० मुणमुणदोष-गडवडगोत्राधी सामायिकमां मूत्रपाठ पोले ने पोले पण पूहं मांड समनी शके ते मुणमुणदोष.

ए वचनना दश दोष कखा, हवे कायाना बार दोष कहं छुं.

१ अयोग्य आसनदोष-सामायिकमां पणपर पण चढावी बेसे, ते श्री गुरु आदि मल्ये अविनयरूपआसन ते अयोग्य आसनदोष.

२ चलासनदोष-डगडगने आसने बेसी सामायिक को, किंवा बारंवार ज्यांथी उठयुं पडे तेवे आसने बेसे ते चलासनदोष.

३ चन्द्रदृष्टिदोष-कार्यतिर्गमां आंगो चंचळ राखे ए चन्द्रदृष्टिदोष.

४ सावयक्रियादोष-सामायिकमां कंड पाप क्रिया के तेनी संज्ञा करे ते सावयक्रियादोष.

५ आर्चवनदोष-भीतादिके आर्चीगण दह बेमे एधी रण बेडेका जंतुनी नाश थाय के तेने पीडा थाय तेमन पोताने प्रमादनी प्रवृत्ति थाय, ते आर्चवनदोष.

६ आर्चवननमारणदोष-हाथ पण संकोचे, लांछा करे ए आदि ते आर्चवननमारणदोष.

७ आळमदोष-भंग मरटे, ट्याका बगाडे ए आदि ते आळमदोष.

८ मोटनदोष-आंगठी वगेरे बांछी करी ट्याका बगाडे ते मोटनदोष.

કરવાનું થાય; તે વચ્ચેની અગાડ અથવા તે દિવસે જે જે દોષ થયા હોય તે એક પછી એક અંતરાત્મમથી જોઈ જવા અને તેનો પશ્ચાતાપ કરી તે દોષથી પાછું વચ્ચું તેનું નામ પ્રતિક્રમણ કહેવાય.

ઉત્તમ મુનિયો અને ધાર્મિક શ્રાવકો સંધ્યાકાળે અને રાત્રિના પાછળના ભાગમાં દિવસે અને રાત્રે એમ અનુક્રમે થયેલા દોષના પશ્ચાતાપ કરે છે કે તેની સમાપના ઇચ્છે છે, એનું નામ અહીં આગળ પ્રતિક્રમણ છે. એ પ્રતિક્રમણ આપણે પણ અવશ્ય કરવું. કારણ કે આ આત્મા મન, વચન અને કાયાના યોગથી અનેક પ્રકારનાં કર્મ બાંધે છે. પ્રતિક્રમણ મૂળમાં એનું દોહન કરેલું છે, જેથી દિવસ રાત્રિમાં થયેલાં પાપના પશ્ચાતાપ તે વહે થઈ શકે છે. શુદ્ધમાત્ર વહે કરી પશ્ચાતાપ કરવાથી લેશ પાપ થતાં પરલોકથય અને અનુકંપા હોય છે, આત્મા કોમલ થાય છે. ત્યાગવા યોગ્ય વસ્તુનો વિવેક આવતો જાય છે. ભગવન્સાક્ષીએ અજ્ઞાન આદિ જે જે દોષ વિસ્મરણ થયા હોય તેનો પશ્ચાતાપ પણ થઈ શકે છે. આમ એ નિર્જરા કરવાનું ઉત્તમ સાધન છે.

એનું આવશ્યક એવું પણ નામ છે. આવશ્યક એટલે અવશ્ય કરીને કરવા યોગ્ય એ સત્ય છે. તે વહે આત્માની મલિનતા ત્વસે છે, માટે અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે.

સાચકાળે જે પ્રતિક્રમણ કરવામાં આવે છે તેનું નામ ‘દેવ-સીપદિક્રમણ’ એટલે દિવસ સંવંધી પાપનો પશ્ચાતાપ, અને રાત્રિના પાછલા ભાગમાં પ્રતિક્રમણ કરવામાં આવે છે તે ‘રાત્રિપદિક્રમણ’ કહેવાય છે. દેવસીપ અને રાત્રિ એ પાકુત્ર ભાષાના શબ્દો છે. પશ્ચાતાપ કરવાનું પ્રતિક્રમણ તે પાતિક અને સંવત્સરે કરવાનું તે સંવત્સરિક કહેવાય છે. સત્પુરુષોએ યોજનાથી બાંધેલો એ મુંદર નિયમ છે.

કેટલાક સામાન્ય શુદ્ધિપાનો એમ કહે છે કે દિવસ અને

રાત્રિનું સવારે પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ પ્રતિક્રમણ કર્યું હોય તો કંઈ સોડું નથી પરંતુ એ કહેવું પ્રમાણિક નથી. રાત્રિયે અકસ્માત્ અમુક કારણ આવી પડે કે કાઠધર્મ માત્ર થાય તો દિવસ સંવંધી પણ રહી જાય.

પ્રતિક્રમણમૂલની યોજના વધુ સુંદર છે. એનાં મૂલતત્ત્વ વધુ ઉત્તમ છે. જેમ વને તેમ પ્રતિક્રમણ ધીરજથી, સમજાય એવી ભાષાથી, શાંતિથી, મનની એકાગ્રતાથી અને ચત્નાપૂર્વક કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૪૧ મીસ્ટરીનો સ્વેદ ભાગ ૧.

એક વામર મીસ્ટરી જંગલમાં મટકતો હતો. ત્યાં તેને મૂળ છાગી. પટ્ટે તે વિચારો લડયદીમાં સ્વાનો સ્વાતો એક નગરમાં એક સામાન્ય મનુષ્યને ઘેર પહોંચ્યો, ત્યાં જડને તેણે અનેક પ્રકારની આજીર્જા કરી; તેના કાળાચાલાર્થી કરુણા વામીને તે ઘૃહસ્થની મીઠાઈ તેને પરમાથી જમતાં વેરવું મિષ્ટાન્ન આર્થી આપ્યું. ભોજન મલ્લવાર્થી મીસ્ટરી વધુ આનંદ વામનો વામનો નગરની બહાર આવ્યો, આર્થીને એક છાટ તઠે વેડો; ત્યાં જરા સ્વચ્છ કરીને એક વાતુર અને જુનાં વેલો પોતાનો જઠનો વડો મૂર્યો. એક વાતુર પોતાની કાટીતુટી મલિન ગોદદી મૂકી અને એક વાતુર પોતે તે ભોજન લડને વેડો. રાત્રી રાત્રી થતાં એણે તે રાત્રીને ગુર્લ કર્યું. વડી ઓનિકે એક વધ્યર મૂકીને તે મુતો. ભોજનના મદથી જરાવારમાં તેની આંખો મિંચાઈ ગઈ. મિષ્ટાન્ન થયો પટ્ટે તેને એક સ્વપ્ન આપ્યું. પોતે આગે મહા રાત્રિદિને વામ્યો છે, સુંદર વચ્ચામૂરગ વામર કર્યો છે, દેવ પ્રાપ્ત્યાર્થી પોતાનો રિતવનો દંદો વાગી ગયો છે, સર્વલપ્તાં તેની પ્રાપ્તિ અચ્ચંદન કરરા અનુચરો ડમા વદ રજા છે, વાતુરવાતુ છટીદાગો મના મમા પોદારે છે, એક રમગિય મદ્દનાં સુંદર વચ્ચંગર તેને મયન કર્યું છે, દેવાંગના

૧ મલદોષ-ધરદા ધરદ કરી સામાયિકમાં ચલ કરી મેલ સંસ્કેરે તે મલદોષ.

૧૦ વિમાસણદોષ-ગઢ્યામાં હાથ નાસી વેસેડ. તે વિમાસણદોષ.

૧૧ નિદ્રાદોષ-સામાયિકમાં ઝંચ આવે તે નિદ્રાદોષ.

૧૨ ધરસંકોચન-સામાયિકમાં ટાઢ મનુસની ખીતિથી ધરપી ધરીર સંકોચે તે.

૫ થ્રીશ દૂષણરહિત સામાયિક કરવું. પાંચ અતિચાર ટાઢવા.

શિક્ષાપાઠ ૩૯ સામાયિક વિચાર માગ ૩.

एकाग्रता અને સાવધાની વિના ૫ થ્રીશ દોષમાંના અમુક દોષ પણ આવી જાય છે. નિશ્ચાનવેચાઓ ૫ સામાયિકનું જયન્ય મમાળ વે ધરીનું ઘાંધું છે. ૫ થ્રત સાવધાનીપૂર્વક કરવાથી પરમશાંતિ આપે છે. કેટલાકનો ૫ વે ધરીનો કાઢ ડ્યારે જતો નથી ત્યારે તેઓ થુ કંટાળે છે. સામાયિકમાં નવરાશ લઈને વેસ-વાથી કાઢ જાય પણ ક્યાંથી ? આધુનિક કાઢમાં સાવધાનીથી સામાયિક કરનારા થુજ થોડા છે. પ્રતિક્રમણ સામાયિકની સાથે કરવાનું હોય છે ત્યારે તો વચત જવો સુગમ પડે છે. જો કે યવા પામરો પ્રતિક્રમણ લસપૂર્વક કરી શકતા નથી તોપણ ફેવલ નવ-રાશ કરતાં ઈમાં જરૂર કંડક ફેર પડે છે. જેઓને સામાયિક પણ પુરું આવડતું નથી તેઓ થીચારા સામાયિકમાં પછી થુ મુંશાય છે. કેટલાક ભારે કર્મિયો ૫ અવસરમાં વ્યવહારના મપંચો પણ ધરી રાલે છે. આથી સામાયિક થુ દોષિત થાય છે.

વિધિપૂર્વક સામાયિક ન થાય ૫ થુ સેદકારક અને કર્મની થાહુલ્પતા છે. સાઠ ધરીના અહોરાત્ર વ્યર્થ થાલ્યા જાય છે. અસં-

હ્યાતા દિવસથી મરેલાં અનંતા કાલચક્ર વ્યતિત કરતાં પણ જે સાર્થક ન થયું તે બે ઘડીના વિશુદ્ધ સામાયિકથી થાય છે. લક્ષપૂર્વક સામાયિક થવા માટે તેમાં પ્રવેશ કર્યા પછી ચાર લોગસ્સથી વધારે લોગસ્સનો કાયોત્સર્ગ કરી ચિત્તની કંડૂક સ્વસ્થતા આણવી. પછી સૂત્રપાઠ કે ઉત્તમ ગ્રંથનું મનન કરવું, વૈરાગ્યનાં ઉત્તમ કાવ્યો ઘોલવાં, પાછઝનું અધ્યયન કરેલું સ્મરણ કરી જવું, નૂતન અભ્યાસ થાય તો કરવો. કોફને શાસ્ત્રાધારથી બોધ આપવો; એમ સામાયિકી કાલ વ્યતિત કરવો. મુનિરાજનો જો સમાગમ હોય તો આગમવાળી સાંભળવી અને તે મનન કરવી, તેમ ન હોય અને શાસ્ત્ર પરિચય ન હોય તો વિચક્ષણ અભ્યાસી પાસેથી વૈરાગ્યબોધક કથન શ્રવણ કરવું; કિંવા કંડૂ અભ્યાસ કરવો. એ સઘઝી યોગવાદ ન હોય તો ફેટલોક ભાગ લક્ષપૂર્વક કાયોત્સર્ગમાં રોકવો અને ફેટલોક ભાગ મહાપુરુષોનાં ચરિત્રકથામાં ઉપયોગપૂર્વક રોકવો, પરંતુ જેમ બને તેમ વિવેકથી અને ઉત્સાહથી સામાયિકી-કાલ વ્યતિત કરવો. કંડૂ સાહિત્ય ન હોય તો પંચ પરમેષ્ટિમંત્રનો જાપજ ઉત્સાહપૂર્વક કરવો. પણ વ્યર્થ કાલ કાઢી નાંખવો નહિ. ધીરજથી, શાંતિથી અને યત્નાથી સામાયિક કરવું. જેમ બને તેમ સામાયિકમાં શાસ્ત્રપરિચય વધારવો.

સાઠ ઘડીના અહોરાત્રિમાંથી બે ઘડી અવશ્ય થવાની સામાયિક તો સદ્ભાવથી કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૪૦ પ્રતિક્રમણવિચાર.

પ્રતિક્રમણ પટલે પાછું કરવું—ફરીથી જોઈ જવું એમ એનો અર્થ થઈ શકે છે. ભાવની અપેક્ષા જે દિવસે જે વચ્ચે પ્રતિક્રમણ

શિક્ષાપાઠ ૪૩ અનુપમ ક્ષમા.

સમા એ અંતર્ગત જીતવામાં સ્વદગ છે. પવિત્ર આચારની રક્ષા કરવામાં ચક્રવર્તી છે. શુદ્ધભાવે અસદ્ય દુઃખમાં, સમપરિણામથી સમા રાત્રનાર મનુષ્ય ભવસાગર તરીકે જાય છે.

કૃષ્ણ વાસુદેવના ગજસુકુમાર નામના નાના બાદ મહાસુરુષ-
વાન, સુકુમાર માત્ર વારવર્ષની વયે ભગવાન નૈમિનાથની પાસેથી
સંસારત્યાગી થઈ ક્ષણિકમાં ઉગ્ર ધ્યાનમાં રહ્યા હતા. ત્યારે તેઓ
એક અદ્ભુત સમાપ્ત ચરિત્રથી મહાસિદ્ધિને પામી ગયા તે
અહીં કહું છું.

સોમલ નામના ગ્રાહણની સુરુષવર્ણસંપન્ન પુત્રી જોડે ગજસુ-
કુમારનું સગપણ કર્યું હતું. પરંતુ લગ્ન થયા પહેલાં ગજસુકુમાર તો
સંસાર ત્યાગી ગયા. આથી પોતાની પુત્રીનું સુખ જવાના દેવથી
તે સોમલ ગ્રાહણને ભયંકર ક્રોધ વ્યાપ્યો. ગજસુકુમારનો શોષ
કરતો કરતો એ સ્મગ્નમાં ડૂબ્યા મહામુનિ ગજસુકુમાર એકાગ્ર
ચિત્તભાવથી કાયાંતરગમાં છે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. કોમલ ગજ-
સુકુમારના માથાપર વીંકળી માટીની વાટ કરી અને અંદર પલ-
પલતા અંગારા ભર્યા, રૂંધન પૂરું પટલે મહા તાપ થયો. પછી ગજ-
સુકુમારનો કોમલ દેહ વચ્ચે મંદિરો પટલે તે સોમલ જતો રહ્યો.
તે વચ્ચેના ગજસુકુમારના અસદ્ય દુઃખનું વર્ણન કેવું થઈ શકે ?
ત્યારે પણ તેઓ સમમાન પરિણામમાં રહ્યા. કિંચિત્ ક્રોધ કે દેવ
એના હૃદયમાં જન્મ પામ્યો નહિ. પોતાના આત્માને સ્થિતિસ્થાપક
કરીને શોષ દીધો કે જો ! તું એની પુત્રીને પરણ્યો હોત તો એ
કન્યાદાનમાં તને પાપદો આપત. એ પાપદો ચોટા વચ્ચેના પાટી
જાય તેવી અને પરિણામે દુઃખદાયક થાત. આ એનો ચંદુ ઉપકાર

યયો કે એ પાઘડી બદલ એને મોક્ષની પાઘડી ધંધાવી. પણ વિશુદ્ધ પરિણામથી અદગ્ગ રહી સમભાવથી અસશ્વ વેદના સરીને તેઓ સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી થઈ અનંતજીવન મુક્તિને પામ્યા. કેવી અનુપમ ક્ષમા અને કેવું તેનું સુંદર પરિણામ ! તત્ત્વજ્ઞાનીઓનાં વચન છે કે આત્મા માત્ર સ્વસદ્ભાવમાં આવવો જોઈએ, અને તે આવ્યો તો મોક્ષ હવેલીમાંજ છે. ગજગુહ્યમારની નામાંકિત ક્ષમા કેવો શુદ્ધ ઘોષ કરે છે !

શિક્ષાપાઠ ૪૪ રાગ.

અમળ મળવાન મહાવીરના અગ્રેસર ગણધર ગૌતમનું નામ તમે યદુવાર જાણ્યું છે. ગૌતમસ્વામીના ઘોષેલા કેટલાક શિષ્યો, કેવળજ્ઞાન પામ્યા છતાં ગૌતમ પોતે કેવળજ્ઞાન પામ્યા નહોતા, કારણ કે મળવાનમહાવીરનાં અંગોમાં, વર્ણ, વાણીભવ રૂપાદિપર હજુ ગૌતમને માંડ હતો. નિર્ગ્રંથવચનનો ભિન્નજ્ઞાતી ન્યાય જો છે કે ગમે તે વસ્તુપરનો રાગ દુઃસહાયક છે. રાગ એ માંડ અને માંડ એ સંમારજ છે. ગૌતમના હૃદયથી જ રાગ જ્યાં મુખી ત્યાં નહિ ત્યાં મુખી તેઓ કેવળજ્ઞાન પામ્યા નહિ. અમળ મળવાન જ્ઞાન-પુત્ર જ્યારે અનુભવમિદ્ધિને પામ્યા, ત્યારે ગૌતમ નગરમાંથી આવતા હતા. મળવાનના નિર્ગળ સમાચાર માંખડી તેઓ રવેદ પામ્યા. વિરહથી તેઓ અનુભવ વચનથી ઘોષ્યા: હે મહાવીર ! તમે મને માર્યો તો ન શાળ્યો પરંતુ સંભાર્યો નહિ. મારી પ્રીતિ સાચી તમે દ્રષ્ટિ જગ કરી નહિ ! આમ તમને છાત્રનું નહોતું. પણ ચિદ્ધનો યત્ના યત્નાં તેનો યજ્ઞ કર્યો ને તે નિર્ગળથેનિષ્ઠ ચર્યા: હું બહુ મૂર્ખતા કરું છું. જ્ઞાનગત-નિર્વિકારી અને નિરાગી તે મારામાં કેમ માંડ રાગે ? પત્ની ગુહ્ય અને વિચર કેવળ મયાન દ્રષ્ટિ હતી ! હું

जेवો સ્ત્રીઓ તેના પગ ચાંપે છે, પંચાયી એક વાજુથી પંચાનો મંદ મંદ પવન ઢોળાય છે, એવા સ્વપ્નામાં તેનો આત્મા ચઢી ગયો. તે સ્વપ્નાના ભોગ લેતાં તેનાં રોમ ઝટ્ટસી ગયાં. એવામાં મેઘ મહારાજા ચઢી આવ્યો, વિજળીના ફલકારા થવા લાગ્યા. સૂર્ય વાદળોથી ઢંકાઈ ગયો, સર્વત્ર અંધકાર પથરાઈ ગયો, મુશલધાર વરસાદ થશે એવું જણાયું અને ઘટલામાં ગાજવીજથી એક પ્રવલ્લ ફટાકો થયો. ફટાકાના અવાજથી ભય પામીને તે પામર भीखारी વિચારો જાગી ગયો.

શિક્ષાપાઠ ૪૨ भीखारीનો खेद भाग २.

જુદા છે તો જે સ્થળે પાણીનો સ્રોતવરાં ઘઠો પડ્યો હતો તે સ્થળે તે ઘઠો પડ્યો છે, જ્યાં ફાટી ટુટી ગોદઢી પડી હતી ત્યાંજ તે પડી છે, પોતે જેવાં મલિન અને ફાટેલાં કપડાં ધારણ કર્યાં હતાં તેવાં ને તેવાં તે વસ્ત્રાં શરીર ઉપર છે. નથી તલભાર વધ્યું કે નથી જવભાર ઘટ્યું, નથી તે દેશ કે નથી તે નગરી, નથી તે મહેલ કે નથી તે પલંગ નથી તે ચામરછત્ર ધરનારા કે નથી તે છઠ્ઠી-દારો નથી તે સ્ત્રીયો કે નથી તે વસાલંકારો, નથી તે પંચા કે નથી તે પવન, નથી તે અનુચરો કે નથી તે આશા, નથી તે મુલ્લ વિલાસ. કે નથી તે મદોન્મત્તતા, ખાદ તો પોતે જેવા હતા તેવા ને તેવા દેખાયા. ઈથી તે દેખાવ જોડેને તે સ્વદ પામ્યો. સ્વપ્નામાં મેં મિથ્યા આદંબર દીઠો તેથી આનંદ માન્યો. એમાંનું તો અહીં કશુદ નથી. સ્વપ્નાના ભોગ ભોગવ્યા નહિ અને તેનું પરિણામ જે સ્વદ તે હું ભોગવું છું. એમ એ પામર જીવ પથાતાપમાં પડી ગયો.

અહો ભવ્યો ! भीखारीનાં સ્વપ્નાં જેવાં સંસારનાં મુલ્લ અનિલ્ય છે. સ્વપ્નામાં જેમ તે भीखारीએ મુલ્લ સમુદાય દીઠો અને આનંદ

માન્યો તેમ પામર પ્રાણીઓ સંસાર સ્વપ્નાના મુલ્યસમુદાયમાં આનંદ માને છે. જેમ તે મુલ્યસમુદાય જાણતિમાં મિથ્યા જગાયા તેમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં સંસારનાં મુલ્ય તેમાં જગાય છે. સ્વપ્નાના ભોગ ન ભોગ-હ્યા છતાં જેમ ખીચારીને રોડની પ્રાપ્તિ થઈ, તેમ મોડોપ્ર પ્રાણીઓ સંસારનાં મુલ્ય માની લેશે છે, અને ભોગરૂપા સમ મળે છે. પરંતુ પરિણામ મેંદ, દુર્ગતિ અને પશ્ચાતાપ સં છે; તે વગર અને વિનાશી છતાં સ્વપ્નાના મેંદ જેવું તેવું પરિણામ રહ્યું છે. એ ઉપરથી બુદ્ધિ-માન પુરુષો આત્મહિતને શોધે છે. સંસારની અનિશ્ચયતાપર એક કાવ્ય છે કે:-

ઉપજાતિ.

વિગુતલક્ષ્મી પ્રવૃત્તા વનંગ, આગુપ્ય તેનો જઠના તરંગ;

પુન્દરી વાપ અનંગરંગ, મું રાનિયે ત્યાં શયનો મમંગ !

વિવેચન:-લક્ષ્મી વિતરતી જેવી છે. વિતરતીનો સ્વરૂપ જેમ થઈને આંજનાઈ જાય છે તેમ લક્ષ્મી આવીને ચાલી જાય છે. અધિકાર વનંગના રંગ જેવો છે, વનંગનો રંગ જેમ ચાર દિશાની ચડતી છે તેમ અધિકાર માત્ર યોદ્ધા કાઠ રહી હાથમાંથી ત્રાંસે રહે છે. આગુપ્ય વાળીના મોંમાં જેવું છે. વાળીનો ફિલોઝો આડ્યો કે મળ્યો તેમ જન્મ પામ્યા અને એક દેહમાં રચા કે ન રચા ત્યાં ચીત્તા દેહમાં પડતું પડે છે. કામભોગ આકાંક્ષામાં કલ્પના થતાં ફેરનાં વનુપ્ય વાળીનામાં થઈને સ્વપ્નામાં જાય થઈ જાય છે, તેમ યોર-નમાં કામના વિચાર જઠીમૂલ થઈ જગા થયેલી જગા રહે છે. દુઃખનાં કે ગીર ! એ મરતી વનુપ્યોનો મંદર સ્વપ્નાર છે, એમાં નેવેરનનો માંદાદે વંશરૂપે મું રાજતું ? તાત્પર્ય એ સારતી વગર અને વિનાશી છે, મું અગંઠ અને અધિનઃનઃ છે, માટે તાત્પર્ય ત્રી વિશ્વ વનુપ્યે જાય કરે ! એ સાર થવાર્થ છે.

ए निरागीनो मिथ्या मोह राखुं छुं. मोह संसारनुं प्रवळ कारण
छे, एम विचारतां विचारतां तेओ शोक तजीने निरोगी यथा.
एटले अनंतज्ञान प्रकाशित ययुं, अने प्रांते निर्वाण पधार्या.

ગૌતમ મુનિનો રાગ આપણને વહુ સૂક્ષ્મ વોધ આપે છે. ભગ-
વાનપરનો મોહ ગૌતમ જેવા ગણધરને દુઃખદાયક થયો તો પછી
સંસારનો, તે વઢી પામર આત્માઓનો મોહ કેવું અનંત દુઃખ
આપતો હશે ! સંસારરૂપી માઢીને રાગ અને દ્વેષ એ વે રૂપી ઘઢ્ઢ
છે. એ ન હોય તો સંસારનું અટકન છે. જ્યાં રાગ નથી ત્યાં દ્વેષ
નથી; આ માન્ય સિદ્ધાંત છે. રાગ તીવ્ર કર્મવંધનનું કારણ છે,
એના કાયથી આત્મસિદ્ધિ છે.

શિક્ષાપાઠ ૪૫ સામાન્ય મનોર્થ.

સવૈયા.

મોહિનિભાવવિચાર આધીન થઈ, ના નિરહું નયને પરનારી;
પત્થરતુલ્ય ગણું પરવૈશવ, નિર્મલ તાત્વિક લોભ સમારી !
દ્વાદશ વ્રત અને દિનતા ધરિ, સાત્વિક થાઉં સ્વરૂપ વિચારી;
એ મુજનેમ સદા શુભ ક્ષેપક, નિત્ય અલંકર રહો ભવહારી. ૧

તે ત્રિશલાતનયે મન ચિંતવિ, જ્ઞાન વિવેક વિચાર વપારું;
નિત્ય વિશોષ કરી નવ તત્ત્વનો, ઉત્તમ વોધ અનેક ઉધારું;
સંશય बीज उगे नहि अंदर, जे जिननां कयनो अवधारું;
राज्य, सदा मुज एज मनोरथ, धार, यजे अपवग उतारूं. २

शिक्षापाठ ४६ कपिलमुनि भाग १.

कौसांबी नामनी एक नगरी हती, त्यांना राजदरबारमां राज्यनां आभूषणरूप काश्यप नामनो एक शास्त्री रहेतो हतो. एनी स्त्रीतुं नाम श्रीदेवी हतुं, तेना उदरथी कपिल नामनो एक पुत्र जन्म्यो हतो. ते पंदर वर्षनो ययो त्यारे तेना पिता परधाम गया. कपिल लाडपाडमां उछरेलो हांवायी कंड विशेष विद्वता पाम्यो नहोतो, तेथी एना पितानी जगो कोइ बीजा विद्वानने मळी. काश्य-पशास्त्री जे पुंजी कमाइ गया हता ते कमाचामां अशक्त एवा कपिले खाइने पुरी करी. श्रीदेवी एक दिवस घरना बारणामां उभी हती त्यां बे चार नोकरो सहित पोताना पतिनी शास्त्रीपद्वी पामेओ विद्वान जतो तेना जोचामां आव्यो. घणा मानथी जता आ शास्त्रीने जोइने श्रीदेवीने पोतानी पूर्व स्थितिनुं स्मरण थइ आठ्युं. उपारे मारा पति आ पद्वीपर हता त्यारे हुं केवुं सुख भोगवती हती ? ए माहं सुख तो गेयुं परंतु मारो पुत्र पण पुरुं भण्यो नहि. एम विचारमां डोलतां डोलतां तेनी आंखमांथी दद दद आंमु खरवा मंड्यां. एवामां करतो करतो कपिल त्यां आवी पडोव्यो. श्रीदेवीने रवती जोइ तेनुं कारण पूछयुं; कपिलना बहु आग्रहथी श्रीदेवीए जे हतुं ते कही वनाव्युं. पछी कपिल बोल्हो: जो मा ! हुं बुद्धि-शाळी छुं, परंतु मारी बुद्धिनो उपयोग जेवो जोइए तेवो थइ धन्यो नथी. एटले विद्या बगर हुं ए पद्वी पाम्यो नहि. तुं कहे त्यां जइने हवे हुं मारयां बनती विद्या साध्य करूं. श्रीदेवीए खेद साथे कष्ट: ए तारयां बनी शके नहि, नहि नो आपांचर्ननी मर्यादापर आवेली सावस्यां नगरीमां इंददन नामनो तारा पितानो मित्र रहे छे, न अनक तद्वार्थियोने विद्यादान आपे छे; जो तारयां त्यां

जवाय तो धारेली सिद्धि धाय खरी. एक बे दिवस रोकाइ सज यइ अस्तु कही कपिलजी पंये पढ्या.

अवध बीततां कपिल सावस्याए शास्त्रीजीने घेर आवी पहोंच्या. प्रणाम करीने पोतानो इतिहास कही बताव्यो. शास्त्रीजीए मित्रपुत्रने विद्यादान देवाने माटे बहु आनंद देखाव्यो, पण कपिल आगळ कंड पुंजी नहोती के ते तेमांणी खाय अने अभ्यास करी शके; एधी करीने तेने नगरमां याचवा जनुं पढतुं हतुं. याचतां याचतां वपोर यइ जता हता, पछी रसोइ करे अने जमे त्यां सांजनों थोडो माग रहेतो हतो. एटले कंड अभ्यास करी शकतो नहोतो. पंडिते तेनुं कारण पूछपुं त्वारे कपिले ते कही बताव्युं. पंडिते तेने एक गृहस्थ पासे तेढी गया. ते गृहस्थे कपिलनी अनुकंपा खातर एने हमेशां भोजन मळे एवी गोठवण एक विधवा ब्राह्मणीने त्यां करी दीधी, जेयी कपिलने ए एक चिंता ओछी यइ.

शिक्षापाठ ४७ कपिलमुनि भाग २.

ए नानी चिंता ओछी थइ त्यां बीजी मोटी जंजाळ उभी यइ. भद्रिक कपिल हवे युवान् थयो हतो, अने जेने त्यां ते जमवा जतो ते विधवा बाइ पण युवान् हती. तेनी साथे तेना घरमां बीजुं कोइ माणस नहोतुं. हमेशनो परस्परनो वातचित्तनो संबंध बध्यो. वयीने हास्पविनोदरुपे थयो, एम करतां करतां बघेने प्रीति बंधाइ. कपिल तेनायी लुब्धायो ! एकांत बहु अनिष्ट चीज छे ! !

विद्या प्राप्त करवानुं ते भूली गयो. गृहस्थ तरफयी मळतां सीपांयी वघेनुं मांड पुरं यतुं हतुं, पण लगटांलचांना वांथा यया. कपिले गृहस्थाथय मांडी वेठां जेवुं करी भूवयुं. गमे तेवो छतां

હલુ-કર્મી જીવ હોવાથી સંસારની વિશેષ લોતાઝની તેને માહિતી પળ નહોતી, એથી પૈસા કેમ પેદા કરવા તે વિચારો તે જાણતો પળ નહોતો. ચંચલ સ્ત્રીએ તેને રસ્તો બતાવ્યો કે મુંઝાવામાં કંઈ વલવાનું નથી, પરંતુ ઉપાયથી સિદ્ધિ છે. આ ગામના રાજાનો એવો નિયમ છે કે સવારમાં પહેલો જડ જે બ્રાહ્મણ આશિર્વાદ આપે તેને તે વે માસા સોનું આપે છે. ત્યાં જો જડ શકો અને પ્રથમ આશિર્વાદ આપી શકો તો તે વે માસા સોનું મળે. કપિલે એ વાતની હા કહી. આઠ દિવસ સુધી આંટા ટાપા પળ વસત વીત્યા પછી જાય એટલે કંઈ વળે નહિ. એથી તેણે એક દિવસ એવો નિશ્ચય કર્યો કે જો હું ચોકમાં સુઝું તો ચીવટ રાખીને ઉઠાશે. પછી તે ચોકમાં સુતો, અધરાત ભાંગતાં ચંદ્રનો ઉદય થયો. કપિલે પ્રભાત સમીપ જાળીને મુઠીઓ વાળીને આશિર્વાદ દેવા માટે દોડતાં જવા માંડ્યું. રક્ષપાલે ધોર જાળીને તેને પકડી રાખ્યો. એક કરતાં વીંજું થઈ પડ્યું. પ્રભાત થયો એટલે રક્ષપાલે તેને લઈ જઈને રાજાની સમક્ષ ઉભો રાખ્યો. કપિલ વેમાન જેવો ઉભો રહ્યો, રાજાને તેનાં ધોરનાં લક્ષણ બાંધ્યાં નહિ; એથી તેને સપહું દૃષ્ટાંત પૂછ્યું. ચંદ્રના પ્રકાશને સૂર્યસમાન ગણનારની ભદ્રિકતાપર રાજાને દયા આવી. તેની દરિદ્રતા ટાલવા રાજાની ઇચ્છા થઈ એથી કપિલને કહ્યું: આશિર્વાદને માટે થઈ તારે જો એટલી બધી તરતવડ થઈ પડી છે તો હવે તારી ઇચ્છા પુરતું તું માગી લે. હું તને આપીશ. કપિલ થોડીવાર મૂઢ જેવો રહ્યો. એથી રાજાએ કહ્યું: કેમ વિપ્ર ! કંઈ માગતા નથી ? કપિલે ઉત્તર આપ્યો: મારું મન હજી સ્થિર થયું નથી, એટલે હું માગવું તે સૂઝતું નથી. રાજાએ સામેના ધાગમાં જઈ ત્યાં વેસીને સ્વસ્થતાપૂર્વક વિચાર કરી કપિલને માગવાનું કહ્યું, એટલે કપિલ તે ધાગમાં જઈને વિચાર કરવા બેઠો.

शिक्षापाठ ४८ कपिलमुनि भाग ३.

बे मासा सोनुं लेवानी जेनी इच्छा हती ते कपिल हवे तृष्णा-
तरंगमां घसटायो. पांच महोर मागवानी इच्छा करी तो त्यां
विचार आव्यो के पांचवी कंडे पुरं थनार नथी, माटे पंचवीश
महोर मागवी. ए विचार पण फर्यो. पंचवीश महोरथी कंड आसुं
बर्ष उतराय नहि माटे सो महोर मागवी, त्यां बळी विचार फर्यो.
सो महोरे बे बर्ष उतरी वैभव भोगवीए; पाछां दुःखनां दुःख.
माटे एक हजार महोरनी याचना करवी ठीक छे; पण एक हजार
महोर छोकरां छेयांनां बेचार खर्च आवे के एवुं थाय तो पुरं पण
शुं थाय? माटे दस हजार महोर मागवी के जेथी जींदगी पर्यंत
पण चिंता नहीं. त्यां बळी इच्छा करी. दस हजार महोर खवाई
जाय पटले पछी मुढी बगरना रई रहेवुं पडे. माटे एक लाख
महोरनी मागणी करुं के जेना व्याजमां बधा वैभव भोगवुं, पण
जीव! लक्षाधिपति तो घणाय छे. एमां आपणे नामांकित क्यांथी
यबाना? माटे करोड महोर मागवी के जेथी महान् श्रीमंतता कहे-
बाय. बळी पाछो रंग फर्यो. महान् श्रीमंतताथी पण घेर अमल
फहेबाय नहि माटे राजानुं अर्धु राज्य मागवुं; पण जो अर्धु राज्य
मागीश तोय राजा मारा तुल्य गणाशे. अने बळी हुं एनो याचक
पण गणाइश. माटे मागवुं तो आसुं राज्य मागवुं. एम ए तृष्णामां
डुन्यो, परंतु तुच्छ संसारी एटले पाछो बळ्यो. भला जीव! आपणे
एवी कृतघ्नता शा माटे करवी पडे के जे आपणने इच्छा प्रमाणे
आपवा तत्पर ययो तेनुंज राज्य लई लेवुं, अने तेनेन भ्रष्ट करवो?
खरं जोतां तो एमां आपणीज भ्रष्टता छे. माटे अर्धु राज्य मागवुं,
परंतु ए उपाधिए मारे नथी जोइती! त्यारे नाणांनी उपाधि पण
क्यां ओछी छे? माटे करोड लाख मूकीने सो बस महोरज मागी
लेवी. जीव! सो बस महोर हमणां आवशे तो पछी विषय वैभ-

વર્માન વસ્ત્ર ચાલ્યો જશે અને વિદ્યાભ્યાસ પણ થયો રહેશે, માટે પાંચ મહોર હમણાં તો લઈ જવી પછીની વાત પછી. અરે! પાંચ મહોરનીય હમણાં કંઈ જરૂર નથી; માત્ર બે માસા સોનું લેવા આવ્યો હતો તેજ માગી લેવું. આ તો જીવ વધુ થઈ. તૃષ્ણાસમુદ્રમાં તે વધુ ગઢકાં સ્વાધાં. આત્મું રાજ્ય માગતાં પણ તૃષ્ણા છીપતી નહોતી. માત્ર સંતોષ અને વિવેકથી તે ઘટાડી તો ઘટી. એ રાજા જો ચઠ્ઠ-ચર્ચિત્તિ હોત તો પછી હું યથી વિશેષ શુ માગી શકત? અને વિશેષ જ્યાં સુધી ન મળત ત્યાંસુધી મારી તૃષ્ણા સમાત પણ નહિ, જ્યાં સુધી તૃષ્ણા સમાત નહિ ત્યાં સુધી હું સુખી પણ ન હોત. એટલેથી એ મારી તૃષ્ણા ટકે નહિ નો પછી બે માસાથી કરીને વ્યાપી ટકે? એનો આત્મા સવઢીય આવ્યો અને તે બોલ્યો: હવે મારે એ બે માસાનું પણ કંઈ કામ નથી. બે માસાથી વધીને હું કેટલે સુધી પહોંચ્યો! સુખ તો સંતોષમાં જ છે. તૃષ્ણા એ સંસાર દુષ્ટનું ધીજ છે. એનો હે જીવ, તારે શું સ્વ છે? વિદ્યા લેતાં તું વિષયમાં પડી ગયો, વિષયમાં પડવાથી આ ઉપાધિમાં પડ્યો, ઉપાધિવડે કરીને અનંત તૃષ્ણા સમુદ્રના તરંગમાં તું પડ્યો. એક ઉપાધિમાંથી આ સંસારમાં એમ અનંત ઉપાધિ વેટવી પડે છે. યથી એનો ત્યાગ કરવો યચિત્ત છે. સરય સંતોષ જેવું નિરુપાધિ સુખ એકે નથી. એમ વિચારતાં વિચારતાં તૃષ્ણા સમાવવાથી તે કપિલનાં અનેક આવરણ સ્વ થયાં. તેનું અંતઃકરણ પ્રકુટિત અને વધુ વિવેકગીલ થયું. વિવેકમાં મે વિવેકમાં ઉત્તમ જ્ઞાનવડે તે સ્વાત્મનો વિચાર કરી ગયો. અર્પૂર્વ શ્રેણિય વડી તે કેવલ્યજ્ઞાનને પામ્યો.

તૃષ્ણા કેવી કનિષ્ઠ વસ્તુ છે! જ્ઞાનીઓ એમ કહે છે કે તૃષ્ણા આકાશના જેવી અનંત છે, નિરંતર તે નવપૌત્રન રહે છે. ચાહના જેટલું મધ્યું એટલે ચાહનાને વધારી દે છે. સંતોષ એ માત્ર કર-દુષ્ટ છે, અને એ માત્ર મનોવાંચિતના પૂર્ણ કરે છે.

शिक्षापाठ ४९ तृष्णानी विचित्रता.

मनहर छंद.

(एक गरीबनी घघती गयेली तृष्णा)

हती दीनताइ त्पारे ताकी पटेलाइ अने,
मळी पटेलाइ त्पारे ताकी छे शेठाइने;
सांपदी शेठाइ त्पारे ताकी मंत्रिताइ अने,
आबी मंत्रिताइ त्पारे ताकी नृपताइने;
मळी नृपताइ त्पारे ताकी देवताइ अने,
दीठी देवताइ त्पारे ताकी शंकराइने;
अहो राज्यचंद्रमानो मानो शंकराइ मळी (!)
बधे दुशनाइ तोय जाय न मराइने.

१

(२)

करोबली पटी दाढी दाखांतणो दाट बळ्यो,
काळी केशपटी विपे, श्वेतता छवाइ गइ;
भूबहुं सांभळुं ने देखुं ते मांढी बाळ्युं,
तेम दांत आवली ते, खरी के खवाइ गइ;
बळी केड बांकी हाड गयां अंगरंग गयो,
उठवानी आय जतां लाकडी लेवाइ गइ;
अरे ! राज्यचंद्र एम, युवानी हराइ पण,
मनयी न तोय रांड, ममता मराइ गइ.

२

(३)

करोडोना करजना, शीरपर डंका बागे,
रोगपी रुंधाइ मयुं, शरीर सूकाइने;

પુરપતિ પળ માથે, પીઢવાને તાકી રહ્યો,
 પેટ તળી વેડ પળ, શ્વકે ન પુરાઈને;
 પિતૃ અને પરળી તે, મચાવે અનેક ધંધ,
 પુત્ર, પુત્રી માણે સ્વાઝં સ્વાઝં દુઃસ્વદાઈને;
 અરે રાજ્યચંદ્ર તોય ઝીવ શાવા દાવા કરે,
 જંજાલ છંદાય નહીં તજી તુષનાઈને. ૩

(૪)

થઈ સ્ત્રીન નાટી અવાચક જીવો રહ્યો પઢી,
 જીવન દીપક પામ્યો કેવલ શંસ્વાઈને;
 છેલ્લી ઇસે પડ્યો માલી માઈએ ત્યાં એમ ખાલ્યું,
 હવે ટાટી માટી યાય તો તો ઠીક ખાઈને;
 હાથને હલાવી ત્યાં તો સ્ત્રીજી બુઢે મૂચવ્યું એ,
 બોલ્યા વિના વેશ વાલ તારી ચતુરાઈને !
 અરે રાજ્યચંદ્ર દેસો દેસો આશાપાશ કેવો ?
 જતાં ગઈ નહિ ઢોશે મમતા મરાઈને ! ૪

શિક્ષાપાઠ ૫૦ પ્રમાદ.

ધર્મની અનાદરતા, ઉન્માદ, આલસ, કપાય એ સઘળાં પ્રમાદનાં લક્ષણ છે.

મગવાને ઉત્તરાધ્યયન મૂયમાં ગૌતમને કહ્યું કે, હે ગૌતમ ! મનુષ્યનું આયુષ્ય ઢાઘની અળીપર પડેલા જઞના વિંદુ જેવું છે. જેમ તે વિંદુને પડતાં વાર લાગતી નથી તેમ આ મનુષ્યાયુ જતાં વાર લાગતી નથી. એ વૉધની કાવ્યમાં ચોથી કડી સ્મરણમાં અવશ્ય રાખવા જેવી છે: ‘સમયંગોયમ માપમાએ’—એ પવિત્ર વાક્યના

બે અર્થ થાય છે. એક તો દે મોગમ ! સમય જટન અવગર પામી
મયાદ ન કરવો અને ધીજો વ કે બેવાનુદેવમાં શાન્સા જગા અ
સ્થાનમાં ભાગનો જે સમય કરેશાય છે તેટલો સમય પણ સમ
ન કરવો. કારણ દેદ કણમંદુર છે; કાઝમીકારી માથે ધનુષ્યવા
ચટાવીને ઝમો છે. લીધો કે મેંડે વ્ય જંગાજ થા રહી છે, ત
મયાદથી ધર્મ કર્તવ્ય કરવું રહી જશે.

અતિ વિવિધાણ પુરવો સંભારની ગર્થોષાધિ સ્વામીને અ
શય ધર્મમાં સાચધાન થાય છે, વચ્ચનો પણ મયાદ કરતા નર્થ
વિવિધાણ પુરવો અરોરાત્રના થોદા ભાગને પણ નિરંતર ધર્મકર્
વ્યમાં ગાઝે છે, અને અચારે અચારે ધર્મકર્તવ્ય કરતા રહે છે
પણ મૂંદ પુરવો નિદ્રા, આદાર, મોઝમોગ અને વિશ્વાસ તેમજ રંગ
શાગમાં આયુષ્ય વ્યક્તિત કરી નાલે છે. એનું પરિણામ તેમો અપો
ગતિ રૂપ થાય છે.

જેમ બને તેમ વચ્ચ અને ઉપયોગથી ધર્મને સાધ્ય કરવો મોગ
છે. સાદ ઘડીના અરોરાત્રમાં ધીજવટી તો નિદ્રામાં ગાઝીવ ઘીવ
કાઝીની ચાઝીઝ ઘડી વધાધિ, ટેલટળા અને રસઝવામાં ગાઝી
છીવ. વ કરતાં વ સાદ ઘડીના વચ્ચતમાંથી બે પાર ઘડી વિશુ
ધર્મકર્તવ્યને માટે ઉપયોગમાં લઈવ તો બની ઘકે વધું છે; વ
વરિણામ પણ બેનું મુંદર થાય !

વચ્ચ વ અમૂલ્ય ધીજ છે, વચ્ચવધિ પણ વચ્ચ વચ્ચ વામવા આર
રિદ્ધિ આંધે તોવણ તે વામનાર નથી. વચ્ચ વચ્ચ વ્યર્થ સોવાય
વચ્ચ વચ્ચ હારી જવા બેવું છે. વચ્ચ તત્ત્વની દ્રષ્ટિ સિદ્ધ છે !

શિક્ષાપાઠ ૫૧ વિવેક એટલે શું ?

છાત્રુ શિષ્યોઃ—ભગવન્ ! આપ અમને સ્પષ્ટ સ્પષ્ટે કહેતા આવો છો કે વિવેક એ મહાન્ શ્રેયસ્કર છે, વિવેક એ અંધારામાં પડેલા આત્માને ઓઝસવાનો દીવો છે, વિવેક વડે કરીને ધર્મ ટકે છે ? વિવેક નથી ત્યાં ધર્મ નથી તો વિવેક એટલે શું ? તે અમને કહો.

ગુરુઃ—આયુષ્યમત્રો ! સત્યાસત્યને તેને સ્વરૂપે કરીને સમજવું તેનું નામ વિવેક.

છાત્રુ શિષ્યોઃ—સત્યને સત્ય અને અસત્યને અસત્ય કહેવાનું તો વ્યાપ્ત સમજે છે. ત્યારે મહારાજ ! એમો ધર્મનું મૂલ્ય વામ્યા કહેવાય ?

ગુરુઃ—તમે જે જ્ઞાન કહો છો તેનું એક દૃષ્ટાંત આપો જોડે ?

છાત્રુ શિષ્યોઃ—અમે પોતે કહવાને કહ્યુંન કહીએ છીએ, મધુરાને મધુર કહીએ છીએ શેરને શેર ને અમૃતને અમૃત કહીએ છીએ.

ગુરુઃ—આયુષ્યમત્રો ! એ વધી દ્રવ્ય પદાર્થ છે; પરંતુ આત્માને કયો કહવાય, કયો મધુરાય, કયું શેર અને કયું અમૃત છે. એ માત્રદાયોનીં ઈર્ષ્યા કંઈ પરીજ્ઞા યદ શકે ?

છાત્રુ શિષ્યઃ—ભગવન્ ! એ સંવંધી તો અમારું સજ્જ પગ નથી.

ગુરુઃ—ત્યારે એજ સમજવાનું છે કે જ્ઞાન-દર્શનરૂપ આત્માના સત્ય માત્ર પદાર્થને અજ્ઞાન અને અદર્શનરૂપ અમત્ વસ્તુએ ઘેરી રીતે છે, એમાં એટલી ચર્ચા વિચિત્રતા યદ મદ છે કે પરીજ્ઞા કરવી અતિ અતિ દુર્લભ છે. સંમારનાં મુગો અનંતિનાર આત્માએ મોગપ્યા બાળ, તેનાં પીંડુ પણ મોહ દ્રવ્યો નહીં, અને તેને અમૃત તેનાં પીંડુ એ અતિરેક છે. કારણ સંમાર કહ્યો છે, કહવા વિગતને

આપે છે; તેમજ વૈરાગ્ય જે એ કદવા વિપાકનું ઔષધ છે, તેને કદવું ગળ્યો. આ પણ અવિવેક છે. જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણો અજ્ઞાનદર્શને ધેરે લદ્દ જે મિથતા કરી નાંચી છે તે ઓઝલ્લી ભાવઅમૃતમાં આવે. એનું નામ વિવેક છે. કહો ત્યારે હવે વિવેક એ કેવી વસ્તુ ઠરી ?

છપુ શિષ્યો:-અહો ! વિવેક એજ ધર્મનું મુઠ્ઠા અને ધર્મ રક્ષણ કહેવાય છે તે સત્ય છે. આત્મ સ્વરૂપને વિવેક વિના ઓઝલ્લી દષ્ટાવ નહીં એ પણ સત્ય છે. જ્ઞાન, છીલ, ધર્મ તત્ત્વ અને તપ સઘડ્યાં વિવેક વિના હૃદય પામે નહીં એ આપનું કહેવું યથાર્થ છે. બે વિવેકી નથી તે અજ્ઞાની અને મંદ છે. તેજ પુરુષ મતભેદ અને મિથ્યાં દર્શનમાં લપટાઈ રહે છે. આપની વિવેક સંબંધીની શિક્ષા અમે નિરંતર મનન કરીશું.

શિક્ષાપાઠ ૫૨ જ્ઞાનીઓએ વૈરાગ્ય શા માટે બોધ્યો ?

સંસારનાં સ્વરૂપ સંબંધી આગળ કેટલુંક કહેવામાં આવ્યું છે તે સમને લક્ષમાં રાખો.

જ્ઞાનીઓએ એને અનંત સ્વેદમય, અનંત દુઃખમય, અગ્યવસ્થિત, શબ્દવિચલ્લ અને અનિત્ય કહ્યો છે. આ વિશેષણો લગાડવા પહેલાં એમણે સંસારસંબંધી સંપૂર્ણ વિચાર કરેલો જણાય છે. અનંત ભવન પર્યટન, અનંતકાલનું અજ્ઞાન, અનંતજીવનનો વ્યાધાત, અનંત મરણ અનંતશોક એ વધે કરીને સંસારચક્રમાં આત્મા ભમ્યા કરે છે. સંસારની દેશવાતીં ઈદ્રવારણા જેવી સુંદર મોહિનીએ આત્માને તટસ્થ લીન કરી નાંચ્યો છે. એના જેવું સુખ આત્માને ક્યાંય માસતું નથી. મોહિનીથી સત્ય સુખ અને એનું સ્વરૂપ જોવાની એને આર્કાંશા પણ

કરી નથી. પતંગની જેમ દીપક પ્રત્યે મોહિની છે તેમ આત્માની સંસાર સંબંધે મોહિની છે. જ્ઞાનીઓ એ સંસારને સ્તંભર પણ સુખ-રૂપ કહેતા નથી. એ સંસારની તલ જેટલી જગ્યો પણ ક્ષેર વિના રહી નથી. એક ઘુંટથી કરીને એક ચક્રવર્તિ સુધી ભાવે કરીને સરસ્વાપણું રહ્યું છે. ઘટલે ચક્રવર્તિની સંસાર સંબંધમાં જેટલી મોહિની છે, તેટલીજ ઘલકે તેથી વિશેષ ઘુંટને છે. ચક્રવર્તિ જેમ સમગ્ર પ્રજાપર અધિકાર ભોગવે છે તેમ તેની ઉપાધિ પણ ભોગવે છે. ઘુંટને એમાંનું ફણું ભોગવ્યું પડતું નથી. અધિકાર કરતાં ઘસટી ઉપાધિ વિશેષ છે. ચક્રવર્તિનો પોતાની પત્ની પ્રત્યેનો જેટલો પ્રેમ છે તેટલોજ અથવા તેથી વિશેષ ઘુંટનો પોતાની ઘુંટણી પ્રત્યે પ્રેમ રહ્યો છે. ચક્રવર્તિ ભોગથી જેટલો રસ લે છે, તેટલોજ રસ ઘુંટ પણ માની બેઠું છે. ચક્રવર્તિની જેટલી વૈભવની વહોળતા છે તેટલીજ ઉપાધિ છે. ઘુંટને એના વૈભવના પ્રમાણમાં છે. વસ્ત્રે, જન્મ્યાં છે અને વસ્ત્રે મરવાનાં છે. આમ અતિ સૂક્ષ્મ વિચારે જોતાં સળિકતાથી, રોગથી, જરા વગેરેથી વસ્ત્રે ગ્રાહિત છે. દ્રવ્યે ચક્રવર્તિ સમર્થ છે. મહા પુણ્યશાળી છે. મુશ્કેલીપણે શાતાવેદનીય ભોગવે છે. અને ઘુંટ વિચારે અસાતાવેદનીય ભોગવી રહ્યું છે. વસ્ત્રેને અસાતા-સાતા પણ છે, પરંતુ ચક્રવર્તિ મહા સમર્થ છે. પણ જો એ જીવન પર્યંત મોહાપ રહ્યો તો સઘડીં બાજી હારી જવા જેવું કરે છે. ઘુંટને પણ તેમજ છે. ચક્રવર્તિ શલાકા પુરુષ હોવાથી ઘુંટથી એ રૂપે એની તુલ્યનાજ નથી, પરંતુ આ સ્વરૂપ છે. ભોગ ભોગવવામાં વસ્ત્રે તુચ્છ છે, વસ્ત્રેનાં શરીર પર માંસાદિકનાં છે; અશાતાથી પરાધીન છે સંસારની આ ઉત્તમોત્તમ પટ્ટી આવી રહી તેમાં આવું દુઃખ, આવી સળિકતા, આવી તુચ્છતા, આવું અંધપણું એ રહ્યું છે તો પછી બીજે સુખ શા માટે ગણવું જોઈએ ? એ સુખ નથી છતાં સુખ ગણો તો જે સુખ નથી અને સળિક છે તે દુઃખજ છે. અનંત તાપ, અનંત શોક,

અનંત દુઃસ્વ જોડને જ્ઞાનીઓએ એ સંમારને પુંડ દીધી છે; તે સત્ય છે. એ ચળી પાતું થાડી જોરા જેવું નથી. ત્યાં દુઃસ્વ દુઃસ્વ ને દુઃસ્વન છે. દુઃસ્વનો એ સમુદ્ર છે.

સૈરામ્ય એજ અનંતગુણમાં સદ્ જનાર ઉત્કૃષ્ટ મોખિયો છે.

શિક્ષાપાઠ ૫૨ મહાવીરશાસન.

હમણાં જે જિનશાસન પ્રવર્તમાન છે તે ધમણ મગધંત મહા-વીરનું મળીત કરેલું છે. મગધાનુ મહાવીરને નિર્વાણ વપાયાં ૨૪૦૦ વર્ષ થઈ ગયાં, મગધ દેશના સત્રિપકુંડ નગરમાં સિદ્ધાર્થ રાજાની રાણી ત્રિશલાદેવી સત્રિયાળીની કુલે મગધાનુ મહાવીર જન્મ્યા. મહાવીર મગધાનના મોટા ભાઈનું નામ નંદીવર્દમાન હતું. તેમની સ્ત્રીનું નામ યશોદા હતું. ત્રીસ વર્ષ તેમો છરસ્થામમમાં રહ્યા. એકાંતિક વિહારે સાદાપાર વર્ષે એક પક્ષ તપાદિક સમ્યકાચારે, એમણે અગ્રેષ્ઠ ધનપાત્રી કર્મેને થાડીને મસ્મિભૂત કર્યા; અનુપમેય કેવલ-જ્ઞાન અને કેવલદર્શન ક્રતુચાલિકા નદીને કિનારે પામ્યા. એકંદર થરોતેર વર્ષની લગભગ આયુ મોગવી સર્વ કર્મ મસ્મિભૂત કરી સિદ્ધસ્વરૂપને પામ્યા. વર્તમાન ધોવીઝીના એ છેલ્લા જિનેશ્વર હતા.

એમોનું આ ધર્મતીર્થ પ્રવર્તે છે તે ૨૧૦૦૦ હજાર વર્ષ પટલે પંચમકાલની પૂર્ણતા મુખી પ્રવર્તે; એમ મગધતીશ્વરમાં પ્રવચન છે.

આ કાલ દ્વય આશ્ચર્યથી યુક્ત હોવાથી એ ત્રી ધર્મતીર્થ મત્તે અનેક વિપત્તિઓ આવી ગઈ છે, આવે છે; અને પ્રવચન મયાણે આવશે પણ સ્તરી.

જૈન સમુદાયમાં પરસ્પર મતભેદ બહુ પડી ગયા છે. પરસ્પર નિંદાર્પણથી ખંજાલ માંઢી થેઠા છે. મધ્યસ્થ પુરુષો મતમત્તાવરમાં

નહીં પદતાં વિવેક વિચારે જિનશિષ્યાનાં મૂઝ તત્વપર આવે છે, ઉત્તમ શીલવાન મુનિયોપર ભાવિક રહે છે, અને સત્ય એકાગ્રતાથી પોતાના આત્માને દમે છે.

કાલ્પમાત્રને લીધે વસ્તુને વસ્તુને શાસન કંઈ સામાન્ય પ્રકાશમાં આવે છે. પણ તે જોડે એવું પ્રફુલ્લિત ન થઈ શકે.

‘વંક જઠાય પછિમા’ એવું ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં વચન છે, એનો ભાવાર્થ એ છે કે છેલ્લા તીર્થંકર (મહાવીરસ્વામી) ના શિષ્યો ઘાંકા અને જડ થશે. અને તેની સત્યતા વિષે કોઈને બોલવું રહે તેમ નથી. આપણે ક્યાં તત્ત્વનો વિચાર કરીએ છીએ ? ક્યાં ઉત્તમ શીલનો વિચાર કરીએ છીએ ? નિયમિત વસ્તુ ધર્મમાં ક્યાં વ્યતિત કરીએ છીએ ? ધર્મતીર્થના ઉદયને માટે ક્યાં લક્ષ રાખીએ છીએ ? ક્યાં દાક્ષવટે ધર્મતત્ત્વને શોધીએ છીએ ? શ્રાવક કુઝમાં જન્મ્યા એવી કરીને શ્રાવક, એ વાત આપણે ભાવે કરીને માન્ય કરવી જોઈતી નથી; એને માટે જોડતા આચાર-જ્ઞાન-શોધ કે. એમાંનાં કંઈ વિશેષ લક્ષણો હોય તેને શ્રાવક માનિયે તો તે યથાયોગ્ય છે. દ્રવ્યાદિક કેટલાક પ્રકારની સામાન્ય દયા શ્રાવકને ઘેર જન્મે છે અને તે પાઠે છે. એ વાત વસ્તુના લાયક છે, પણ તત્ત્વને કોઈક જાણે છે, જાણ્યા કરતાં જ્ઞાત્રી શંકા કરનારા અર્પદગ્ધો પણ છે જાણીને અર્પદ કરનારા પણ છે, પરંતુ જાણીને તત્ત્વના કાંદામાં સોઝનારા કોઈક વિરલાજ છે. પરંપર આમ્નાયથી કેવળ, ધનઃપર્યવ અને પરમ અવધિજ્ઞાન વિચ્છેદ ગયાં. દ્રાષ્ટિવાદ વિચ્છેદ ગયું, સિદ્ધાંતનો ઘણો ભાગ પણ વિચ્છેદ ગયો; માત્ર થોડા રહેલા ભાગપર સામાન્ય સમજણથી શંકા કરવી યોગ્ય નથી. જે શંકા યાય તે વિશેષ જાણનારને પૂછવી. ત્યાંથી મનમાનવો ઉત્તર ન મળે તો પણ જિનવચનની શ્રદ્ધા ચઢવિચઢ કરવી યોગ્ય નથી, કેમકે અનેકાંત સ્ત્રીના સ્વરૂપને વિરલા જાણે છે.

ઉત્તમ અને શાંત મુનિઓનો સમાગમ, વિમલઆચાર, વિવેક તેજસં દયા, સમા આદિનું સેવન કરવું. તુચ્છ મુદ્ધિથી શંકિત થવું નહીં, ઇમાં આપણું પરમ મંગલ છે એ વીસર્જન કરવું નહીં.

શિક્ષાપાઠ ૫૪ અશુચિ કોને કહેવી ?

નિશ્ણાતુઃ—મને જૈન મુનિઓના આચારની વાત વહુ રુચી છે. એઓના જેવો કોઈ દર્શનના સંતોમાં આચાર નથી. ગમે તેવા શીયાળાની ટાઢમાં અમુક વસ્ત્રવહે તેઓને રેઢવવું પડે છે; ડનાઢામાં ગમે તેવા તાપ તપતા છતાં પગમાં તેઓને પગરલાં કે માયાપર ડત્રી લેવાંતી નથી. ડની રેતીમાં આતાપના લેવી પડે છે. યાવ જીવંત રનું પાળી પીંણ છે, ઘૃહસ્થને ઘેર તેઓ બેસી શકતા નથી. શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાઢે છે. ફુટી વડામ પળ પાસે રાલી શકતા નથી. અયોગ્ય વચન તેથી બોલી શકાતું નથી. વાહન તેઓ લઈ શકતા નથી. આવા પવિત્ર આચારો, રાે ! મોસદાયક છે. પરંતુ નવવાઢમાં ભગવાને સ્નાન કરવાની ના કરી છે એ વાત તો મને યયાર્ય બેસતી નથી.

સત્યઃ—શા માટે બેસતી નથી ?

નિશ્ણાતુઃ—કારણ ઇથી અશુચિ વધે છે.

સત્યઃ—કઈ અશુચિ વધે છે ?

નિશ્ણાતુઃ—શરીર મલિન રહે છે એ.

સત્યઃ—માઈ, શરીરની મલિનતાને અશુચિ કહેવી એ વાત કંઈ વિચારપૂર્વક નથી. શરીર પોતે શાનું વન્યું છે ઇતો વિચાર કરો. રક્ત, પિત્ત, મઢ, મૂત્ર, શ્લેષ્મનો એ મંઢાર છે તે પર માત્ર ત્વચા છે; છતાં એ પવિત્ર કેમ થાય ? વઢી સાણુપ એવું કંઈ સંસારી કર્તવ્ય કર્યું ન હોય કે જેથી તેઓને સ્નાન કરવાની આવશ્યક રહે.

જિજ્ઞાસુઃ—યળ સ્નાન કરવાથી તેઓને હાનિ શું છે ?

સત્યઃ—એ તો સ્યૂઝનુદ્ધિનુંજ પ્રશ્ન છે. નહાવાથી કામાગ્રિની પ્રદીપ્તતા, વ્રતનો ભંગ, પરિણામનું બદલવું, અસંખ્યાતા નંતુનો વિનાશ, એ સઘળી અશુચિ ઉત્પન્ન થાય છે અને એથી આત્મા મહા-મલીન થાય છે. પ્રથમ એનો વિચાર કરવો જોઈએ. જીવર્હિસાદ્યુક્ત શરીરની જે મલિનતા છે તે અશુચિ છે. અન્ય મલિનતાથી તો આત્માની ઝગ્ગલતા થાય છે એ સત્ત્વવિચારે સમજવાનું છે. નહાવાથી વ્રત ભંગ થઈ આત્મા મલીન થાય છે, અને આત્માની મલીનતા પણ અશુચિ છે.

જિજ્ઞાસુઃ—મને તમે ઘડી સુંદર કારણ વતોવ્યું. સૂક્ષ્મ વિચાર કરતાં જિનેશ્વરનાં કથનથી ઘોષ અને અત્યાનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. ઘાહ, છૂહસ્યાશ્રમીઓએ સાંસારિક પ્રવર્તનથી થયેલી અનીચ્છિત જીવર્હિસાદ્યુક્ત એવી શરીર સંબંધી અશુચિ ટાળવી જોઈએ કે નહિ ?

સત્યઃ—સમજનપૂર્વક અશુચિ ટાળવીજ જોઈએ. જૈન જેવું એકે પવિત્ર દર્શન નથી, યથાર્થ પવિત્રતાનો ઘોષક તે છે; પરંતુ શૌચ-શૌચનું સ્વરૂપ સમજવું જોઈએ.

શિક્ષાપાઠ ૫૫ સામાન્ય નિત્યનિયમ.

પ્રમાત પહેલાં જાણત થઈ નમસ્કારપંચનું સ્મરણ કરી મન-વિશુદ્ધ કરવું. પાપવ્યાપારની ટૂંચિ રોકી રાત્રી સંબંધી થયેલા દોષનું ઉપયોગપૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરવું.

પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી યથાવસર ભગવાનની ઉપાસના-સ્તુતિ તથા સ્વાધ્યાયથી કરી મનને ઝગ્ગલ કરવું.

માત પિતાનો વિનય કરી સંસારીકામર્મા આત્મદિવનો છૂટા મલાય નહીં તેમ વ્યવહારિક કાર્યમાં પ્રવર્તન કરવું.

પોતે ખોજન કરતાં પહેલાં સત્યાગ્રે દાન દેવાની પરમ આતુરતા રાત્રી સેવો યોગ ઘઢતાં યથોચિત પ્રવૃત્તિ કરવી.

આહારાવિહારાદિમાં નિયમ સહિત મર્યાદા રાખવી.

સન્દર્શના અભ્યાસનો નિયમિત ચલત રાખવો.

સાચાંકાળે ઉપયોગપૂર્વક સંધ્યાવધ્યક કરવું.

નિદ્રા નિયમિતપણે લેવી.

જુલા પહેલાં અદાર પાપસ્થાનક, દ્વાદશવ્રતદોષ, અને સર્વ જીવ પ્રત્યે ક્ષમાવી પંચપરમેષ્ઠિ મંત્રનું સ્મરણ કરી સમાધિપૂર્વક જીવન કરવું.

આ સામાન્ય નિયમો જુદા મંગલકારી છે. જે અહીં સંક્ષેપમાં કાઢ્યા છે. વિશેષ વિચારવાળી અને તેમ મર્યાદાવાળી તે વિશેષ મંગલ-દાયક અને આનંદકારક થશે.

શિક્ષાપાઠ ૫૬ ક્ષમાપના.

હે ભગવાન ! હું જુદું ખૂલી ગયો, મેં તમારાં અમૃત્ય શયનને ભ્રમમાં લીધાં નહીં. મેં તમારાં કહેલાં અનુપમ તત્ત્વનો વિચાર કર્યો નહીં. તમારાં પ્રજ્ઞાન કરેલાં રૂપમ શીતરને સેવ્યું નહીં. તમારાં કહેલાં દયા, કૃપા, ક્ષમા અને પવિત્રતા મેં ઓળખ્યાં નહીં. હે ભગવાન ! હું ખૂલ્યો, આપણો-ચક્રવર્તી અને અનંત સંસારની રિટ્ખનામાં પડ્યો છું. હું પાપી છું. હું જુદા મર્યાદા અને કાર્ય-રજવી કરીને ભલિન છું. હે પરમાત્મા ! તમારાં કહેલાં તન્ત્ર શિના પારો ધોત નથી. હું નિરંતર મર્યાદા પડ્યો છું, અજ્ઞાનથી અંધ થયો છું, કારણકે વિરેજશક્તિ નથી અને હું કુદ છું. હું નિરાશિત છું, અનાથ છું. વિશ્વાની પરમાત્મા ! હવે હું જુદા, તમારાં મર્યાદા અને તમારાં હૃદયનું શરણ છું. મારા અન્તરાય તમ દા હું ને મરું

પાપથી મુક્ત થવું એ મારી અભિલાષા છે. આગળ કરેલાં પાપોનો હું હવે પશ્ચાતાપ કરું છું. જેમ જેમ હું મૂલ્મ વિચારથી ટંડો ઉતરું છું તેમ તેમ તમારા તત્ત્વના ચમત્કારો મારા સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરે છે. તમે નિરાગી, નિર્વિકારી, સત્ચિદાનંદસ્વરૂપ, સહજાનંદી, અનંત-જ્ઞાની, અનંતદર્શી અને ત્રૈલાક્યપ્રકાશક છો. હું માત્ર મારા હિતને અર્થે તમારી સાક્ષીજ્ઞતા માગું છું. એક પગ પણ તમારાં કહેલાં તત્ત્વની શંકા ન થાય, તમારા કહેલા રસ્તામાં અદ્વૈતાત્મક હું રહું પણ મારી આકાંક્ષા અને વૃત્તિ યાઓ ! હે સર્વજ્ઞ ભગવાન ! તમને હું વિશેષ શું કહું ? તમારાથી કંઈ અજાણ્યું નથી. માત્ર પશ્ચાતાપથી હું કર્મજન્ય પાપની જ્ઞતા રહું છું-ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

શિક્ષાપાઠ ૫૭ વૈરાગ્ય એ ધર્મનું સ્વરૂપ છે.

એક વસ્તુ લોહીની મલિનતાથી રંગાયું તેને જો લોહીથી ધોઈએ તો તે સ્વચ્છ થઈ શકે નહિ; પણ વધારે રંગાય છે. જો પાણીથી એ વસ્તુને ધોઈએ તો તે મલિનતા જવાનો સંભવ છે. આ દ્રષ્ટાંતપરથી આત્માપર વિચાર લઈએ. અનાદિકાળથી આત્મા સંસારરૂપી લોહીથી મલિન થયો છે. મલિનતા પ્રદેશે પ્રદેશે વ્યાપિ રહી છે ! એ મલિનતા આપણે વિષય શૃંગારથી ટાળીને ધારીએ તો ટકી શકે નહિ. લોહીથી જેમ લોહી ધોવાતું નથી, તેમ શૃંગારથી કરીને વિષય-જન્ય આત્મમલિનતા ટાળનાર નથી એ જાણે નિશ્ચયરૂપ છે. આ જગત્માં અનેક ધર્મપ્રતો ચાલે છે તે સંબંધી અપણાપાતે વિચાર કરતાં આગળથી આટલું વિચારવું અવશ્યનું છે કે જ્યાં સ્ત્રીઓ ભોગવવાનો સ્પર્શ કર્યો હોય, લક્ષ્મીલીલાની શિક્ષા આપી હોય; રંગ, રાગ ગુલતાન અને પદ્મારામ કરવાનું તત્ત્વ બતાવ્યું હોય ત્યાં આપણા

આત્માની સત્ શાંતિ નથી; કારણ એ ધર્મમત ગણીએ તો આલો સંસાર ધર્મમતયુક્તજ છે. મત્વેક શ્રદ્ધસ્થનું ઘર એજ યોજનાથી भर-પૂર હોય છે. હોકરાંહૈયાં, સ્ત્રી, રંગ રાગ તાન ત્યાં જામ્યું પડ્યું હોય છે અને તે ઘર ધર્મમંદિર કહેવું, તો પછી અધર્મસ્થાનક કયું? અને જેમ વર્ષિય છીએ તેમ વર્ષવાથી સ્વોદું પણ શું? કોઈ એમ કહે કે પેલાં ધર્મમંદિરમાં તો પ્રભુની ભક્તિ થઈ શકે છે તો તેઓને માટે સ્વેદપૂર્વક આટલોજ ઉત્તર દેવાનો છે કે તે પરમાત્મતત્ત્વ અને વૈરાગ્યમય ભક્તિને જાણતા નથી. ગમે તેમ હો પણ આપણે આપણા મૂલ વિચારપર આવું જોડીએ. તત્ત્વજ્ઞાનીની દ્રષ્ટિ આત્મા સંસારમાં વિષયાદિક મલિનતાથી પર્યટન કરે છે. તે મલિનતાનો સ્વ વિશુદ્ધ ભાવ જલ્દથી હોવો જોડીએ. અહંતા તત્ત્વરૂપ સાચુ અને વૈરાગ્ય-રૂપી જલ્દ વહે, ઉત્તમ આચારરૂપ પથ્યરપર, આત્મવસ્ત્રને ધોનાર નિર્ગંધ ગુરુ છે.

આમાં જો વૈરાગ્યમય ન હોય તો ચીંતાં ઘણાં સાહિત્યો કંઈ કરી શકતાં નથી, માટે વૈરાગ્યને ધર્મનું સ્વરૂપ કહી શકીએ. અહંતામણી તત્ત્વ વૈરાગ્યન થોધ છે, તો તેજ ધર્મનું સ્વરૂપ એમ ગણવું.

શિક્ષાપાઠ ૫૮ ધર્મના મતભેદ ભાગ ૧.

આ જગતમાં અનેક પ્રકારથી ધર્મના મત પડેલા છે. તેવા મતભેદ અનાદિકાલથી છે, એ ન્યાયસિદ્ધ છે. પણ એ મત ભેદો દેશ કાળાદિ યોગે કંઈ કંઈ રૂપાંતર પામે સરા. એ સંવેધી કેટલોક વિચાર કરીએ.

કેટલાક પરસ્પર મજાતા અને કેટલાક પરસ્પર વિરુદ્ધ છે, કેટલાક પેચલ નાસ્તિકના પાથરેલા પણ છે. કેટલાક સામાન્ય

નીતિને ધર્મ કહે છે, કેટલાક જ્ઞાનનેજ ધર્મ કહે છે, કેટલાક અજ્ઞાનનેજ ધર્મમત કહે છે, કેટલાક મક્તિને કહે છે, કેટલાક ક્રિયાને કહે છે, કેટલાક વિનયને કહે છે અને કેટલાક શરીરને સાચવતું એનેજ ધર્મમત કહે છે.

ए धर्ममत स्थापकोए एम बोध कयो जणाय छे के अमे जे करीए छीए ते सर्वज्ञानीरूप छे; के सत्य छे, वाकीना सद्यज्ञ मनो असत्य अने कुतर्कवादी छे; तथा परस्पर ते मत वादीभोए योग्य के अयोग्य संदन कर्युं छे. वेदातिना उपदेशक एज बोधे छे, सांख्यनो एज एज बोध छे, यौधनो एज एज बोध छे, न्यायमत-वादानो एज एज बोध छे, वैशेषिकनो एज बोध छे, शक्तिपंथीनो एज बोध छे; वैष्णवादिकनो एज बोध छे. इस्लामीनो एज बोध छे; अने एज रीते क्राइस्टनो एम बोध छे के आ अमार्ह कयन तमने सर्व सिद्धि आपणे. त्वारे आपणे हवे शु विचार करवो ?

વાદી પ્રતિવાદી યથે સાચા હોતા નથી, તેમ યથે સોટા હોતા નથી. બહુ તો વાદી કંઈક વધારે સાચો, અને પ્રતિવાદી કંઈક ઓછો સોટો હોય. અથવા પ્રતિવાદી કંઈક વધારે સાચો, અને વાદી કંઈક ઓછો સોટો હોય. કેવલ યથેની જાત રોટી હોવી ન જોઈએ. આમ વિચાર કરતાં તો એક ધર્મમત સાચો ઠરે, અને વાકીના સોટા ઠરે.

નિઝામુ-ए एक आधर्यकारक बात छे. सर्वने असत्य के सर्वने सत्य केम करी सकाय ? जो सर्वने असत्य एम करीए तो आपणे नास्तिक ठरीए, अने धर्मनी सणाइ जाय. आ तो निश्चय छे के धर्मनी मचाइ छे तैम प्रगत्तर नेनी अरुण्य छे. एक धर्ममत सत्य अने वाकीना सर्व असत्य एम करीए तो ते बात मिट्ट करी बता-वरी होइए. सर्व सत्य करीए तो नो ए रैनीनी जैनी बात भीति

રી, કારણ કે તો આટલા વધા મતભેદ કેમ પડે ? જો કંઈ પણ મતભેદ ન હોય તો પછી જુદા જુદા પોતપોતાના મતો સ્થાપવા શા દિયજ કરે ? એમ અન્યોન્યના વિરોધથી થોડીવાર અટકવું પડે છે.

તોપણ તે સંબંધી અત્રે કંઈ સમાધાન કરીશું. એ સમાધાન ત્ય અને મધ્યસ્થભાવનાની દ્રષ્ટિથી કર્યું છે. એકાંતિક કે મતાંતિક દ્રષ્ટિથી કર્યું નથી. પક્ષપાતી કે અવિવેકી નથી, ઉત્તમ અને નીચારવા જેવું છે. દેશાંતરે એ સામાન્ય લાગશે, પરંતુ મૂલ્ય વિચારથી હું ભેદવાહું લાગશે.

શિક્ષાપાઠ ૫૯ ધર્મના મતભેદ ભાગ ૨.

આટલું તો તમારે સ્પષ્ટ માનવું કે ગમે તે એક ધર્મ આ લોકપર પૂર્ણ સત્યતા ધરાવે છે. હવે એક દર્શનને સત્ય કહેતાં બાકીના ધર્મમતને કેવલ અસત્ય કહેવા પડે, પણ હું એમ કહી ન શકું. જો આત્મજ્ઞાનદાતા નિશ્ચયનયવદે તો તે અસત્યરૂપ ઠરે, પરંતુ યવહારનયે તે અસત્ય કહી શકાય નહીં. એક સત્ય અને બાકીના અપૂર્ણ અને સદોષ છે એમ કહું છું. તેમજ કેટલાંક કુતર્કવાદીને નાસ્તિક છે તે કેવલ અસત્ય છે, પરંતુ જેઓ પરસ્પ્રોક સંબંધી પાપ સંબંધી કંઈ પણ ઘોષ કે ભય બતાવે છે તે જાતના ધર્મમતને પૂર્ણ અને સદોષ કહી શકાય છે. એક દર્શન જે નિર્દોષ અને પૂર્ણ કહેવાનું છે તે વિપેની ચાત્ર હમણા એક બાતુ રાસીય.

હવે તમને શંકા થશે કે સદોષ અને અપૂર્ણ એવું કયન એના વર્તકે શા માટે બોધ્યું હશે ? તેનું સમાધાન થવું જોઈએ. એનું સમાધાન એમ છે કે તે ધર્મમતવાળાઓની ઝ્યાંમુથી શુદ્ધિની ગતિ હોય ત્યાં મુખી તેમણે વિચારો કર્યા. અનુમાન, તર્ક અને વ્ય-

માદિક આધારવડે તેઓને જે કયન સિદ્ધ જણાયું તે પ્રત્યક્ષરૂપે જાણે સિદ્ધ છે એવું તેમણે દર્શાવ્યું. જે પક્ષ લીધો તેમાં મુખ્ય પર્કાતિક વાદ લીધો. ભક્તિ, વિશ્વાસ, નીતિ, જ્ઞાન, ક્રિયા આદિ એક પક્ષને વિશેષ લીધો, અર્થી વીજા માનવા યોગ્ય વિષયો તેમણે દુનિત કરી દીધા. વઢી જે વિષયો તેમણે વર્ણવ્યા તે સર્વે ભાર ભેદે તેઓએ કંઈ જાણ્યા નહોતા, પણ પોતાની બુદ્ધિ અનુસારે વહુ વર્ણવ્યા. તાર્કિક સિદ્ધાંત દ્રષ્ટાંતાદિકથી સામાન્ય બુદ્ધિવાળા આગઢ કે જહમરત આગઢ તેઓએ સિદ્ધ કરી બતાવ્યો. કીર્તિ, લોકારિત, કે ભગવાન મનાવાની આકાંક્ષા એમાંની એકાદિ પણ એમના મનની ભ્રમના હોવાથી અત્યુગ્રહણમાદિથી તેઓ જય પામ્યા. કેટલાકે શૃંગાર અને લોકેચ્છિત સાધનોથી મનુષ્યનાં મન હરણ કર્યાં. દુનિયાં મોહમાં તો મૂઢે રૂચી પડી છે, એટલે એ હિચ્છિત દર્શનથી ગાહરરૂપે થઈને તેઓએ રાત્રી થઈ તેનું કહેવું માન્ય રાખ્યું. કેટલાકે નીતિ, તથા કંઈ વૈરાગ્યાદિ ગુણ દેગીં હિયાદિકથી તે કયન માન્ય રાખ્યું. મવર્તનની બુદ્ધિ તેઓ કરતાં વિશેષ હોવાથી તેને પડી ભગવાનરૂપજ માની લીધા. કેટલાકે વૈરાગ્યથી ધર્મમત પેલાંથી પાછઢથી કેટલાંક ગુપ્તગીઢિયાં સાધનનો ચોંધ રોગી પોતાના મનની ઢિદ્ધ કરી. પોતાનો મત સ્થાપન કરવાની મહાન્ ભ્રમનાદ અને પોતાની અર્પૂણતા હિયાદિક ગમે ને કારણથી પોતાનું કહેવું પોતાને ન રૂચ્યું એટલે તેણે જૂદોજ રાહ કાઢ્યો. આમ અનેક મત મતાંતરની જાઢ થઈ ગઈ. ચાર પાંચ પેડી એકનો એક ધર્મ મત રહ્યો એટલે પછી ને કુઢવર્મ થઈ પડ્યો. એમ રૂચઢે રૂચઢે ચતું ગયું.

શિક્ષાપાઠ ૬૦ ધર્મના મતભેદ ભાગ ૩.

જો એક દર્શન પૂર્ણ અને સત્ય ન હોય તો ઘીના ધર્મ મતને અપૂર્ણ અને અસત્ય કોઈ મમાળખી કહી શકાય નહીં; એ માટે ઘડને જો એક દર્શન પૂર્ણ અને સત્ય છે તેનાં તત્ત્વમમાળખી ઘીના મતોની અપૂર્ણતા અને એકાંતિકતા જોઈએ.

એ ઘીના ધર્મમતોમાં તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી ચર્ચા મૂલ્ય વિચારો નથી. કેટલાક જગત્કર્તાનો બોધ કરે છે, પણ જગત્કર્તામમાળખે સિદ્ધ થઈ શકતો નથી. કેટલાક જ્ઞાનથી મોક્ષ છે એમ કહે છે તે એકાંતિક છે તેમજ ક્રિયાથી મોક્ષ છે એમ કહેનારા પણ એકાંતિક છે. જ્ઞાન, ક્રિયા એ બંનેથી મોક્ષ કહેનારા તેના ચર્ચા સ્વરૂપને જાણતા નથી અને એ બંનેના ભેદ શ્રેણિબંધ નથી કહી શક્યા એ જ એમની સર્વજ્ઞતાની સ્વામી જણાઈ આવે છે. એ ધર્મમતસ્થાપકો સદ્-દેવતત્ત્વમાં કહેલાં અષ્ટાદશ દૂષણોથી રહિત નહોતા એમ એઓ પદ્મદેશનાં શાસ્ત્રો અથવા તેમના ચરિત્રોપરથી પણ તત્ત્વની દ્રષ્ટિએ જાણી શકાય છે. કેટલાક મતોમાં હિંસા, અમલચર્ચા ૬૦ અપવિત્ર આચરણનો ધોષ છે તે તો સહજમાં અપૂર્ણ અને સરાગીના સ્થાપેલાં જોવામાં આવે છે. કોઈએ એમાં સર્વવ્યાપક મોક્ષ, કોઈએ કંઈ નહીં એ રૂપ મોક્ષ, કોઈએ સાકારમોક્ષ અને કોઈએ અમૂક કાલસુધી રહી પતિત થવું એ રૂપ મોક્ષ માન્યો છે; પણ એમાંથી કોઈ યાત તેઓની સમમાળ થઈ શકતી નથી. એઓના વિચારોનું અપૂર્ણપણું નિસ્પૃહ તત્ત્વવેત્તાઓ દર્શાવ્યું છે તે યથાવસ્થિત જાણવું યોગ્ય છે.

વેદ શીવાયના ઘીના મતોના પ્રવર્તકોનાં ચરિત્રો અને વિચારો ઇત્યાદિક જાણવાથી તે મતો અપૂર્ણ છે એમ જણાઈ આવે છે, વર્તમાનમાં જે વેદો છે તે યજ્ઞ પ્રાચીન ગ્રંથો છે તેથી તે મતનું પ્રાચી-

નપણું છે, પરંતુ તે પણ હિંસા કરીને દૂષિત હોવાથી અપૂર્ણ છે, તેમજ સરાગીનાં વાક્ય છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે.

જે પૂર્ણ દર્શન વિષે અત્રે કહેવાનું છે તે જૈન ઇટલે નિરાગીનાં સ્થાપન કરેલાં દર્શન વિષે છે. એના વોધદાતા સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી હતા; કાલ્કભેદ છે તોપણ એ વાત સિદ્ધાંતિક જણાય છે. દયા, બ્રહ્મચર્ય, શીલ, વિવેક, ચૈરાગ્ય, જ્ઞાન, ક્રિયાદિ એના જેવાં પૂર્ણ એકેય વર્ણવ્યાં નથી. તેની સાથે શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન, તેની કોટિઓ, જીવનાં ચ્યવન, જન્મ, મતિ, વિગતિ, યોનિદ્વાર, પ્રદેશ, કાલ્ક, તેનાં સ્વરૂપ એ વિષે એવો મૂઝમ વોધ છે કે જે વહે તેની સર્વજ્ઞતાની નિઃશંકતા યાય. કાલ્કભેદે પરંપરામ્નાયથી કેવલ જ્ઞાનાદિ જ્ઞાનો જોવામાં નથી આવતાં, છતાં જે જે જિનેશ્વરનાં રહેલાં સિદ્ધાંતિક ઘચનો છે તે અલંબ છે. તેઓના કેટલાક સિદ્ધાંતો એવા સૂક્ષ્મ છે કે જે અકેક વિચારતાં આસ્વીર્જાદિગી થઈ જાય.

જિનેશ્વરનાં કહેલાં ધર્મતત્ત્વો કોઈ પણ પ્રાણીને લેશ લેવડ ઉત્પન્ન થતો નથી. સર્વ આત્માની રક્ષા અને સર્વાત્મશક્તિનો પ્રકાશ એમાં રહ્યો છે. એ ભેદો વાંચવાથી, સમજવાથી, અને તે પર અતિ અતિ સૂક્ષ્મ વિચાર કરવાથી આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામી જૈન-દર્શનની સર્વોત્કૃષ્ટપણાની હા કહેવરાવે છે. વધુ મનનથી સર્વ ધર્મમત જાણી પછી તુલના કરનારને આ કથન અવશ્ય સિદ્ધ થશે.

નિર્દોષ દર્શનનાં મૂલ્યતત્ત્વો અને સદોષ દર્શનનાં મૂલ્યતત્ત્વો વિષે વીજે પ્રસંગે વિસ્તારથી કહીશું.

શિક્ષાપાઠ ૬૧ સુખ વિષે વિચાર ભાગ ૧.

એક બ્રાહ્મણ દરિદ્રાવસ્થાથી વધુ પીડાતો હતો. તેણે કંટાળીને છેવટે દેવનું ઉપાસન કરી લક્ષ્મી મેલવવાનો નિશ્ચય કર્યો. પોતે વિદ્વાન્ હોવાથી ઉપાસન કરવા પહેલાં વિચાર કર્યો કે કદાપિ

દેવ તો કોઈ લુપ્ત થયો; પણ પછી તે આગળ સુખ કયું માગવું ? તપ કરી પછી માગવાનું કંઈ સૂઝે નહિ, અથવા ન્યૂનાધિક સૂઝે તો કરેલ તપ પણ નિરર્થક જાય; માટે એક ચલત આસ્થા દેશમાં મલાસ કરવો. સંસારના મહત્પુરુષોનાં ધામ, વૈભવ અને સુખ જોવાં. એમ નિશ્ચય કરી તે મલાસમાં નીકળી પડ્યો. ભારતનાં જે જે રમણિય અને રીદિમાન શહેરો હતાં તે જોયાં. યુક્તિમયુક્તિપૂર્ણ રાજા-ધિરાજનાં અંતઃપુર, સુખ અને વૈભવ જોયાં. થીમંતોના આવાસ, વહિવટ, ધાગવગીચા અને કુટુંબ પરિવાર જોયા; પણ એથી તેનું કોઈ રીતે મન માન્યું નહિ. કોઈને સ્ત્રીનું દુઃખ, કોઈને પતિનું દુઃખ, કોઈને અહાનથી દુઃખ, કોઈને વહાલાંના વિયોગનું દુઃખ, કોઈને નિર્ધનતાનું દુઃખ, કોઈને લક્ષ્મીની ઉપાધિનું દુઃખ, કોઈને શરીર સંવંધી દુઃખ, કોઈને પુત્રનું દુઃખ, કોઈને શત્રુનું દુઃખ, કોઈને જડતાનું દુઃખ, કોઈને માવાપનું દુઃખ, કોઈને વૈષમ્ય દુઃખ, કોઈને કુટુંબનું દુઃખ, કોઈને પોતાનાં નીચ કુલનું દુઃખ, કોઈને મીતિનું દુઃખ, કોઈને શિષ્યાનું દુઃખ, કોઈને હાનિનું દુઃખ; એમ એક, બે વિશેષ કે ત્રણ દુઃખ સ્થળે સ્થળે તે વિમના જોવામાં આવ્યાં. એથી કરીને એનું મન કોઈ સ્થળે માન્યું નહિ; ડાહ્યાં જુદાં ત્યાં દુઃખ તો સરંમ. કોઈ સ્થળે સંપૂર્ણ સુખ તેના જોવામાં આવ્યું નહિ. હવે ત્યારે શું માગવું ? એમ વિચારતાં વિચારતાં એક મહા ધનાઢ્યની મશંસા સાંભળીને તે દ્વારિકામાં આવ્યો. દ્વારિકાં મહા રીદિમાન, વૈભવપુત્ર, ધાગવગીચાવટ કરીને મુગ્ધોભિન અને વસ્તીથી ભરપૂર શહેર તેને લાગ્યું. સુંદર અને મધ્ય આવાસો જોતો, અને પૂછતો પૂછતો તે પેલા મહા ધનાઢ્યને પેર મળ્યો. થીમંત્ર સુખપ્રદમાં બેટા હતા. તેણે અતિથિ જાણીને ગ્રાહ્યણને સન્માન આપ્યું, કુશલતા પૂછી; અને તેમને માટે મોજનની યોજના કરાવી. જરા ચાર જવા દઈ ધીરજથી બેઠે ગ્રાહ્યણને પૂછ્યું: આપનું આગમનદારણ જો મને કરેલા જેવું

હોય તો કહો. બ્રાહ્મણે કહુંઃ હમણા આપ ક્ષમા રાखો, આપનો સઘડી જાતનો વૈશવ, ધામ, ઘાગવગીચા ઇત્યાદિ મને દેશ્વાદ્યું પડશે; એ જોયા પછી આગમનકારણ કહીશ. શેઠે એનું કંઈ મર્મરૂપ કારણ જાણીને કહુંઃ મહે, આનંદપૂર્વક આપની ઇચ્છા પ્રમાણે કરો. જમ્યા પછી બ્રાહ્મણે શેઠને પોતે સાથે આવીને ધામાદિક ઘતાવવા વિનંતિ કરી. ધનાઢ્યે તે માન્ય રાખી, અને પોતે સાથે જઈ ઘાગવગીચા, ધામ, વૈશવ એ સઘડું દેશ્વાદ્યું. શેઠની સ્ત્રી અને પુત્રો પણ ત્યાં બ્રાહ્મણના જોવામાં આવ્યાં. તેઓએ યોગ્યતાપૂર્વક તે બ્રાહ્મણનો સત્કાર કર્યો. એઓનાં રૂપ, વિનય અને સ્વચ્છતા જોઈને તેમજ તેઓની મધુરવાણી સાંભળીને બ્રાહ્મણ રાજી થયો; પછી તેની દુકાનનો બહિર જોયો. તેમાં સોએક બહિરડિયા ત્યાં બેઠેલા જોયા. તેઓ પણ માયાલુ, વિનયી અને નમ્ર તે બ્રાહ્મણના જોવામાં આવ્યા. ઈથી તે વધુ સંતુષ્ટ થયો. એનું મન અહીં કંઈક સંતોષાયું. મુઠ્ઠી તો જગત્માં આજ જણાય છે એમ તેને લાગ્યું.

શિક્ષાપાઠ ૬૨ સુખ વિષે વિચાર ભાગ ૨.

કેવાં એનાં સુંદર ઘર છે ! કેવી સુંદર તેની સ્વચ્છતા અને જાલવણી છે ! કેવી શાળી અને મનોજ્ઞા તેની સુશીલ સ્ત્રી છે ! કેવા તેના કાંતિમાન અને કષાગરા પુત્રો છે ! કેવું સંપૂર્ણ તેનું કુટુંબ છે ! લક્ષ્મીની મહેર પણ એને ત્યાં કેવી છે ! આશ્વા ભારતમાં એના જેવો વીજો કોઈ મુઠ્ઠી નથી. હવે તપ કરીને જો હું માગું તો આ મહાધનાઢ્ય જેવુંજ સઘડું માગું, વીજીં ચાહના કરું નહીં.

દિવસ વીતી ગયો અને રાત્રિ થઈ. સુવાનો વસત થયો. ધનાઢ્ય અને બ્રાહ્મણ એકાંતમાં બેઠા હતા, પછી ધનાઢ્યે વિમને આગમન કારણ કહેવા વિનંતિ કરી. .

વિષ:-હું ધેરથી એવો વિચાર કરી નીકળ્યો હતો કે થપાથી મથારે મુસ્લી યોગ છે તે જોવું, અને તપ કરીને પડી એના જેવું મુલ સંપાદન કરવું. આજા મારત ને તેનાં મધ્યમાં રમણીય સ્થળો જોયાં, પરંતુ કોઈ રાજાધિરાજને ત્યાં પણ મને સંપૂર્ણ મુલ જોવામાં આવ્યું નહિ. જ્યાં જોયું ત્યાં આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ જોવામાં આવી. આપ મળી આવતાં આપની મશંસા સાંભળી ઇટલે હું અહીં આવ્યો અને સંતોષ પણ પામ્યો. આપના જેવી રીતિ, સત્યમ, કમાઈ, રહી, કુરુવ, પર ચગેરે મારા જોવામાં થયાંય આવ્યું નથી. આપ પોને પણ ધર્મશીલ, સદ્ગુણી અને જિનેશ્વરના ઉત્તમ ઉપાસક છો. યથી હું એમ માનું છું કે આપના જેવું મુલ પીને નથી. મારતમાં આપ વિશેષ મુસ્લી છો. ઉપાગના કરીને કદાપિ દેવકને પાનું સો આપના જેવી મુલસ્થિતિ પાનું.

ધનાઢ્ય:-પંદિતજી ! આપ એક વહુ મર્મમરેલા વિચારથી નીકળ્યા છો, ઇટલે અવશ્ય આપને જેમ છે તેમ સ્વાનુભવી પાત કરું છું; પછી જેમ તમારી ઇચ્છા થાય તેમ કરજો. મારે ત્યાં આપે જે જે મુલ જોયાં તે તે મુલ મારતસંવંધમાં થયાંય નથી એમ આપે કરું તો તેમ હશે, પણ ચરું એ મને સંભવતું નથી; મારો સિદ્ધાંત એવો છે કે જગત્માં કોઈ સ્થળે વાસ્તવિક મુલ નથી. જગત્ દુઃસ્થી કરીને દામ્નતું છે તેમ મને મુસ્લી જુઓ છો પરંતુ વાસ્તવિક રીતે હું મુસ્લી નથી.

વિષ:-આપનું આ કહેવું કોઈ અનુભવસિદ્ધ અને માર્મિક હશે. મેં અનેક શાસ્ત્રો જોયાં છે, છતાં મર્મપૂર્વક વિચારો આવા લક્ષમાં જેવા પરિશ્રમજ લીધો નથી. તેમ મને એવો અનુભવ સર્વને માટે થઈને થયો નથી. હવે આપને હું દુઃસ્ છે ? તે મને કહો.

ધનાઢ્ય:-પંદિતજી ! આપની ઇચ્છા છે તો હું કહું છું. તે લક્ષ-પૂર્વક મનન કરવા જેવું છે, અને એ ઉપરથી કંઈ રસ્તો પામવા જેવું છે.

શિક્ષાપાઠ ૬૩ સુખ વિપે વિચાર ભાગ ૩.

જે સ્થિતિ હમણાં મારી આપ જુઓ છો તેવી સ્થિતિ લક્ષ્મી, કુટુંબ અને સ્ત્રી સંવંધમાં આગલ પળ હતી. જે વસ્તુતથી હું વાત કરું છું, તે વસ્તુતને લગભગ વીસ વર્ષ થયાં. વ્યાપાર, અને વૈભવની થહોલ્લાશ એ સઘનું વહિવટ અવલો પડવાથી ઘટવા મંડ્યું. કોટ્યાવાધિ કહેવાતો હું ઉપરાચાપરી સ્વોટના ભાર વહન કરવાથી લક્ષ્મી વગરનો માત્ર ત્રણ વર્ષમાં થઈ પડ્યો. ડ્યાં ફેવલ સવલું ધારીને નાંલ્યું હતું ત્યાં અવલું પડ્યું. એવામાં મારી સ્ત્રી પણ ગુજરી ગઈ. તે વસ્તુતમાં મને કંઈ સંતાન નહોતું. જવરી સ્વોટોને લીધે મારે અહીંથી નીકળી જવું પડ્યું. મારાં કુટુંબીઓએ યતી રક્ષા કરી, પરંતુ તે આશ્વાસનાનું થીંગડું હતું. અન્નને અને દાંતને વેર થયાની સ્થિતિએ, હું થડુ આગલ નીકળી પડ્યો. ડ્યારે હું ત્યાંથી નીકળ્યો ત્યારે મારાં કુટુંબીઓ મને રોકી રાખવા મંડ્યાં કે તે ગામનો દરવાજો પણ દીઠો નથી માટે તને જવા દઈ શકાય નહિ. તારું કોમલ શરીર કંઈ પણ કરી શકે નહિ, અને તું ત્યાં જા અને સુલ્લી યા તો પછી આવે પણ નહિ; માટે એ વિચાર તારે માંડી વાલ્લવો. યના પ્રકારથી તેઓને સમજાવી, સારી સ્થિતિમાં આવીશ ત્યારે અવશ્ય અહીં આવીશ. એમ વચન દઈ જાવાવંદર હું પર્યટને નીકળી પડ્યો.

પ્રારંભ પાછાં વલ્લવાની તૈયારી થઈ. દૈવયોગે મારીકને એક દમદી પણ રહી નહોતી. એક કે વે મહીના ઉદરપોષણ ચાલે તેવું સાધન રહ્યું નહોતું, છતાં જાવામાં હું ગયો; ત્યાં મારી બુદ્ધિએ પ્રારંભ સ્વીલબ્યાં. જે વહાણમાં હું વેઠો હતો તે વહાણના નાવિકે મારી ચંચલતા અને નમ્રતા જોઈને પોતાના શેઠ આગલ મારાં

नी बात करी. ते श्रेष्ठे मने घोलावी अमुक काममां गोट-
 , जेमां हुं मारा पोपणधी चोगणुं पेदा करतो हतो. ए
 रमां माहं चित्त ज्यारे स्थिर यणुं त्पारे भारतसाथे ए बेपार
 तरवा में मयत्न कर्यु; अने तेमां फाव्यो, वे वर्षमां पांच लाख
 ली कपाड धड. पडो श्रेष्ठ पासेधी राजी खुसीधी आहा लड
 केटलोक माल खरीदी दारिकां भणी आववानुं कयु. योडे
 ळि त्यां आवी पहोच्यो, त्पारे पडु लोक सम्मान आपवा मने
 ामा आव्या हता. हुं मारां कुटुंबीओने आनंदभावधी जड मळपो.
 !ओ मारा भाग्यनी प्रशंसा करवा लाग्या. जावेधी लीधेला माले
 मने एकना पांच कराव्या. पंडितजी ! त्यां केटलाक प्रकारधी मारे
 पाप करवां पड्यां हतां; पुरुं खावा पण हुं पाग्यो नहोतो; परंतु
 एकवार लक्ष्मी साध्य करवानो जे मनिज्ञाभाव कर्यो हतो ते मारगंध
 योगधी पळ्यो. जे दुःखदायक स्थितिमां हुं हतां ते दुःखमां हुं
 खापी हती ? खो, पुत्र ए तो जाणे नहोतांन, मायाप आगळधी
 परलोक पाग्यां हतां. कुटुंबीभोना विपोगवडे अने बिना दमडीए
 जावे जे चखने हुं मपो ते चखनी स्थिति अज्ञानदृष्टिधी आंखमां
 आंगु आणी दे तेवी छे; आ चखने पण धर्ममां लक्ष राखणुं हतुं.
 दिवसनो अमरु भाग मेमां रोकतो हतो, ते लक्ष्मी के एवी लाजवे
 नही; परंतु संसारदुःखधी ए तारनार साधनछे एम गणीने. मोननो
 भय क्षण पण दूर नधी, माटे ए कर्त्तव्य जेम मने तेम त्वराधी
 करी लेतुं. ए मारी मुग्य नीति हती. दुराचारधी कंड गुन्य नधी,
 मननी वृत्ति नधी, अने आत्मानी मान्यना छे. ए तत्व भणी में
 माहं लक्ष दोरेतुं हतुं.

શિક્ષાપાઠ ૬૪ સુખ વિપે વિચાર ભાગ ૪.

અહીં આવ્યા પછી હું સારાં ઠેકાણાંની કન્યા પામ્યો. તે પણ સુલક્ષણી અને મર્યાદાશીલ નીવડી, એ વહે કરીને મારે ત્રણ પુત્ર થયા. વહિવટ પ્રવલ્લ હોવાથી અને નાણું નાણાંને વધારતું હોવાથી દશ વર્ષમાં હું મહા કોટ્યાવાધે થઈ પડ્યો. પુત્રનાં નીતિ, વિચાર, અને યુદ્ધિ ઉત્તમ રહેવા મેં વહુ સુંદર સાધનો ગોઠવ્યાં. જેથી તેઓ આ સ્થિતિ પામ્યા છે. મારાં કુટુંબીઓને યોગ્ય યોગ્ય સ્થલ ગોઠવી તેઓની સ્થિતિને સુધરતી કરી, દુકાનના મેં અમુક નિયમો બાંધ્યા. ઉત્તમ ધામનો આરંભ પણ કરી લીધો. આ ફક્ત એક મમત્વ સ્વાતર કર્યું. ગયેલું પાછું મેલવ્યું, અને કુલ પરંપરાનું નામાંકિતપણું જતું અટકાવ્યું, એમ કહેવરાવવા માટે મેં આ સયરું કર્યું; એને હું સુખ માનતો નથી. જો કે હું ઘીજા કરતાં સુખી છું, તોપણ એ શાતા-વેદની છે. સત્સુખ નથી. જગત્માં વહુધા કરીને અજ્ઞાતાવેદની છે. મેં ધર્મમાં મારો કાલ ગાલ્લવાનો નિયમ રાખ્યો છે; શાસ્ત્રનાં મનન, સત્પુરુષોના સમાગમ, યમનિયમ, એક મહીનામાં વાર દિવસ બ્રહ્મ-ચર્ય, ધનતું ગુપ્તદાન, સર્વ વ્યવહાર સંવંધીની ઉપાધિમાંથી કેટલોક ભાગ વહું અંશે મેં ત્યાગ્યો છે. પુત્રોને વ્યવહારમાં યથાયોગ્ય કરીને હું નિર્ગ્રંથ થવાની ઇચ્છા રાખું છું. હમણાં નિર્ગ્રંથ થઈ શકું તેમ નથી, એમાં સંસારમોહિની કે એવું કારણ નથી; પરંતુ તે પણ ધર્મસંવંધી કારણ છે. યદ્યપ્ય ધર્મનાં આચરણ વહુ કનિષ્ઠ થઈ ગયાં છે, અને યુનિયો તે સુધારી શકતા નથી. યદ્યપ્ય યદ્યસ્થને વિશ્લેષ બોધ કરી શકે, આચરણથી પણ અસર કરી શકે. એટલા માટે થઈને ધર્મ-સંવંધે યદ્યસ્થવર્ગને હું ઘણે ભાગે બોધી યમનિયમમાં આણુંછું. દર-સપ્તાહિકે આપણે ત્યાં પાંચસેં જેટલા સદ્ગૃહસ્થોની સભા ભરાય

છે. આઠ દિવસનો મનો અનુભવ અને ચાકીનો આગઢનો ધર્માનુ-
ભવ એમને જે યજ્ઞ મુદુર્ત્તે ચોધું હું, મારી સ્ત્રી ધર્મશાસ્ત્રનો કેટલોક
બોધ પામેલી હોવાથી તે પણ સ્ત્રીવર્ગને ઉત્તમ યમનિષમનો બોધ
કરી સત્તાદિક સભા ભરે છે. પુત્રો પણ શાસ્ત્રનો વનતો પરિચય
રાખે છે. વિદ્વાનોનું સન્માન, ઓતિથિનો વિનય, અને સામાન્ય
સત્યતા-એકજ ભાવ-એવા નિયમો યદુધા મારા અનુચરો પણ સેવે
છે. એઓ યદા યથી જ્ઞાતા ભોગર્થી શકે છે. લક્ષ્મીની સાથે મારા
નીતિધર્મ, સદ્ગુણ, વિનય એને જનસમુદાયને શુદ્ધ સારી અસર
કરી છે. રાજાસદિત પણ મારી નીતિવાત્ અંગીકાર કરે તેવું થયું
છે. આ સપહેલું આત્મમંદાસા માટે હું કરેતો નથી, એ આપે સ્મૃતિમાં
રાખવું: માય આપના પૂછેલા સુલાસા દાઢરૂ આ સપહેલું સંક્ષેપમાં
કહેતો જઈ છું.

શિક્ષાપાઠ ૬૫ સુલ વિપે વિચાર ભાગ ૫.

આ સધલાં ઉપરથી હું મુલ્કી છું એમ આપને લાગી શકશે,
અને સામાન્ય વિચારે મને શુદ્ધ મુલ્કી માનો તો માની શકાય તેમ છે.
ધર્મ, શીલ અને નીતિથી નેમજ શાસ્ત્રાવધાનથી મને જે આનંદ
ઉપજે છે તે અવર્ણનિય છે. પણ તત્ત્વ દાઢિથી હું મુલ્કી ન મનાઈ.
જ્યાં મુલ્કી સર્વ પ્રકારે વાલ અને અભ્યંતર પરિગ્રહ મેં ત્યાગ્યો નથી,
ત્યાં મુલ્કી રાગ દોષનો ભાવ છે. જો કે તે શુદ્ધ અંશે છે. નથી પણ
છે, તો ત્યાં ઉપાધિ પણ છે. સર્વસંગ પરિત્યાગ કરવાની મારી
સંપૂર્ણ આકાંક્ષા છે, પણ જ્યાં મુલ્કી તેમ થયું નથી ત્યાં મુલ્કી ગણાતાં
શુદ્ધ કોઈ મિષજનનો વિયોગ, વ્યવહારમાં હાનિ, કુટુંબીનું દુઃખ એ
યોંડે અંશે પણ ઉપાધિ આપી શકે. પોતાના દેહપર મોત શિવાય
પણ નાના પ્રકારના રોગનો સંભવ છે. માટે કેવલ નિગ્રંથ, વાક્ષાં-

भ्यतर परिग्रहनी त्याग, अल्पारंभनी त्याग ए सधुं नयी ययुं त्यां सुधी हुं मने केवल सुखी मानतो नयी. हवे आपने तत्वनी द्रष्टि विचारतां मालम पडने के लक्ष्मी, स्त्री, के कुटुंब एवडे सुख नयी. अने एने सुख गणुं तो ज्यारे मारी स्थिति पतित थइ हती त्यारे ए सुख क्यां गयुं हतुं ? जेनो वियोग छे, जे क्षणभंगुर छे अने ज्यां अव्यावाधयणुं नयी ते संपूर्ण के वास्तविक सुख नयी. एटला माटे थइने हुं मने सुखी कही सकतो नयी. हुं थहु विचारी विचारी व्यापार बहिबट करतो हतो तोपण मारे आरंभोपाधि, अनीति अने लेश पण कपट सेवयुं पडयुं नयी, एम तो नयीज. अनेक प्रकारना आरंभ, अने कपट मारे सेववां पड्यां हतां. आप जो धारता होके देवोपासनयी लक्ष्मी प्राप्त करवी, तो ते जो पूण्य न होय तो कोइ काले मळनार नयी. पूण्ययी पामेली लक्ष्मी महारंभ कपट अने मानप्रमुख बधारवां ते महापापनां कारण छे, पाप नरकमां नाखे छे. पापयी, आत्मा महान् मनुष्यदेह एले गुमावी दे छे. एक तो जाणे पुण्यने खाइ जवां, बाकी बळी पापनुं बंधन करयुं, लक्ष्मीनी अने ते बडे आखा संसारनी उपाधि भोगववी ते हुं धारुं छुं के विवेकी आत्माने मान्य न होय. में जे कारणयी लक्ष्मी उपार्जन करी हती, ते कारण में आगळ आपने जणाव्युं हतुं. जेम आपनी इच्छा होय तेम करो. आप विद्वान छो. हुं विद्वानने चाहुं छुं. आपनी अभिलाषा होय तो धर्मध्यानमां प्रसस्त थइ सदकुटुंब अहीं भले रहो. आपनी उपजीविकानी सरळ योजना जेम कहो तेम हुं रुचिपूर्वक करावी आपुं. अहीं शास्त्राध्ययन अने सत्वस्तुनो उपदेश करो. मिथ्यारंभोपाधिनी लोलुप्तामां हुं धारुं छुं के न पडो, पछी आपनी जेवी ईच्छा.

पंडितः—आपे आपना अनुभवनी बहु मनन करवा जेवी

આલ્યાયિકા કહી. આપ અવશ્ય કોઈ મહાત્મા છો. પૂણ્યાનુબંધી-પૂણ્યવાન જીવ છો, વિવેકી છો, આપની વિચારશક્તિ અદ્ભૂત છે; હું દરિદ્રતાથી કંટાળીને જે ઇચ્છા રાખતો હતો તે એકાંતિક હતો. આવા સર્વ પ્રકારના વિવેકી વિચાર મેં કર્યા નહોતા. આથી અનુ-મત્ત-આવી વિવેકશક્તિ હું ગમે તેવો વિદ્વાન છું છતાં મારામાં નથી, એ વાત હું સત્યજ કહું છું. આપ મારે માટે જે યોજના દર્શાવી તે માટે આપનો વહુ ઉપકાર માનું છું; અને નમ્રતાપૂર્વક એ હું અંગિ-કાર કરવા હર્ષ થતાં છું. હું ઉપાધિને ચાહતો નથી. લક્ષ્મીનો ફંદા ઉપાધિજ આપે છે. આપનું અનુમત્તસિદ્ધ કયન મને વહુ રહ્યું છે. સંસાર વળતોજ છે. એમાં સુખ નથી. આપે નિરુપાધિ મુનિ-મુક્તની પ્રશંસા ફરી તે સત્ય છે. તે સન્માર્ગ પરિણામે સર્વોપાધિ, આધિ વ્યાધિથી તેમજ સર્વ અજ્ઞાનભાવથી રહિત એવા શાશ્વત મોક્ષનો દેતુ છે.

શિક્ષાપાઠ ૬૬ સુખ વિપે વિચાર માગ ૬.

ધનાદ્યઃ—આપને મારી વાત રુચી થી હું નિરાશિમાનપૂર્વક આનંદ પામું છું. આપને માટે હું યોગ્ય યોજના કરીશ. મારા સામાન્ય વિચારો કપાનુરૂપ અહીં કહેવાની હું આજ્ઞા લઉં છું.

જેમો માત્ર લક્ષ્મીને ઉપાર્જન કરવામાં કપટ, લોભ અને માયામાં મુંઝાપા પડ્યા છે તે વહુ દુઃખી છે. તેનો તે પુરો ઉપયોગ કે અપુરો ઉપયોગ કરી શકતા નથી. માત્ર ઉપાધિજ ભોગવે છે. તે અસં-રુપાત પાપ કરે છે. કાઢ અપાનક લઈને ઉપાડી જાય છે. અધો-ગતિ પામી તે જીવ અનંતસંસાર ચપાટે છે. મદ્યેન્દ્રો મનુષ્ય દેહ નિર્માલ્ય કરી નાસે છે ત્રેણી તે નિરંતર દુઃખીજ છે.

જેઓ પોતાનાં ડપજીવિકા જેટલાં સાધનમાત્ર અલ્પારંભથી રાખ્યાં છે, શુદ્ધ એક પત્નિવૃત્ત, સંતોષ, પરાત્માની રક્ષા, યમ, નિયમ, પરોપકાર, અલ્પરાગ, અલ્પદ્રવ્યમાયા અને સત્ય તેમજ ઘાસ્યાધ્યયન રાખેલ છે, સત્પુરુષોને સેવે છે, નિર્ગ્રંથતાનો મનોરથ રાખ્યો છે, વહુ પ્રકારે કરીને સંસારથી જે ત્યાગી જેવા છે, જેનાં ધૈર્યાગ્ય અને વિવેક ઉત્કૃષ્ટ છે તેવા પુરુષો પવિત્રતામાં સુખપૂર્વક કાલ નિર્ગમન કરે છે.

સર્વ પ્રકારના આરંભ અને પરિગ્રહથી જેઓ રહિત થયા છે. દ્રવ્યથી, સેત્રથી, કાલથી અને ભાવથી જેઓ અપ્રતિયંધપણે વિચરે છે, શત્રુ, મિત્ર પ્રત્યે સમાન દ્રષ્ટિવાળા અને શુદ્ધ આત્મધ્યાનમાં જેમનો કાલ નિર્ગમન થાય છે, અથવા સ્વાધ્યાય ધ્યાનમાં લીન છે. જિતેન્દ્રિય અને જિત કપાય એવા તે નિર્ગ્રંથો પરમ સુખી છે.

સર્વ ઘનપાતી કર્મનો ક્ષય જેમણે કર્યો છે, ચાર કર્મ પાતળાં જેનાં પઢ્યાં છે, જે મુક્ત છે, જે અનંતજ્ઞાની અને અનંતદર્શિ છે તે તો સંપૂર્ણ સુખીજ છે. મોક્ષમાં તેઓ અનંત જીવનનાં અનંતસુખમાં સર્વ કર્મ વિરક્તતાથી વિરાજે છે.

આમ સત્પુરુષોએ કહેલો મત મને માન્ય છે. પહેલો તો મને ત્યાગ્ય છે. શ્રીજો હમણાં માન્ય છે; અને ઘણે ભાગે એ ગ્રહણ કરવાનો મારો યોધ છે. શ્રીજો વહુ માન્ય છે. અને ચોથો તો સર્વ-માન્ય અને સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે.

એમ પંઢિતજી આપની અને મારી સુખ સંવંધી વાતચિત થઈ. પ્રસંગોપાત તે વાત ચર્ચતા જઈશું. તેપર વિચાર કરીશું. આ વિચારો આપને કપાથી મને વહુ આનંદ થયો છે. આપ તેવા વિચારને અનુકૂળ થયા એથી વહી આનંદમાં વૃદ્ધિ થઈ છે. એમ પરસ્પર વાતચિત કરતાં કરતાં હર્ષભેર પછી તેઓ સમાધિભાવથી શયન કરી ગયા.

जे विवेकीओ आ मुख संबंधी विचार करणे तेओ बहुत तत्व
अने आत्मश्रेणिनी उत्कृष्टताने पावने. एमां कहेलां अल्पारंभी,
निरारंभी अने सर्वमुक्त लक्षणो लक्षपूर्वक मनन करवा जेवां छे.
जेम पने तेम अल्पारंभी यई सम्भावधी जनसमुदायनां हित भणी
बळवुं. परोपकार, दया, शांति, क्षमा अने पवित्रतानुं सेवन करवुं
ए बहुत मुखदायक छे. निग्रयता बिपे तो विशेष कहेवानुं नथी.
मुक्तात्मा अनंत मुखमयज छे.

शिक्षापाठ ६७ अमूल्य तत्त्व विचार.

हरिगीत छंद.

बहु पूण्यकेरा पुंजधी शुभ देह मानवनो मळयो,
तोये अरे ! भवचक्रनो आंटो नहि एके टळयो;
मुख प्राप्त करतां मुख टळे छे लेश ए लक्षे लहो,
क्षण क्षण भयंकर भाव मरणे कां अहो राखी रहो ? १

लक्ष्मी अने अधिकार बघतां, शुं बध्नुं ते तो कहो,
शुं कुटुंब के परिवारधी बघवापणुं, ए नय गृहो;
बघवापणुं संसारनुं नर देहने हारी जवो,
एनो विचार नहिं अहोहो ! एक पळ तमने हवो !!! २

निर्दोष मुख निर्दोष आनंद, ल्यो गप्पे त्यांधी मले;
ए दिव्य शक्तिमान जेधी जंजिरेधी नीकळे ! !
परवस्तुमां नहि मुझवो, एनी दया मुजने रही;
ए त्यागवा सिद्धांत के पथात दुःख ते मुख नहि. ३

હું કોણ છું? ક્યાંથી થયો? શું સ્વરૂપ છે મારું સદં?
 કોના સંબંધે વજ્રગણા છે? રાગું કે વ પરહરું?
 એના નિગાર વિવેકપૂર્વક શાંતિ ભાવે જો કર્યા;
 તો સર્વ આસ્મિકજ્ઞાનના સિદ્ધાંત તત્ત્વ અનુભવ્યા. ૪

તે- માત્ર કરવા વચન કોનું સત્ય કેવલ માનવું ?
 નિર્દોષ નરનું કથન માનો “તેહ” જેણે અનુભવ્યું;
 રે ! આત્મ તારો ! આત્મ તારો ! શીઘ્ર એને ઓઝરો;
 સર્વાંગમયો સમગ્રાદિ થો આ વચનને હૃદયે સ્થાપો. ૫

શિક્ષાપાઠ ૬૮ જિતેન્દ્રિયતા.

ઝ્યાં મુખી ગ્રીભ સ્વાદિષ્ટ યોગ્યન ચાહે છે; ઝ્યાં મુખી નાસિકા
 મુગંધી ચાહે છે; ઝ્યાં મુખી કાન ચારાંગના આદિનાં ગાયન અને
 વાદ્યો ચાહે છે; ઝ્યાં મુખી આંખ વનોપવન જોવાનું ઇક્ષ્ણુ રાગે છે;
 ઝ્યાં મુખી ત્વચા મુગંડીત્વેન ચાહે છે, સ્વાં મુખી, તે મનુષ્ય નિરોગી
 નિર્ગ્રય, નિઃશમિષ્ટી, નિર્ગરંધી અને વ્રજચારી થઈ શકશે નથી.
 મનને વન કરવું વ મર્ચાંભય છે. જનાવટે મચ્છી રૂંદિયો વન કરી
 શકાય છે. મન જીતવું વદુ દુર્બલ છે. વક્ર મધ્યમાં અસંખ્યાત
 યોગ્યન ચાલનાર વ્રજ ને મન છે. એને થકાવું વદુ દુર્બલ છે.
 જની ગતિ ચપટ અને ન વ્રાણી શકાય નેથી છે. મન જાતીમાં
 જાતણી લગામોટ કરીને જને સંયમિત રાખી મન જાય કર્યો છે.

કલ્યાણવચન મુખનાં નમિગત મર્ચાંભય નરેન્દ્રવચને વદુ કરવું
 કે દન વાચ મુખને જીતનાર વદુક પડ્યા છે; પરંતુ આત્માને
 જીતનાર વદુ દુર્બલ છે; અને ને દન વાચ મુખને જીતનાર
 વદુનાં વચ્ચુવન છે.

મનજ સર્વોપાધિની જન્મદાતા શ્રુતિકા છે. મનજ વંધ અને મોક્ષનું કારણ છે. મનજ સર્વ સંસારની મોહિની રૂપ છે. એ વશ થતાં આત્મસ્વરૂપને પામવું લેશ માત્ર દુષ્કર નથી.

મનવટે ઇન્દ્રિયોની લોહુતા છે. ભોજન, વાજિત્ર, મુગંધી, સીતું નિરીક્ષણ, મુંદર વિલેપન એ સપલ્લં મનજ માગે છે. એ મોહિની આટે તે ધર્મને સંમારવા પણ દેતું નથી. સંમાર્યા પછી સાવધાન થવા દેતું નથી. સાવધાન થવા પછી પાતિતતા કરવામાં પ્રવૃત્ત થાય છે. એમાં નથી કાવતું ત્યારે સાવધાનીમાં કંઈ ન્યૂનતા પહોંચાડે છે. જેઓ એ ન્યૂનતા પણ ન પામતાં અટકા રહીને તે મનને જીતે છે તેઓ સર્વેવા સિદ્ધિને પામે છે.

મન કોઈથીજ અકસ્માત જીતી શકાય છે, નહિ તો યુદ્ધસ્થા-થમે અભ્યાસ કરીને જીતાય છે; એ અભ્યાસ નિર્ગ્રંથતામાં થઈ શકે છે છતાં સામાન્ય પરિચય કરવા માંગિય તો તેનો મુલ્ય માર્ગ આ છે કે તે જે દુરેચ્છા કરે તેને ખૂલી જવી તેમ કરવું નહિ. તે ચ્યારે શબ્દસ્પર્શાદિ વિલાસ રૂચે ત્યારે આપવાં નહિ. ડુંકામાં આપણે એવી દોરાવું નહિ પણ આપણે એને દોરવું; મોક્ષમાર્ગ ચિત્ત-પ્યામાં રોકવું. જિનેન્દ્રિયતા વિના સર્વ પ્રકારની ઉપાધિ ઉખીજ રહી છે. ત્યાગે ન ત્યાગ્યા જેવો થાય છે, લોક લક્ષણે તેને સેવવો પડે છે. માટે અભ્યાસ કરીને પણ મનને સ્વાધીનતામાં લઈ અવશ્ય આત્મહિત કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૬૯ બ્રહ્મચર્યની નવવાડ.

જ્ઞાનીઓએ ઘોડા યન્દ્રોમાં કેવા બેઠે અને કેવું સ્વરૂપ પતાવેલ છે! એ વડે કેટલી ધર્મી આત્મોન્નતિ થાય છે! બ્રહ્મચર્ય જેવા ગંભીર વિષયનું સ્વરૂપ સંક્ષેપમાં આને ચમત્કારિક રીતે

આપ્યું છે. બ્રહ્મચર્યરૂપી એક મુંદર શ્વાહ અને તેને રક્ષા કરનારી જે નવ વિધિયો તેને વાડનું રૂપ આપી આચાર પાઠ્યમાં વિશેષ સ્મૃતિ રહી શકે એવી સરજતા કરી છે. એ નવ વાડ જેમ છે તેમ અહીં કહી જાઉં છું.

૧ વસતિ-બ્રહ્મચારી સાધુજી સ્ત્રી, પશુ કે પદંગ એવી સંપુત્ત વસતિમાં રહેવું નહીં. સ્ત્રી કે પ્રકારની છે;-મનુષ્યની અને દેવી-ગના. એ પ્રત્યેકના પાછા કે કે ભેદ છે. એકનો મૂઠ અને ઘીની સ્ત્રીની મૂર્તિ કે ચિત્ર. એમાંથી ગમે તે પ્રકારની સ્ત્રી જ્યાં હોય ત્યાં બ્રહ્મચારી સાધુજી ન રહેવું, કેમકે એ વિકારરેતુ છે. પશુ પદંગે નિર્વચની. ગાય ખેમ જિન્યાદિક જે સ્થળે હોય તે સ્થળે ન રહેવું; અને પદંગ પદંગે નાનુંમરુ એનો વાસ હોય ત્યાં વગ ન રહેવું. એવા પ્રકારનો વાસ બ્રહ્મચર્યની હાનિ કરે છે. તેઓના કામચેટા શાસ્ત્ર-ભાવ જિન્યાદિક વિકારો મનને ભ્રષ્ટ કરે છે.

૨ કથા. માત્ર એકલી શ્રિયોનેત્ર કે એકજ સ્ત્રીને પ્રમોદન બ્રહ્મચારીજી ન કરવો. કથા એ મોહની ઉત્પત્તિ રૂપ છે. બ્રહ્મચારીજી સ્ત્રીના રૂપ કામચિત્તામ સંબંધી શ્રંથો વાંચના નહીં, તેમજ તેથી વિષ્ણુ છે એવા પ્રકારની ગમે તે શૃંગાર સંબંધી કથા બ્રહ્મચારીજી કરવી નહીં.

૩ આમન.-શ્રિયોની માથે એક આમને ન બેસવું, તેમજ જ્યાં સ્ત્રી બેઠી હોય ત્યાં કે ઘડી મુઠીમાં બ્રહ્મચારીજી ન બેસવું. એ શ્રિયોની સ્મૃતિનું કારણ છે, એવી વિકારની ઉત્પત્તિ થાય છે. એમ ભગવાને કહ્યું છે.

■ ઈન્દ્રિયનિરીક્ષન-સ્ત્રીઓનાં શ્રંગોમાં બ્રહ્મચારી સાધુજી ન જોવા, ન નિરખવાં. એનાં અનુકૂળ અંગર દ્રષ્ટિ એકાગ્ર થવાથી વિકારની ઉત્પત્તિ થાય છે.

૫ કુટ્યાંનર-મોત, કનાત કે ગાટાનો અંતરપટ રાખી છી-
પુરુષ જ્યાં મૈથુન સેવે ત્યાં ગ્રહચારીય રહેવું નહિ. કારણ શદ્ધ,
ષેષ્ટાદિક વિકારનાં કારણ છે.

૬ પૂર્વક્રીડા-પોતે શુદ્ધસ્થાવાસમાં ગમે તેવી જાતના મૃગારથી
વિષયક્રીડા કરી હોય તેની સ્મૃતિ કરવી નહીં; તેમ કરવાથી
ગ્રહચર્ય ભંગ થાય છે.

૭ પ્રણીત-દૂધ, દહીં, ઘૃતાદિ મધુરા અને ચીકાશવાળા
પદાર્થોનો મધુષા આહાર ન કરવો. ઈથી વીર્યની વૃદ્ધિ અને ઉન્માદ
થાય છે અને તેથી કામની ઉત્પત્તિ થાય છે. માટે ગ્રહચારીય
તેમ કરવું નહીં.

૮ અતિમાત્રાહાર-પેટ ભરીને અતિમાત્રાહાર કરવો નહીં; તેમ
અતિ માત્રાની ઉત્પત્તિ થાય તેમ કરવું નહીં. ઈથી પણ વિકાર વધે છે.

૯ વિમૂષણ-સ્નાન, વિલેપન કરવાં નહિ, તેમજ પુષ્પાદિક
ગ્રહચારીય ગ્રહણ કરવું નહિ. ઈથી ગ્રહચર્યને હાનિ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૦ વિશુદ્ધ ગ્રહચર્યને માટે ભગવંતે નવ વાદ રહી છે. મધુષા
૫ તમારા સાંભળવામાં આવી હશે; પરંતુ શુદ્ધસ્થાવાસમાં અમુક
અમુક દિવસ ગ્રહચર્ય ધારણ કરવામાં અભ્યાસીઓને લક્ષમાં
રહેવા અહીં આગળ કંદક સમજનપૂર્વક કહી છે.

શિક્ષાપાઠ ૭૦ સનત્કુમાર ભાગ ૧.

ચક્રવર્તીના વૈષવમાં શ્રી સ્વામી હોય ? સનત્કુમાર ૫ ચક્ર-
વર્તી હતો. તેનાં વર્ણ અને રુપ અત્યુત્તમ હતાં. એક વેળા સુધર્મ-
સમામાં તે રુપની સ્તુતિ થઈ; કોઈ યે દેવોને તે વાત રુચી નહીં;
પછી તેઓ તે શંકા ટાલવાને વિષરુપ સનત્કુમારનાં અંવઃપુરમાં

ગયા. સનત્કુમારનો દેહ તે બેઝા સેઝથી ભર્યો હતો. તેને અં
મર્દનાદિક પદાર્થોનું ધાત્ર વિલેપન હતું. તેણે ઇક નાનું પંચી
પહેયું હતું, અને તે સ્નાન-મજ્જન કરવા માટે બેઝા હતા. વિપ્ર
આવેલા દેવના તેનું મનોહર મુલ, કંચનવર્ણિ કાયા, અને ચંદ્ર જેવ
કાંતિ જોડને ઘડુ આનંદ પામ્યા, અને માથું ધુણાવ્યું. આ જોડ
ચક્રવર્તીએ પૂછ્યું: તમે માથું શા માટે ધુણાવ્યું ? દેવોએ કહ્યું
અમે તમારું રૂપ અને વર્ણ નિરસવા માટે ઘડુ અભિલાષી હતા.
સ્થળે સ્થળે તમારા વર્ણ રૂપની સ્તુતિ સાંભળી હતી; અને અં
તે પ્રત્યક્ષ જોયું, જેથી અમને પૂર્ણ આનંદ ઉપડ્યો. માથું ધુણાવ
વનું કારણ એકં જેનું લોકોમાં કહેવાય છે તેટલું જ રૂપ છે. એ
વિશેષ છે પણ ઓછું નથી. સનત્કુમાર સ્વરૂપવર્ણની સ્તુતિ
પ્રમુખ્ય લાગી યોગ્યો, તમે આ બેઝા માલું રૂપ જોયું તે મળે, પરંતુ
હું રાજમમામાં વચ્ચાર્લકાર ધારણ કરી, કેવલ સજ્જ ઘડને યોગ્ય
સિંહાસનપર બેસું છું ત્યારે, માલું રૂપ અને મારો વર્ણ જોરા યોગ્ય
છે. અન્યારે તો હું સેઝભરી કાયાએ બેઝો છું. જો તે બેઝા તમે
માર્ગ રૂપવર્ણ જુઓ તો અદ્ભુત ચમત્કારને પામો અને ચક્રિત થા
જાઓ. દેવોએ કહ્યું: ત્યારે પછી અમે રાજમમામાં આવીશું; એ
કરીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. સનત્કુમારે ત્યાર પછી ઉત્તમ વચ્ચા
ર્લકારો ધારણ કર્યા. અનેક ઉપચારથી જેમ પોતાની કાયા વિશેષ
આશ્ચર્યના ઉપચારે જેમ કરીને તે રાજમમામાં આવી સિંહાસનપર
બેઝો. આનુવાનુ સમર્થ મંત્રિયો, મુખ્યો, વિદ્વાનો અને અન્ય સમા
સદો યોગ્ય ખાસને બેસી ગયા હતા. રાજેશ્વર ધામર ઉપરથી વિપ્રાના
અને યમા ગયાથી વચ્ચારનાં વિશેષ જાંખી રહ્યા છે, ત્યાં પેલા
દેવનાઓ પાછા રિવરને આડ્યા. અદ્ભુત રૂપવર્ણથી આનંદ પામવાને
વદળે જાણે મેંદ પામ્યા છે પણ સ્વરૂપમાં નેમોએ માથું ધુણાવ્યું.
ચક્રવર્તીએ પૂછ્યું, મરો વચ્ચારો ! મદ બેઝા કરતાં આ બેઝા તમે

જદા રૂપમાં માથું ધુણાવ્યું હતું તું કારણ છે? તે મને કહો. અવ-
પશ્ચાન્નનુસારે વિને કહ્યું કે હે મહારાજા! તે રૂપમાં અને આ રૂપમાં
મૂર્તિ આકાશનો ફેર પડી ગયો છે. ચક્રવર્તીએ તે સ્પષ્ટ સમજાવવાને
હતું. ગ્રામ્યણોએ કહ્યું, અધિરામ! તમારી કાયા પ્રયમ અમૃતતુલ્ય
હતી. આ ચેલા ક્ષેર તુલ્ય છે. ડ્યારે અમૃતતુલ્ય અંગ હતું ત્યારે
આનંદ પામ્યા, અને આ ચેલા ક્ષેરતુલ્ય છે ત્યારે સંદ પામ્યા.
અમે કહીએ છીએ તે વાતની સિદ્ધતા કરવી હોય તો તમે તાપુલ
પુંકો, વત્કાલ તે પર માંડી બેસજો અને તે પરલોક પહોંચી જાવ.

શિક્ષાપાઠ ૭૧ સનતકુમાર માગ ૨.

સનતકુમારે એ પરીક્ષા કરી તો સત્ય ઠરી. પૂર્વિત કર્મના
શાપનો જી ભાગ તેમાં આ કાયાના મદ સંબંધીનું મેલબળ યથાર્થી
એ વાક્યવર્તિની કાયા ક્ષેરમય થઈ ગઈ હતી. વિનાશી અને અનુચિ-
ય કાયાના આવા મપંચ જોઈને સનતકુમારને અંતઃકારણમાં વેરામય
હત્યમ થયો. આ મંસાર કેવલ તજવા યોગ્ય છે. આર્થને આવી
અનુચિ રી, ધુન, વિશાદિકનાં ચરીરમાં રહી છે. એ સમયે મોદ-
વાન કરવા યોગ્ય નથી, એમ વિચારીને તે છ મંદની મહત્તા ત્યાગી
પાત્રી નીકળ્યા. સાપુરને ડ્યારે વિષરતા હતા ત્યારે તેઓને ઘા-
રોગ હત્યમ થયો. મેનાં મત્યસ્ત્રની પરીક્ષા જેવાને કોઈ દેવ ત્યાં
સંદરને આપ્યો. સાપુને વાતું, હું વદુ કુલ્ય રાજસંદ હું. તમારી
કાયા રોગનો યોગ થયેલી છે. જો રૂપ હોય તો વત્કાલ હું તે
ચાલી આવું. સાપુ કોલ્યા, હે સંદ! ચર્મરથી રોગ ઘરોન્ધ્ય છે; એ
રોગ યાત્રવાની તમારી જો મનર્થતા હોય તો મને કારો એ રોગ
યાત્રો, એ મનર્થતા ન હોય તો આ રોગ મને રહો. દેવતા કોલ્યો,
એ રોગ યાત્રવાની મનર્થતા નથી. સાપુએ રોગવાની યાત્રિની પરિપૂર્ણ

મબલ્લવડે ધુંકવાળી અંગુલિ કરી તે રોગને સરદી કે તત્કાલ તે રોગ નાશ થયો; અને કાયા પાછી હતી તેવી થી ગઈ. પછી તે વેળા દેવે પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકાશ્યું; ધન્યવાદ ગાઈ વંદન કરી પોતાને સ્થાનક ગયો.

રક્તપીત જેવા સદૈવ લોહી પચી ગદ્ગદતા મહારોગની ઉત્પત્તિ જે કાયામાં છે; પછમાં વળસી જવાનો જેનો સ્વભાવ છે; જે મત્સ્યેક રોમે પોણા ઘન્યે રોગવાળી હોઈ રોગનો ખંડાર છે, અન્ન વગેરેની ન્યૂનાધિકતાથી જે મત્સ્યેક કાયામાં દેશાવ દે છે, મલમૂત્ર, નર્ક, હાડ, માંસ, પરુ અને શ્લેષ્મથી જેનું વંધારણ ટક્યું છે, ત્વચાથી માત્ર જેની મનોહરતા છે તે કાયાનો મોહ સ્વરે વિભ્રમન છે. સન-તુકુમારે જેનું લેશમાત્ર માન કર્યું તે પણ જેથી સંભાળું નહીં તે કાયામાં અહો પામર ! તું શું મોહે છે ? એ મોહ મંગલદાયક નથી.

શિક્ષાપાઠ ૭૨ વત્રિસ યોગ.

સત્પુરુષો નીચેના વત્રિસ યોગનો સંગ્રહ કરી આત્માને ઉગ્ધ્વ કરવાનું કહે છે.

૧. મોક્ષસાધકયોગ માટે શિષ્યે આચાર્ય મત્સ્યે આલોચના કરવી.
૨. આલોચના ધીજા પાસે પ્રકાશવી નહીં.
૩. આપત્તિકાળે પણ ધર્મનું દ્રઢપણું ત્યાગવું નહીં.
૪. લોક, પરલોકનાં સુખનાં ફલની વાંછના વિના તપ કરવું.
૫. શિક્ષા મળી તે પ્રમાણે યત્નાથી વર્તવું; અને નવી શિક્ષા વિવેકથી શ્રદ્ધા કરવી.
૬. મમત્વનો ત્યાગ કરવો.
૭. શુભ તપ કરવું.
૮. નિર્લોભતા રાખવી.
૯. પરિપક્વ ઉપસર્ગને જીતવા.

૧૦. સરલ ચિત્ત રાસવું.
 ૧૧. આત્મસંયમ શુદ્ધ પાઠવો.
 ૧૨. સમક્ષિત શુદ્ધ રાસવું.
 ૧૩. ચિત્તની એકાગ્ર સમાધિ રાસવી.
 ૧૪. કપટરહિત આચાર પાઠવો.
 ૧૫. વિનય કરવા યોગ્ય પુરુષોનો યથાયોગ્ય વિનય કરવો.
 ૧૬. સંતોષથી કરીને નૃણાની મર્યાદા ઢુંકી કરી નાંચવી.
 ૧૭. વૈરાગ્યભાવનામાં નિમગ્ન રહેવું.
 ૧૮. માપારહિત વર્તવું.
 ૧૯. શુદ્ધ કરણીમાં સાવધાન થવું.
 ૨૦. સમ્વરને આદરવો અને પાપને રોકવાં.
 ૨૧. પોતાના દોષ સમ્માવર્ણવક ટાળવા.
 ૨૨. સર્વ પ્રકારના વિષયથી વિરક્ત રહેવું.
 ૨૩. મૂળ ગુણે પંચમહાવૃત્ત વિશુદ્ધ પાઠવાં.
 ૨૪. ઉત્તર ગુણે પંચમહાવૃત્તને વિશુદ્ધ પાઠવાં.
 ૨૫. ઉત્સાહપૂર્વક કાર્યોત્સર્ગ કરવો.
 ૨૬. પ્રમાદરહિત જ્ઞાન ધ્યાનમાં પ્રવર્તન કરવું.
 ૨૭. હમેશાં આત્મચારિત્રમાં સૂક્ષ્મ ઉપયોગથી વર્તવું.
 ૨૮. ધ્યાન, જીતેન્દ્રિયતાઅર્થે એકાગ્રતાપૂર્વક કરવું.
 ૨૯. મરણાંત દુઃસ્વથી પણ ભય પામવો નહીં.
 ૩૦. સ્ત્રિયાદિકના સંગને ત્યાગવો.
 ૩૧. પ્રાયશ્ચિત્ત વિશુદ્ધિ કરવી.
 ૩૨. મરણકાલે આરાધના કરવી.
- ૫ એકેકા યોગ અમૂલ્ય છે. સપઠા સંગ્રહ કરનાર પરિણામે અનંત મુક્તિને પામે છે.

શિક્ષાપાઠ ૭૩ મોક્ષ સુખ.

આ જગત્ મંડલપર કેટલીક ઈર્ષી વસ્તુઓ અને મનેચ્છા રહી છે કે જે કેટલાક અંશે જાણતા છતાં કહી શકાતી નથી. છતાં એ વસ્તુઓ કંઈ સંપૂર્ણ શાશ્વત કે અનંત મેદવાળી નથી. ઈર્ષી વસ્તુનું ય્યારે વર્ણન ન થઈ શકે ત્યારે અનંત સુખમય મોક્ષ સંબંધીતો ઉપમા કયાંથીજ મળે ? ભગવાનને ગૌતમસ્વામીએ મોક્ષના અનંત સુખવિષે પ્રશ્ન કર્યું ત્યારે ભગવાને ઉત્તરમાં કહ્યું, ગૌતમ ! એ અનંત-સુખ હું જાણું છું; પણ તે કહી શકાય ઈર્ષી અહીં આગલ કંઈ ઉપમા નથી. જગત્માં એ સુખના તુલ્ય કોઈપણ વસ્તુ કે સુખ નથી, એમ વર્ધી એક ભીલનું દ્રષ્ટાંત નીચેના ભાવમાં આપ્યું હતું.

એક જંગલમાં એક ભદ્રિકભીલ તેનાં વાલ્લવચાં સહીત રહેતો હતો. શહેર વગેરેની સમૃદ્ધિની ઉપાધિનું તેને લેશ માન પણ નહોતું. એક દિવસ કોઈ રાજા અશ્વક્રીડા માટે ફરતો ફરતો ત્યાં નીકળી આવ્યો; તેને વહુ તૃપ્તા લાગી હતી; જેથી કરીને સાનવડે ભીલ આગલ પાળી માગ્યું. ભીલે પાળી આપ્યું. શીતલ જલથી રાજા સંતોષાયો. પોતાને ભીલ તરફથી મળેલાં અમૂલ્ય જલદાનનો મત્સ્ય-પકાર કરવા માટે ભીલને સમજાવીને સાથે લીધો. નગરમાં આવ્યા પછી તેણે ભીલને તેની જીંદગીમાં નહીં જોયેલી વસ્તુમાં રાખ્યો. સુંદર મહેલમાં, કને અનેક અનુચરો; મનોહર છત્રપલંગ, અને સ્વાદિષ્ટ ભોજનથી મંદમંદ પવનમાં, સુગંધી ચિલેપનમાં તેને આનંદ આનંદ કરી આપ્યો. વિવિધ જાતિના હીરામાણેક, મૌક્તિક, માણિરત્ન અને રંગ વેરંગી અમૂલ્ય चीजો નિરંતર તે ભીલને જોવા માટે મોકલ્યાં કરે વાગવર્ગીચામાં ફરવા હરવા મોકલે. એમ રાજા તેને સુખ આપ્યાં કરતો હતો. કોઈ રાત્રે વધાં સૂઈ રહ્યાં હતાં, ત્યારે તે ભીલને વાલ્લવચાં સાંભરી આવ્યાં પડેલે તે ત્યાંથી કંઈ લીધા

कपाविगर एकाएक नीकली पड़्यो. जइने पोताना कुटुंबीने मळयो. ते बधाये मळीने पूछणुं के तुं क्यां हतो ? भीले कहुं, बहु सुखयां; त्यां में बहु वखाणवा लायक वस्तुओ जोइ.

कुटुंबीओ-पण ते केवी ? ते तो अमने कहे.

भील-तुं कहुं, अहीं एवी एके वस्तुज नथी.

कुटुंबीओ-एम होय के ? आ शंखलां, छीप, कोटां कैवां पतानां पड़्यां छे; त्यां कोइ एवी जोबालायक वस्तु हती ?

भील-नहीं, भाइ, एवी चीज तो अहीं एके नथी. एना सोमा मागनी के हजारमा भागनी पण मनोहर चीज अहीं नथी.

कुटुंबीओ-स्यारे तो तुं योत्पाविना बेठो रहे. तने भ्रमणा पड़ छे; आपी ते पछी सारं तुं हसे ?

हे गौतम ! जेम ए भील राजबंभवमुख भोगवी आग्यो हतो; तेमज जाणतो हतो; छतां उपमा योग्य वस्तु नहीं मळवायी ते कंइ करी शकतो नहोतो. तेम अनुपमेय मोक्षने सच्चिदानंद स्वरूपमय निर्विकारी मोक्षनां मुखना असंख्यावमा भागने पण योग्य उपमेय नहीं मळवायी हुं तने करी शकतो नथी.

मोक्षनां स्वरूपविषे शंका करनारा तो कुतर्कवादी छे; एओने तणिक मुखसंबंधी विचार आदे सद्गुखनो विचार क्यांयी आवे ? कोइ आत्मिकज्ञानहीन एम पण कहे छे के आपी कोइ विशेष गुखनुं साधन त्यां रहुं नहि एटले अनंत अग्यावाप मुख करी दे छे, आ एनुं कथन विवेकी नथी. निद्रा मत्पेक मानरीने म्रिय छे; पण तेमां तेओ कंइ जाणी के देखी शकता नथी; अने जाण-शामां आवे तो मात्र स्वमोषाधिनं मिथ्यापणुं आवे; नेनी कंइ असरपण घाय ए स्वमा घगरनी निद्रा जेदां मृत्स्मस्पृळ मरे जाणी अने देखी शकाय; अने निरुपाधिपी शान्त संघ छइ शकाय तो तेनुं ते वर्णन तुं करी शके ? एने उपमा पण शीं आवे ? आ तो

સ્થૂળ દ્રષ્ટાંત છે; પણ બાલવિવેકી એ પરથી કંઈ વિચાર કરી શકે એ માટે કહ્યું છે.

મીલનું દ્રષ્ટાંત, સમજાવવા રૂપે માપાભેદ ફેરફારથી તમને કહી વતાવ્યું.

શિક્ષાપાઠ ૭૪ ધર્મધ્યાન ભાગ ૧.

ભગવાને ચાર પ્રકારનાં ધ્યાન કહ્યાં છે. આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ અને શુભલ. પહેલાં બે ધ્યાન ત્યાગવા યોગ્ય છે. પાછલનાં બે ધ્યાન આત્મસાર્થકરૂપ છે. શ્રુતજ્ઞાનના ભેદ જાણવા માટે, શાસ્ત્ર વિચારમાં કુશલ થવા માટે, નિગ્રંથપ્રવચનનું તત્ત્વ પામવા માટે, સત્પુરુષોએ સેવવા યોગ્ય, વિચારવા યોગ્ય અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય ધર્મધ્યાનના મુખ્ય સોઢ ભેદ છે. પહેલાં ચાર ભેદ કહ્યું હું. ૧ આજ્ઞાવિજયે (આજ્ઞાવિચય). ૨ આવાયવિજય (અપાયવિચય). ૩ વિવાગ-વિજયે (વિપાકવિચય). સઠાંણવિજય (સંસ્થાનવિચય). ૧ આજ્ઞાવિચય. આજ્ઞા એટલે સર્વજ્ઞ ભગવાને ધર્મતત્ત્વ સંબંધી જે જે કહ્યું છે તે તે સત્ય છે; એમાં શંકા કરવા જેવું નથી; કાઢની હીન-તાથી; ઉત્તમ જ્ઞાનના વિચ્છેદ જવાથી; મુદ્દિની મંદતાથી કે એવાં અન્ય કોઈ કારણથી મારા સમજવામાં તે તત્ત્વ આવતું નથી. પરંતુ અર્હત ભગવંતે અંશ માત્ર પણ માયા યુક્ત કે અસત્ય કહ્યું નથીજ, કારણ એઓ નિરાગી, ત્યાગી, અને નિસ્પૃહી હતા. મૃપા કહેવાતું કંઈ કારણ એમને હતું નહીં. તેમ એઓ સર્વદર્શી હોવાથી અજ્ઞાનથી પણ મૃપા કહે નહીં, જ્યાં અજ્ઞાનજ નથી, ત્યાં એ સંબંધી મૃપા વ્યાપી હોય ? એવું જે ચિંતન કરવું તે ‘આજ્ઞાવિચય’ નામનો પ્રથમ ભેદ છે. ૨ અપાયવિચય. રાગ, દ્વેષ, કામ, ક્રોધ એ વગેરે-થીજ જીવને જે દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથીજ તેને ભવમાં મટકવું

પડે છે. તેનું જે ચિંતન કરવું તે 'અપાયવિચય' નામે વીજો ભેદ છે. અપાય પડતો દુઃખ. ૩ વિપાકવિચય. હું જે જે સળે જે જે દુઃખ સહન કરું છું, ભવાદિવિમાં પર્યટન કરું છું, અજ્ઞાનાદિક પામું છું, તે સઘટું કર્મનાં ફલના ઉદય વડે છે; એમ ચિંતવું તે ધર્મધ્યાનનો ત્રીજો 'કર્મવિપાક' ચિંતન ભેદ છે. ૪ સંસ્થાનવિચય. ત્રણલોકનું સ્વરૂપ ચિંતવું તે. લોકસ્વરૂપ સુપ્રતિષ્ઠિકને આકાર છે. જીવ અજીવે કરીને સંપૂર્ણ ભરપુર છે. અસંખ્યાત યોજનની કોટાનુકોટીય ત્રિચ્છો લોક છે. જ્યાં અસંખ્યાતા દ્વીપ-સમુદ્ર છે. અસંખ્યાતા જ્યોતિષ્ણિ, વાણવ્યંતરાદિકના નિવાસ છે. ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવતાની વિચિત્રતા એમાં લાગી પડી છે. અદ્વીદીપમાં જપ્ત્ય તીર્થંકર ૨૦, ઉત્કૃષ્ટા એકસો સિતેર હોય. તેઓ તથા ફેવલી ભગવાન અને નિર્ગ્રંથ મુનિરાજ વિચરે છે, તેઓને "વંદામિ, નમં-સામિ, સમારેમિ, સમાણેમિ, કલ્લાણં, મંગલં, દેવયં, ચેદયં પઞ્જુ-વાસામિ" એમ તેમજ ત્યાં વસતાં શ્રાવક, શ્રાવિકાનાં ગુણગ્રામ કરીએ. તે ત્રિછાલોકયત્રી અસંખ્યાત ગુણો અધિક ઉર્દ્ધ લોક છે. ત્યાં અનેક પ્રકારના દેવતાઓના નિવાસ છે. પછી ઇપત્ પ્રાગ્ભારા છે. તે પછી મુક્તાત્માઓ વિરાજે છે. તેને "વંદામિ, યાવત્ પઞ્જુ-વાસામિ" તે ઉર્દ્ધ લોકથી કેન્દ્રક વિશેષ અપો લોક છે, ત્યાં અનંત દુઃખથી ભરેલા નર્કાવાસ અને ધ્રુવન પતિનાં ધ્રુવનાદિક છે. એ ત્રણ લોકનાં સર્વ સ્થાનક આ આત્માએ સમ્યક્ત્વરહિતકરણીયી અનંતિવાર જન્મ મરણ કરી સ્પર્શિ મૂવ્યાં છે, એમ જે ચિંતન કરવું તે સંસ્થાન વિચય નામે ધર્મધ્યાનનો ચોથો ભેદ છે. ૫ ચાર ભેદ વિચારીને સમ્યક્ત્વસહિત ધૃત અને ચારિત્ર ધર્મની આરાધના કરવી. જેથી એ અનંત જન્મ મરણ ટલે. ૫ ધર્મધ્યાનના ચાર ભેદ સ્મર-ણમાં રાખવા.

શિક્ષાપાઠ ૭૫ ધર્મધ્યાન ભાગ ૨.

ધર્મધ્યાનનાં ચાર લક્ષણ કહું છું, આજ્ઞારુચિ-૧૮૯૯ લે વીતરાગ ભગવાનની આજ્ઞા અંગીકાર કરવાની રુચિ ઉપજે તે. ૨. નિસર્ગ રુચિ-આત્મા સ્વાભાવિકપણે જાતિસ્મરણાદિક જ્ઞાને કરી શ્રુત સહિત ચારિત્ર ધર્મ ધરવાની રુચિ પામે તેને નિસર્ગ રુચિ કહી છે. ૩ સૂત્ર રુચિ. શ્રુતજ્ઞાન, અને અનંત તત્ત્વના ભેદને માટે માલેલાં ભગવાનનાં પવિત્ર-વચનોનું જેમાં ગુંથન થયું છે, તે સૂત્ર શ્રવણ કરવા, મનન કરવા, અને માવયી પઢન કરવાની રુચિ ઉપજે તે સૂત્ર રુચિ. ૪ ઉપદેશરુચિ. અજ્ઞાને કરીને ઉપાર્જેલાં કર્મ જ્ઞાને કરીને સ્વપાવી, તેમજ જ્ઞાનવડે કરીને નવાં કર્મ ન વાંધી. મિથ્યાત્વે કરીને ઉપાર્જ્યાં કર્મ તે સમ્યગ્-ભાવથી સ્વપાવી, સમ્યગ્-ભાવથી નવાં કર્મ ન વાંધી. અવૈરાગ્ય કરીને ઉપાર્જ્યાં કર્મ તે વૈરાગ્યે કરીને સ્વપાવી અને વૈરાગ્યવડે કરીને પાછાં નવાં કર્મ ન વાંધી. કપાયે કરી ઉપાર્જ્યાં કર્મ તે કપાય ટાઢીને સ્વપાવી, યથી નવાં કર્મ ન વાંધી. અશુભ યોગે કરી ઉપાર્જ્યાં કર્મ તે શુભ યોગે કરી સ્વપાવી, શુભ યોગે કરી નવાં કર્મ ન વાંધી. પાંચ ઈન્દ્રિયના સ્વાદરૂપ આશ્રયે કરી ઉપાર્જ્યાં કર્મ તે સંવરે કરી સ્વપાવી. તપરૂપ સંવરે કરી નવાં કર્મ ન વાંધી. તે માટે અજ્ઞાનાદિક આશ્રવ-માર્ગ છાંદીને જ્ઞાનાદિક સંવરમાર્ગ ગૃહણ કરવા માટે તીર્થંકર ભગ-વંતનો ઉપદેશ સાંભળવાની રુચિ ઉપજે તેને ઉપદેશ રુચિ કહી. ૫ ધર્મધ્યાનનાં ચાર લક્ષણ કહેવાયાં.

ધર્મધ્યાનનાં ચાર આલંબન કહું છું. ૧ વાંચના ૨ પૃચ્છના ૩ પરાવર્તના ૪ ધર્મકથા. વાંચના ૧૮૯૯ લે વિનય સહિત નિર્જરા તથા જ્ઞાન પામવાને માટે સૂત્ર સિદ્ધાંતના ધર્મના જાણનાર ગુરુ કે સત્પુરુષ

સમીપે મૂવ તત્ત્વનું વાંચન લઈએ તેનું નામ વાંચનાઆલંબન. ૨ પૃચ્છના-અર્પૂર્વ જ્ઞાન પામવા માટે, જિનેશ્વર ભગવંતનો માર્ગ દીપા-વવાને તથા શંકાગત્ય નિવારવાને માટે તેમજ અન્યના તત્ત્વની મધ્યસ્ય પરીક્ષાને માટે યથાયોગ્ય વિનય સહિત ગુર્વાદિકને પ્રશ્ન પૂછીએ તેને પૃચ્છના કહીએ. ૩ પરાવર્તના-પૂર્વે જિનભાષિત મૂત્રાર્થ જે મળ્યા હોઈએ તે સ્મરણમાં રહેવા માટે, નિર્જરા ને અર્થે શુદ્ધ ઉપ-યોગ સહિત શુદ્ધ મૂત્રાર્થની વારંવાર સદ્મ્ભાવ કરીએ તેનું નામ પરા-વર્તનાલંબન. ૪ ધર્મકયા-વીતરાગ ભગવાને જે ભાવ જેવા પ્રણીત કર્યા છે તે ભાવ. તેવા લઈને, ગ્રહીને, વિશેષ કરીને, નિશ્ચય કરીને, શંકા, કંઠા અને વિતિગિહારહિતપણે, પોતાની નિર્જરાને અર્થે સભા મધ્યે તે ભાવ પ્રણીત કરીએ કે જેથી સાંખ્યજનાર, સદ્દેશનાર વગેરે ભગવંતની આજ્ઞાના આરાધક થાય. ૫ ધર્મકયાલંબન કહીએ. ૬ ધર્મધ્યાનમાં ચાર આલંબન કહેવાયાં. ધર્મધ્યાનની ચાર અનુમેષા કહું છું. ૧ એકત્વાનુમેષા, ૨ અનિત્યાનુમેષા, ૩ અશરણાનુમેષા, ૪ સંસારાનુમેષા. ૬ ચારેનો ઘોષ વારે ભાવનાના પાઠમાં કહેવાઈ ગયો છે, તે તમને સ્મરણમાં રહે.

શિક્ષાપાઠ ૭૬ ધર્મધ્યાન ભાગ ૩.

ધર્મધ્યાન પૂર્વાચાર્યોએ અને આધુનિક મુનીશ્વરોએ પણ વિસ્તારપૂર્વક વહુ સમજાવ્યું છે. ૬ ધ્યાનવહે કરીને આત્મા મુનિત્વભા-વમાં નિરંતર પ્રવેશ કરે છે.

જે જે નિયમો પટલે ભેદ, લક્ષણ, આલંબન અને અનુમેષા કદાં તે વહુ મનન કરવા જેવા છે. અન્ય મુનીશ્વરોના કહેવા પ્રમાણે મેં સામાન્ય માણસમાં તે તમને કદા; ૬ સાથે નિરંતર લક્ષ રાખવાની આવશ્યકતા છે કે એમાંથી આપણે કયો ભેદ પામ્યા,

અથવા કયા ભેદભળી માવના રાહી છે ? એ સોઝ ભેદમાંનો ગમે તે ભેદ હિતકારી અને ઉપયોગી છે; પરંતુ જેવા અનુક્રમથી લેવો જોઈએ તે અનુક્રમથી લેવાય તો તે વિશેષ આત્મલાભનું કારણ થઈ પડે.

સૂત્રસિદ્ધાંતનાં અધ્યયનો કેટલાક મુસપાઠે કરે છે; તેના અર્થ, તેમાં કહેલાં મૂલ્યતત્ત્વો ભળી જો તેઓ લક્ષ પહોંચાડે તો કંઈક સૂક્ષ્મભેદ પામી શકે. કેટલાં પત્રમાં, પત્રની જેમ ચમત્કૃતિ છે તેમ સૂત્રાર્થને માટે છે. એ ઉપર વિચાર કરતાં નિર્મલ અને કેવળ દયામય માર્ગનો જે વીતરાગમળીત તત્ત્વબોધ તેનું યીજ અંતઃકરણમાં ડગી નીકળશે. તે અનેક પ્રકારનાં શાસ્ત્રાલોકનથી, પ્રશ્નોત્તરથી, વિચારથી અને સત્પુરુષના સમાગમથી પોષણ પામીને વૃદ્ધિ થઈ વૃક્ષરૂપે થશે. જે પછી નિર્જરા અને આત્મપ્રકાશરૂપ ફલ આપશે.

શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસનના પ્રકારો વેદાંતવાદિયોએ ઘતાઘ્યા છે; પણ જેવા આ ધર્મધ્યાનના પૃથક્ પૃથક્ સોઝ ભેદ કહ્યા છે તેવા તત્ત્વપૂર્વક ભેદ કોઈ સ્થળે નથી, એ અપૂર્વ છે. એમાંથી શાસ્ત્રને શ્રવણ કરવાનો, મનન કરવાનો, વિચારવાનો, અન્યને બોધ કરવાનો, શંકાકંઠા ટાલવાનો, ધર્મરૂપા કરવાનો, એકત્વ વિચારવાનો, અનિત્યતા વિચારવાનો, અક્ષરણતા વિચારવાનો, ચૈરાગ્ય પામવાનો, સંસારનાં અનંત દુઃખ મનન કરવાનો, અને વીતરાગ ભગવંતની આજ્ઞાવડે કરીને આત્મા લોકાલોકના વિચાર કરવાનો અપૂર્વ ઉત્સાહ મળે છે. ભેદે ભેદે કરીને એના પાછા અનેક ભાવ સમજાવ્યા છે.

એમાંના કેટલાક ભાવ સમજવાથી તપ, શાંતિ, ક્ષમા, દયા, ચૈરાગ્ય અને જ્ઞાનનો વહુ વહુ ઉદય થશે.

તમે કદાપિ એ સોઝ ભેદનું પઢન કરી ગયા હશો તો પણ ફરી ફરી તેનું પુનરાવર્તન કરજો.

શિક્ષાપાઠ ૭૭ જ્ઞાન સંબંધી થે થોલ ભાગ ૧.

જેવડે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણીએ તે જ્ઞાન. જ્ઞાન શબ્દનો આ અર્થ છે. હવે યથામતિ વિચારવાનું છે કે એ જ્ઞાનની કંઈ આવશ્યકતા છે? જો આવશ્યકતા છે તો તે પ્રાપ્તિનાં કંઈ સાધન છે? જો માપન છે તો તેને અનુકુલ દેશકાલ ભાવ છે? જો દેશકાલાદિક અનુકુલ છે તો યથાં સુધી અનુકુલ છે? વિશેષ વિચારમાં એ જ્ઞાનના ભેદ કેટલા છે? જાણવારૂપ છે શું? એના વહી ભેદ કેટલા છે? જાણવાનાં સાધન કયાં કયાં છે? કયી કયી વાટે તે સાધનો શક્ત કરાય છે? એ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કે પરિણામ શું છે? એ જાણવું અવશ્યનું છે.

૧. જ્ઞાનની ત્રી આવશ્યકતા છે? તે વિષે પ્રથમ વિચાર કરીએ. આ ચતુર્દશ રજ્જવાત્મક લોકમાં, ચતુર્ગતિમાં અનાદિકાલથી સક-મસ્થિતિમાં આ આત્માનું પર્યટન છે. મેષાનુમેષ પણ મુલનો યથાં ભાવ નથી એવાં નર્કનિગોદાદિક સ્થાનક આ આત્માએ વહુ વહુ કાલ વારંવાર સેવન કર્યાં છે; અસદ દુઃખોને પુનઃ પુનઃ અને કરો તો અનંતિવાર સહન કર્યાં છે. એ ઉતાપથી નિરંતર તપનો આત્મા માત્ર સ્વકર્મવિપાકથી પર્યટન કરે છે. પર્યટનનું કારણ અનંત દુઃસદ જ્ઞાનારરણાદિ કર્મો છે, જેવડે કરીને આત્મા સ્વસ્વરૂપને પામી શકતો નથી; અને વિષયાદિક મોહરંપનને સ્વસ્વ-રૂપ મानी રહ્યો છે. એ સમયનું પરિણામ માત્ર ઉપર ફાટું તેજ છે કે નેટનું સેદદાયક અને ગમે નેટનું સૈદ છતાં જો દુઃખ અનંતકાલથી, અનંતિવાર સહન કરવું પડ્યું; ને દુઃખમાત્ર મરુંને અજ્ઞાનાદિક કર્મથી, માટે એ અજ્ઞાનાદિક ટાલ્યા માટે જ્ઞાનની પરિપૂર્ણ આવશ્યકતા છે.

શિક્ષાપાઠ ૭૮ જ્ઞાન સંબંધી વે વોલ ભાગ ૨.

૨ દેવે જ્ઞાનપ્રાપ્તિનાં સાધનો વિષે કંઈ વિચાર કરીએ. અપૂર્ણ પર્યામિત્વે પરિપૂર્ણ આત્મજ્ઞાન સાધ્ય થતું નથી એ માટે થઈને જ પર્યામિત્યુક્ત જે દેહ તે આત્મજ્ઞાન સાધ્ય કરી શકે. એવો દેહ તે એક માનવદેહ છે. આ સ્થળે પ્રશ્ન ઊઠશે કે માનવદેહ પામેલા અનેક આત્માઓ છે, તો તે સઘળા આત્મજ્ઞાન કાં પામતા નથી? એના ઉત્તરમાં આપણે માની શકીશું કે જેઓ સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાનને પામ્યા છે તેઓનાં પવિત્ર વચ્ચનામૃતની તેઓને શ્રુતિ નહીં હોય. શ્રુતિવિના સંસ્કાર નથી, જો સંસ્કાર નથી તો પછી શ્રદ્ધા ક્યાંથી હોય? અને જ્યાં એ પાકે નથી ત્યાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિ શાની હોય? એ માટે માનવ-દેહની સાથે સર્વજ્ઞવચ્ચનામૃતની પ્રાપ્તિ અને તેની શ્રદ્ધા એ પણ સાધ-નરૂપ છે. સર્વજ્ઞવચ્ચનામૃત અર્કમ્ ભૂમિ કે કેવળ અનાર્ય ભૂમિમાં મળતાં નથી તો પછી માનવદેહ શું ઉપયોગનો? એ માટે થઈને સર્કમ્ આર્યભૂમિ એ પણ સાધનરૂપ છે. તત્ત્વની શ્રદ્ધા ઉપજવા અને ઘોષ થવા માટે નિગ્રંથ ગુરુની આવશ્યકતા છે. દ્રવ્યે કરીને જે કુલ મિથ્યાત્વ છે, તે કુલમાં થયેલો જન્મ પણ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્તિની હાનિ રૂપજ છે. કારણ ધર્મમત ભેદ એ અતિ દુઃસ્વદાયક છે. પરંપરાથી પૂર્વજોએ મુદ્દા કરેલું જે દર્શન તેમાંજ સત્યભાવના વંચાય છે, એથી કરીને પણ આત્મજ્ઞાન અટકે છે. એ માટે મહું કુલ પણ જરૂરનું છે. એ સઘળાં પ્રાપ્ત કરવા માટે થઈને માગ્યશાસ્ત્રી યવું તેમાં સદ્ગુણ્ય એટલે પુણ્યાનુવંધી પુણ્ય ઇત્યાદિક ઉત્તમ સાધનો છે. એ દ્વિતીય સાધન ભેદ કયાં.

૩ જો સાધન છે તો તેને અનુકુલ દેશ કાલ છે? એ ગ્રીજા ભેદના વિચાર કરીએ. ભારતમાં મહાવિદેહ ૩૦ કર્મ ભૂમિ અને

તેમાં પણ આર્યભૂમિ એ દેશ ભાવે અનુકૂળ છે. જિજ્ઞાસુ મન્ય ! તમે સઘડા આ કાળે ભારતમાં છો, માટે ભારત દેશ અનુકૂળ છે. કાઠભાવ મમાળે મતિ અને ધ્રુત માત્ર કરી શકાય એટલી અનુકૂળતા છે. કારણ આ દુઃખમપંચમ કાળમાં પરમાવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવલ એ પવિત્ર જ્ઞાન વિચ્છેદ છે. એટલે કાળની પરિપૂર્ણ અનુકૂળતા મળી.

૪ દેશકાળાદિ જો અનુકૂળ છે તો ક્યાં મુખી છે ? એનો જ્વર શેષ રહેલું સિદ્ધાંતિક મતિજ્ઞાન, ધ્રુતજ્ઞાન, સામાન્યમતથી જ્ઞાન કાળભાવે એકવીશ હજાર વર્ષ રહેવાનું તેમાંથી અઢી સહસ્ર વર્ષ, બાકી સાઠાઅઠાર હજાર વર્ષ રહ્યાં; એટલે પંચમકાળની પૂર્ણતા મુખીકાળની અનુકૂળતા છે. દેશકાળ તે લેઈને પરિપૂર્ણ અનુકૂળ છે.

શિક્ષાપાઠ ૭૯ જ્ઞાન સંબંધી વે વોલ ભાગ ૩.

હે વિશેષ વિચાર કરીએ.

૧. આવશ્યકતા શી છે ? એ મહદ્ વિચારનું આવર્તન પુનઃ વિશેષતાથી કરીએ. મુલ્ય અવશ્ય સ્વસ્વરૂપસ્થિતિની શ્રેણિએ ચઢ્યું એ અનંત દુઃખનો નાશ, દુઃખના નાશથી આત્માનું શ્રેયિક મુલ્ય એ હેતુ છે કેમકે મુલ્ય નિરંતર આત્માને પ્રિયજ છે; પણ જે સ્વસ્વ-શ્રેયિક મુલ્ય છે તે. દેશકાળ ભાવને લેઈને શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ૬૦ ઉત્પન્ન થવાની આવશ્યકતા અને સમ્યગ્ ભાવ સહિત ઉચ્ચગતિ, ત્યાંથી શ્રવિદેહમાં માનવદેહે જન્મ, ત્યાં સમ્યગ્ ભાવની પુનઃ ઉન્નતિ; જ્ઞાનની વિશુદ્ધતા અને દૃઢિ; છેવટે પરિપૂર્ણ આત્મસાધન જ્ઞાન અને તેનું સત્ય પરિણામ કેવલ સર્વ દુઃખનો અમાવ એટલે અલંકાર, મનુષ્ય અનંત શાશ્વત પવિત્ર મોક્ષની પ્રાપ્તિ એ સઘડાં માટે જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે !

૨. જ્ઞાનના મેદ કેટલા છે એનો વિચાર કરું છું. એ જ્ઞાનના મેદ અનંત છે. પણ સામાન્ય દ્રષ્ટિ સમગ્રી શ્રેણી એટલા માટે સર્વજ્ઞ ભગવાને મુખ્ય પાંચ મેદ કહ્યા છે તે જેમ છે તેમ કરું છું. પ્રથમ મતિ દ્વિતીય શ્રુત, તૃતીય અવય, ચતુર્થ મનઃપર્યવ અને પાંચમું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ કેવલ. એના પાછા પ્રતિમેદ છે તેની વચ્ચે અર્તાદ્રિય સ્વરૂપે અનંત મંગજાલ છે.

૩. શું જાણવારૂપ છે? એનો હવે વિચાર કરીએ. વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણવું તેનું નામ જ્યારે જ્ઞાન; ત્યારે વસ્તુઓ તો અનંત છે એને કયી પંક્તિથી જાણવી? સર્વજ્ઞ થયા પછી સર્વદર્શિતાથી તે સત્પુરૂષ, તે અનંત વસ્તુનું સ્વરૂપ સર્વ મેદે કરીને જાણે છે અને દેખે છે; પરંતુ તેઓ એ સર્વજ્ઞ શ્રેણિને પામ્યા તે કયી કયી વસ્તુને જાણવાથી? અનંત શ્રેણિઓ ઝ્યાંસુધી જાણી નથી ત્યાંસુધી કયી વસ્તુને જાણતા જાણતા તે અનંત વસ્તુઓને અનંત રૂપે જાણીએ? એ શંકાનું સમાધાન હવે કરીએ. જે અનંતવસ્તુઓ માની તે અનંત મંગે કરીને છે. પરંતુ મુખ્ય વસ્તુત્વ સ્વરૂપે તેનાં બે શ્રેણીઓ છે. જીવ અને અજીવ. વિશેષ વસ્તુત્વ સ્વરૂપે નવતત્ત્વ કિંવા પદ્મદ્રવ્યની શ્રેણિઓ જાણવા રૂપ થઈ પડે છે. જે પંક્તિએ ચડતાં ચડતાં સર્વ ભાવે જગાઈ લોકાલોક સ્વરૂપ હસ્તામલકૃત્ જાણી દેખી શકાય છે. એટલા માટે થઈને જાણવારૂપ પદાર્થ તે જીવ અને અજીવ છે એ જાણવા રૂપ મુખ્ય બે શ્રેણિઓ કહેવાઈ.

શિક્ષાપાઠ ૮૦ જ્ઞાન સંબંધી બે વોલ ભાગ ૪.

૪. એના વપ મેદ સંક્ષેપમાં કરું છું. એ ચૈતન્ય લક્ષણે એક રૂપ છે. દેહસ્વરૂપે અને દ્રવ્ય સ્વરૂપે અનંતાનુ અનંત છે. દેહસ્વરૂપે તેના ઈન્દ્રિયાદિક જાણવા રૂપ છે; તેની ગતિ, વિગતિ ઇત્યાદિક

જાણવા રૂપ છે; તેની સંસર્ગ ક્રોદિ જાણવા રૂપ છે; તેમજ અજીવ તેના રૂપી અરૂપી પુદ્ગલ આકાશાદિક વિચિત્ર માત્ર કાલચક્ર ૬૦ જાણવા રૂપ છે. જીવાંજીવ જાણવાની પ્રકારાંતરે સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી નવ શ્રેણી રૂપ નવતત્ત્વ કદાં છે.

જીવ,	અજીવ,	પુણ્ય,
પાપ,	આશ્રય,	સંવર,
નિર્જરા,	વંધ,	મોક્ષ.

આમાંના કેટલાંક ગ્રાહ્યરૂપ, કેટલાંક જાણવારૂપ કેટલાંક ત્યાગવા રૂપ છે. સચલાં એ તત્ત્વો જાણવા રૂપ તો છેજ.

૫. જાણવાનાં સાધન-સામાન્ય વિચારમાં એ સાધનો જો કે નાળ્યાં છે, તો પણ વિશેષ કંઈક જાણીએ, ભગવાનની આજ્ઞા અને તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ યથાતથ જાણવું. સ્વયં કોઈકજ જાણે છે. નહીં તો જિગ્રંથજ્ઞાની ગુરુ જણાવી શકે, નિરાગી જ્ઞાતા સર્વોચ્ચ છે. એટલા માટે શ્રદ્ધાનું ધીજ રોપનાર કે તેને પોપનાર ગુરુ એ સાધન રૂપ છે; એ સાધનાદિકને માટે સંસારની નિવૃત્તિ એટલે શમ, દમ મક્ષય્યાદિક અન્ય સાધનો છે. એ સાધનો પ્રાપ્ત કરવાની યાદ કહીએ તો પણ ચાલે.

૬. એ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કે પરિણામનાં ઉત્તરનો આશ્રય ઉપર આવી ગયો છે; પણ કાલભેદે કંઈ કહેવાનું છે. અને તે એટલુંજ કે દિવસમાં જે ઘટીનો વલત પણ નિયમિત રાત્રીને જિનેશ્વર ભગવાનના કહેલા તત્ત્વબોધની પર્યટના કરો. ચીતરામના એક સિદ્ધાંતિક શબ્દપરથી જ્ઞાનાવરણીનો યદુ સયોપશમ થશે એમ હું વિવેરૂપી કહું છું.

શિક્ષાપાઠ ૮૧ પંચમકાલ.

કાલચક્રના વિચારો અવશ્ય કરીને જાણવા યોગ્ય છે. જિનેશ્વરે ૯ કાલચક્રના બે મુખ્ય ભેદ કહ્યા છે. ૧ ઉત્તરર્ષિની, ૨ અવસર્ષિની. એકેકા ભેદના છ છ આરા છે. આધુનિક વર્તન કરી રહેલો આરો પંચમકાલ કહેવાય છે, અને તે અવસર્ષિની કાલનો પાંચમો આરો છે. અવસર્ષિની ૯ટલે ઉતરતો કાલ; ૯ ઉતરતા કાલના પાંચમા આરામાં કેતું વર્તન આ ભરતક્ષેત્રે થતું જોઈએ તેને માટે સત્પુરુષો ૯ કેટલાક વિચારો જણાવ્યા છે; તે અવશ્ય જાણવા જેવા છે.

૯ઓ પંચમકાલનું સ્વરૂપ મુખ્ય આ માવમાં કહે છે. નિર્ગ્રંથ-મવચનપરથી મનુષ્યોની શ્રદ્ધા સીળ થતી જશે. ધર્મનાં મૂલતત્ત્વોમાં મતમતાંતર વધશે. પાસંઢી અને પ્રપંચી મતોનું મંદન થશે. જનસમૂહની રુચિ અધર્મ મળી વલશે. સત્યદયા ફલશે ફલશે પરાભવ પામશે. મોહાદિક દોષોની વૃદ્ધિ થતી જશે. દંભી અને પાપિષ્ઠ ગુરુઓ પૂજ્યરૂપ થશે. દુષ્ટવૃત્તિનાં મનુષ્યો પોતાના કંદમાં ફાવી જશે. મીઠા પણ ધૂર્તવક્તા પવિત્ર મનાશે. શુદ્ધ વ્રત્તચર્યાદિક શીલયુક્ત પુરુષો મલિન કહેવાશે. આત્મિકજ્ઞાનના ભેદો ફળાતા જશે; હેતુ ઘગરની ક્રિયા વધતી જશે. અજ્ઞાનક્રિયા ઘડુપા સેવાશે; વ્યાકુલ કરે એવા વિષયોનાં સાધનો વધતાં જશે. ઇર્કાંતિક પક્ષો સત્તાભિશ્ચ થશે. ધૃંગારથી ધર્મ મનાશે.

સ્વરા સત્રિયો વિના ભૂમિશોકગ્રસ્ત થશે. નિર્માલ્ય રાજવંશીઓ વેશ્યાના વિલાસમાં મોહ પામશે; ધર્મ, કર્મ, અને સ્વરી રાજનીતિ ભૂલી જશે; અન્યાયને જન્મ આપશે. જેમ લુટાશે તેમ મજાને લૂટશે. પોતે પાપિષ્ઠ આચરણો સેવી મજા આગલ તે પઝાવતા જશે. રાજ-

વીજને નામે શૂન્યતા આવતી જશે. નીચ મંત્રિયોની મહત્તા વધતી જશે. ઇઓ દીનમજાને ચુસીને મંદાર ભરવાનો રાજાને ઉપદેશ આપશે. શીયલ્લભંગ કરવાનો ધર્મ રાજાને અંગીકાર કરાવશે. શૌર્યાદિક સદ્ગુણોનો નાશ કરાવશે. મૃગયાદિક પાપમાં અંધ થનાવશે. રાજ્યાધિકારીઓ પોતાના અધિકારથી હજારગુણી પદતા રાખશે. વિમો લાલચુ અને લોભી થઈ જશે. સદ્વિદ્યાને દી દેશે; સંસારી સાધનોને ધર્મ ઠરાવશે. વૈશ્યો માયાવિ, કેવલ ધર્મ અને કઠોર હૃદયના થતા જશે. સમગ્ર મનુષ્યવર્ગની સદ્-ચેત્તિ ધટતી જશે. અકૃત અને મયંકર કૃત્યો કરતાં તેઓની ત્તિ અટકશે નહીં. વિવેક, વિનય, સરલતા ૬૦ સદ્ગુણો ધટતા પે. અનુકંપાને નામે હીનતા થશે. માતા કરતાં પત્નિમાં પ્રેમ વધશે; પેના કરતાં પુત્રમાં પ્રેમ વધશે; પાતિષ્ટિય નિયમપૂર્વક પાલનારી હંદરીઓ ધટી જશે. સ્નાનથી પવિત્રતા ગણાશે; ધનથી ઉત્તમકૂલ ગણાશે. ગુરુથી શિષ્યો અવલ્લા ચાલશે. ભૂમિનો રસ ઘટી જશે. સંસેપમાં કરેવાનો ભાવાર્થ કે ઉત્તમ વસ્તુની હીનતા છે, અને કનિષ્ઠ વસ્તુનો ઉદય છે. પંચમકાલનું સ્વરૂપ આમાંનું પ્રત્યક્ષ સૂચવન પણ કેટલું ઘણું કરે છે !

મનુષ્ય સદ્ધર્મતત્ત્વમાં પરિપૂર્ણ થદ્વાવાન નહીં થઈ શકે, સંપૂર્ણ તત્ત્વજ્ઞાન નહીં પામી શકે; જંબુસ્વામીના નિર્વાણ પછી દશ નિર્વાણી વસ્તુ આ ભરતક્ષેત્રથી વ્યવહેદ ગઈ.

પંચમકાલનું આયું સ્વરૂપ જાણીને વિવેકી પુરુષો તત્ત્વને મૃદ્ધજ કરશે, કાલ્લાનુસાર ધર્મતત્ત્વથદ્વા પામીને હ્રદયગતિ સાધી પરિણામે મોક્ષ સાધશે. નિગ્રંથપ્રવચન, નિગ્રંથ ગુરુ ૬૦ ધર્મતત્ત્વ પામવામાં સાધનો છે. ઇની આરાધનાથી કર્મની વિરાધના છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૨ તત્ત્વાવબોધ ભાગ ૧.

દત્ત વૈજ્ઞાનિક મુદ્દામાં કથન છે કે જેણે જીવાર્જીવના ખાત્ર નથી જાણ્યા તે અગ્રુષ સંવયમાં સ્થિર કેમ રહી શકતો ? એ જન-નામુદાનું તાત્પર્ય એમ છે કે તમે આત્મા, અનાત્માનાં સ્વરૂપને જાણો, એ જાણવાની પરિપૂર્ણ અવડ્ય છે.

આત્મા અનાત્માનું તત્ત્વ સ્વરૂપ નિર્ણયનવચનમાંથી ત માત્ર થઈ શકે છે. અનેક મન્ય મનોમાં એ જે તથાં રિતે વિચારો દર્શાવ્યા છે. વળ તે વથાર્થે નથી. મહા મત્રાર્થન આત્માર્થે કરેલાં રિતેજન સહિત પ્રકાશનરે કરેલાં મુખ્ય નરનરને વિરેકવૃદ્ધિથી એ જેવ કરે છે, તે મનુરૂપ આત્મસ્વરૂપને ખોઢસી શકે છે.

સ્વાદવાદશ્રેણી અનુસાર, અને અનેક મારખેદથી ખરેલી છે, એ શ્રેણીને પરિપૂર્ણ તો મરેત્ર અને મરેદશીન જાણી શકે; છતાં એખોનાં જનનામુદાનુસાર આગમ ઉપાંગથી વથામતિ નર તથાનું સ્વરૂપ જાણતું ખાડ્યનું છે. એ નરનરન વિષય શ્રદ્ધા ખારે જાણવાની વરમ વિરેકવૃદ્ધિ, શુદ્ધ મન્યસ્વ અને મમારિક આત્મજ્ઞાનનો ઉદય થાય છે. નર તથામાં ઓઢાઓઢતું મનુરૂપે સ્વરૂપ ખારી જાય છે. તે પ્રમાણે જેની વૃદ્ધિની મતિ છે, તે પ્રમાણે તેઓ તત્ત્વજ્ઞાન મરેરી કૃષ્ટિ વરોઢાદે છે, અને મારાનુસાર તેખોના આત્માની ઉપરજના થાય છે. તે વંદે તેખો આત્મજ્ઞાનનો નિર્મેટ રમ ખનુખરે છે. જેનું તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર અને મુદય છે, તેવત્ર મુરેત્રગુરુ એ તત્ત્વજ્ઞાનને મરે છે તે ગુરુપ મરદનરૂં છે.

એ નરનરનાં તત્ત્વ અણદત્ત વિખાત્તરૂં રૂં કરી તરો છે, જનું રિતેજ સ્વરૂપ મરારી આત્માર્થેના મરત્ર પ્રાંગેની ખરત્ત મરેત્ર-

વધુ; કારણ સિદ્ધાંતમાં જે જે કયું છે, તે તે વિશેષ ભેદથી સમનવા માટે સહાયમૂત પ્રજ્ઞાવંત આચાર્યવિરચિત ગ્રંથો છે. એ ગુરુગમ્યરૂપ પણ છે. નય, નિષેષા અને પ્રમાણભેદ નવતત્વનાં જ્ઞાનમાં અવશ્યનાં છે, અને તેની ચર્ચા સમનણ એ પ્રજ્ઞાવંતોએ આપી છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૩ તત્વાવબોધ ભાગ ૨.

સર્વજ્ઞ ભગવાને લોકાલોકના સંપૂર્ણ ભાવ જાણ્યા અને જોયા તેનો ઉપદેશ મધ્ય લોકોને કર્યો. ભગવાને અનંત જ્ઞાનવહે કરીને લોકાલોકનાં સ્વરૂપ વિષેના અનંત ભેદ જાણ્યા હતા; પરંતુ સામાન્ય માનવિયોને ઉપદેશથી શ્રેણિએ ચઢવા મુલ્ય દેવાતા નવ પદાર્થ તેમણે દર્શાવ્યા. યથી લોકાલોકના સર્વ ભાવનો એમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. નિગ્રંથપ્રવચનનો જે જે મૂલ્ય બોધ છે, તે તત્વની દ્રષ્ટિએ નવતત્વમાં સમાઈ જાય છે; તેમજ સપદ્મા ધર્મમતોના મૂલ્ય વિચાર એ નવતત્વ વિજ્ઞાનના એક દેશમાં આવી જાય છે. આત્માની જે અનંત શક્તિયો ઢંકાઈ રહી છે તેને પ્રકાશિત કરવા અર્હત ભગવાનનો પવિત્ર બોધ છે; એ અનંત શક્તિયો ત્યારે પ્રફુલ્લિત થઈ શકે કે જ્યારે નવતત્વ વિજ્ઞાનમાં પારાવાર જ્ઞાની થાય.

મૂલ્ય દ્વાદશાંગી જ્ઞાન પણ એ નવતત્વ સ્વરૂપ જ્ઞાનને સહાયરૂપ છે. ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે એ નવતત્વસ્વરૂપ જ્ઞાનનો બોધ કરે છે; યથી આ નિઃશંક માનવા યોગ્ય છે કે નવતત્વ જેણે અનંતભાવ ભેદે જાણ્યાં તે સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી થયો.

એ નવતત્વ ત્રિપદીને ભાવે લેવા યોગ્ય છે. હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય ઇટલે ત્યાંગ કરવા યોગ્ય, જાણવા યોગ્ય અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય એમ ત્રણ ભેદ નવતત્વ સ્વરૂપના વિચારમાં રહેલા છે.

મશ્ન:-જે ત્યાગવારુપ છે તેને જાણીને કરવું શું ? જે ગામ ન જાતું તેનો માર્ગ શા માટે પૂછવો ?

ઉચર:-એ તમારી શંકા સહનમાં સમાધાન થઈ શકે તેવી છે. ત્યાગવારુપ પણ જાણવા અવશ્ય છે. સર્વજ્ઞ પણ સર્વ પ્રકારના પ્રવંચને જાણી રહ્યા છે. ત્યાગવારુપ વસ્તુને જાણવાનું મૂલતત્ત્વ આ છે કે જો તે જાણી ન હોય તો અત્યાજ્ય મળી કોઈ વસ્તુ સેવી જવાય; એક ગામથી ધીમે પહોંચતાં મુખી ઘાટમાં જે જે ગામ આવવાનાં હોય તેનો રસ્તો પણ પૂછવો પડે છે; નહીં તો ઝડપી જવાનું છે ત્યાં ન પહોંચી શકાય. એ ગામ જેમ પૂછવો પણ ત્યાં વાત કયા નહીં. તેમ પાપાદિક તત્ત્વો જાણવાં પણ ગ્રહણ કરવાં નહીં. જેમ ઘાટમાં આવતાં ગામનો ત્યાગ કર્યો તેમ તેનો પણ ત્યાગ કરવો અવશ્યનો છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૪ તત્ત્વાવબોધ ભાગ ૩.

નવનન્વર્તુ કાઢ્યભેદે જે સન્પુરુષો ગુરુગમ્યતાથી શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યામનપૂર્વક જ્ઞાન છે છે, તે સન્પુરુષો મહા પુણ્યશાસ્ત્રી તેમજ ધન્યવાદને પાત્ર છે. મત્યેક મુક્તપુરુષોને મારો વિનયભાવ-ભૂવિત એજ વોંધ છે કે નવનન્વરે સ્વપુદ્ધ્યાનુમાર સધાર્થ જાણવાં.

મહાવીર મગવંતનાં જ્ઞાનમાં વહુ મનમર્તાનર પટી ગયાં છે, તેનું મુખ્ય કારણ નન્વજ્ઞાન મળીથી ડગામ્યક વર્ગનું સહ મર્તુ એ છે માત્ર ક્રિયામાવર રાચના રથા; જેનું પરિણામ દૃષ્ટિગોચર છે. અંદ્રેજોની જોયમાં આવેલી પૃથ્વીની ચંદ્રિન એક અવત્ર અને પાટીદ કરોદનો મળાઈ છે; તેમાં સર્વ મચ્છની મટીને બ્રેનવત્રા માત્ર રીત જામ્ય છે. જુ વત્રા તે અવત્રોજામક છે. દમાંથી હું પાર્લછું કે નવ-

તત્વને પઠનરૂપે પેદજાર પુરુષો પણ માંડ જાણતા હશે, મનન અને વિચારપૂર્વક તો આંગઝીને ટેરવે ગળી ચૂકીએ તેટલા પુરુષો પણ નહીં હશે. જ્યારે આથી પતિત સ્થિતિ તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી થઈ ગઈ છે ત્યારેજ મતમતાંતર થવી પડ્યા છે. એક લૌકિક કથન છે કે “સો જાણે એક મત તેમ” અનેક તત્ત્વવિચારક પુરુષોના મતમાં મિશ્રતા ઘણા આવતી નથી.

જ નવતત્ત્વ વિચાર સંબંધી પ્રત્યેક મુનિઓને મારી વિજ્ઞાપિત છે કે વિવેક અને ગુરુગમ્યતાથી એનું જ્ઞાન વિશેષ વૃદ્ધિમાન કરવું; એથી તેઓનાં પવિત્ર પંચમહાવ્રત દ્રઢ થશે; જિનેશ્વરનાં વચનામૃતના અનુષ્ઠાન આનંદની પ્રસાદિ મળશે; મુનિત્વ આચાર પાલ્લવામાં સરલ થઈ પડશે. જ્ઞાન અને ક્રિયા વિશુદ્ધ રહેવાથી સમ્યક્ત્વનો ઉદય થશે; પરિણામે મર્વાંત થઈ જશે.

શિક્ષાપાઠ ૮૫ તત્વાવબોધ માગ ૪.

જે જે ધમજોપાસક નવતત્ત્વ પઠનરૂપે પણ જાણતા નથી તેઓએ તે અવશ્ય જાણવાં. જાણ્યા પછી ઘણું મનન કરવાં. સમજાય તેટલા ગંભીર આજ્ઞા ગુરુગમ્યતાથી સદ્ભાવે ફરીને સમજવા. એથી આત્મજ્ઞાન સ્વચ્છતા પામશે, અને યમનિયમાદિકનું ઘણું પાલન થશે.

નવતત્ત્વ પટલે તેનું એક સામાન્યગુણનયુક્ત પુસ્તક હોય તે નહીં; પરંતુ જે જે સ્થલે જે જે વિચારો જ્ઞાનીઓએ પ્રણીત કર્યા છે, તે તે વિચારો નવતત્ત્વમાંના અમુક એક કે કે વિશેષ તત્ત્વના હોય છે. કેવળી મગવાને જ યોગિઓથી સફળ જગત્પંદલ દર્શાવી દીધું છે, એથી જેમ જેમ નવાદિ ભેદથી જ તત્ત્વજ્ઞાન મળશે તેમ તેમ અપૂર્ણ આનંદ અને નિર્મલતાની પ્રાપ્તિ થશે; માત્ર વિવેક, ગુરુગમ્યતાં અને

અપમાદ જોઈએ. એ નવતત્ત્વજ્ઞાન મને વધુ મિય છે. એના રસાનુભવિયો પણ મને સદૈવ મિય છે.

કાઢભેદે કરીને આ વસ્તુને માત્ર મતિ અને ધ્રુત એ વે જ્ઞાન ભરતક્ષેત્રે વિદ્યમાન છે; વાકીનાં ત્રણ જ્ઞાન વ્યવચ્છેદ છે; છતાં જેમ જેમ પૂર્ણશ્રદ્ધાભાવથી એ નવતત્ત્વજ્ઞાનના વિચારોની ગુફામાં ઉતરાય છે, તેમ તેમ તેના અંદર અદ્ભુત આત્મપ્રકાશ, આનંદ, સમર્થ તત્ત્વજ્ઞાનની સ્ફૂરણા, ઉત્તમ વિનોદ અને ગંભિર ચલકાટ ડિંગ્ કરી દઈ શુદ્ધ સમ્યક્ જ્ઞાનનો તે વિચારો વધુ ઉદય કરે છે. સ્વાદ્વાદવચનામૃતના અનંત સુંદર આશ્વસ્ય સમજવાની શક્તિ આ કાઢમાં આ ક્ષેત્રથી વિચ્છેદ ગયેલી છતાં તે પરત્વે જે જે સુંદર આશ્વસ્યો સમજાય છે તે તે આશ્વસ્યો અતિ અતિ ગંભિર તત્ત્વથી ભરેલા છે. પુનઃ પુનઃ તે આશ્વસ્યો મનન કરાય તો ચાર્વાકમતિના ધંચલ મનુષ્યને પણ સદર્મમાં સ્થિર કરી દે તેવા છે. સંક્ષેપમાં સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ, પવિત્રતા, મહાશીલ, નિર્મલ ડંઢા અને ગંભિર વિચાર, સ્વચ્છ વૈરાગ્યની ભેટ એ તત્ત્વજ્ઞાનથી મળે છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૬ તત્વાવબોધ ભાગ ૫.

એકવાર એક સમર્થ વિદ્વાન સાથે નિર્ગ્રંથપ્રવચનની ચમત્કૃતિ સંબંધી વાતચિત થઈ; તેના સંબંધમાં તે વિદ્વાને જણાવ્યું કે આટલું હું માન્ય રાહું છું કે મહાવીર એ એક સમર્થ તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષ હતા; એમણે જે બોધ કર્યો છે, તે શીલી લઈ પ્રજાવંત પુરુષોએ અંગ ઉપાંગની યોજના કરી છે; તેના જે વિચારો છે તે ચમત્કૃતિ ભરેલા છે, પરંતુ એ ઉપરથી લોકાલોકનું જ્ઞાન એમાં રહ્યું છે એમ હું કહી શકું. એમ છતાં જો તમે કંઈ એ સંબંધી પ્રમાણ આપતા હો તો

હું એ વાતની કંઈ થયેલા લાવી શકું. એના ઉત્તરમાં મેં એમ કહ્યું કે
 હું કંઈ જૈન વચનામૃતને યથાર્થે તો શું પણ વિશેષ બેદે કરીને પણ
 જાણતો નથી; પણ જે સામાન્ય માણે જાણું છું એથી પણ પ્રમાણ
 માપી શકું. ત્વરો. પછી નવતત્ત્વવિજ્ઞાન સંબંધી વાતચિત નીકળી.
 મેં કહ્યું: એમાં આત્મી સૃષ્ટિનું જ્ઞાન આવી જાય છે, પરંતુ યથાર્થ
 સમજવાની શક્તિ જોડે. પછી તેઓએ એ કથનનું પ્રમાણ માંગ્યું,
 ત્યારે આટલું કર્મ મેં કરી ચતાવ્યાં; તેની સાથે એમ સૂચ્યું કે એ
 શિવાય એનાથી બિંધાવા દર્શાવે એવું નવમું કર્મ ઘોષી આપો;
 જાણી અને પુણ્યની પ્રકૃતિયો કરીને કહ્યું. આ શિવાય એક પણ
 રીતે પ્રકૃતિ ઘોષી આપો. એમ કહેતાં અનુક્રમે વાત લીધી. પ્રથમ
 જોડના બેદ કરી પૂછ્યું એમાં કંઈ ન્યૂનાધિક કરેલા માંગો છો ?
 અત્યંતદુષ્ટના બેદ કરી પૂછ્યું. કંઈ વિશેષતા કરો છો ? એમ નવ
 તત્ત્વસંબંધી વાતચિત થઈ ત્યારે તેઓએ થોડીવાર વિચાર કરીને
 કહ્યું: આત્મી મહાવીરની કહેવાની અદ્ભુત યમપ્રકૃતિ છે કે જીવનો
 એક નવો બેદ મળતો નથી, તેમ વાપપુષ્પાદિકની એક પ્રકૃતિ
 વિશેષ મળતી નથી; અને નવમું કર્મ પણ મળતું નથી. આથી આથી
 તત્ત્વજ્ઞાનનાં મિત્રાંશો જૈનમાં છે એ મારું ભલું નહોતું. આમાં આત્મી
 સૃષ્ટિનું તત્ત્વજ્ઞાન કેટલેક અંશે આવી ગયું છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૭ તત્ત્વાવધોધ ભાગ ૬.

એનો ઉત્તર આ મળીથી એમ વચો કે તુ આજ આપણું જો
 છો તે પણ જૈનના તત્ત્વવિજ્ઞાનો આત્મના હૃદયે આપ્યા નથી ત્યાં
 સુધી; પરંતુ હું તત્ત્વજ્ઞાની મત્ત કહું છું કે વચો બે વિજ્ઞાન
 જ્ઞાનમાં છે તે જ્ઞાન નથી; અને મારું જ્ઞાન જ્ઞાનમાં છે

તે મહાવીરના તત્ત્વજ્ઞાનના એક ભાગમાં આવી જાય છે. એનું કયન સ્યાદાદ છે, એક પક્ષી નથી.

તમે કહ્યું કે કેટલેક અંશે સૃષ્ટિનું તત્ત્વજ્ઞાન એમાં આવી શકે સ્વરૂં; પરંતુ એ મિશ્રવચન છે. અમારી સમજાવવાની અલ્પજ્ઞતાથી એમ બને સ્વરૂં, પરંતુ એથી એ તન્વોમાં કંઈ અપૂર્ણતા છે એમ તો નથી. આ કંઈ પક્ષપાતી કયન નથી. વિચાર કરી આવી સૃષ્ટિમાંથી એ શિવાયનું એક દશમું તત્ત્વ શોધતાં કોઈ કાળે તે મઝનાર નથી. એ સંબંધી પ્રસંગોપાત આપણે ડ્યારે વાતચિત અને મધ્યસ્થ વર્તી વાપ સ્યારે નિઃશંકતા થાય.

ઉત્તરમાં તેઓએ કહ્યું કે આ ઉપરથી મને એમ તો નિઃશંકતા છે કે જૈન અદ્વૈત દર્શન છે. શ્રેણિપૂર્વક તમે મને કેટલાક નવ-તન્વના માગ કરી બતાવ્યા એથી હું એમ બેયડક કરી શકું છું કે મહાવીર ગુપ્તમેદને પામેલા પુરુષ હતા. એમ સહજસાત વાત કરીને “ હરમેવા, “ વિષનેવા ” “ ધુવેવા ” એ ક્લિષ્ટિવાચ્ય મને તેઓએ કહ્યું. તે કરી બતાવ્યા પછી તેઓએ એમ જણાવ્યું કે આ શબ્દોના સામાન્ય અર્થમાં તો કંઈ ચમત્ક્રિય દેસાતી નથી; ઉપજતું, નાશ થતું અને અવ્યક્તતા, એમ એ ત્રણ શબ્દોના અર્થ છે. પરંતુ શ્રીમાન મગધરોએ તો એમ દર્શિત કર્યું છે કે એ વચનો ગુરુમુરતથી અવજન કરતાં પ્રાગઢના મારિક વિષ્ણોને દ્વાદશાંગીનું પ્રાગઢમરિત જ્ઞાન થતું હતું ? એ માટે મેં કંઈક વિચારો પહોંચાડી જોયા છતાં મને તો એમ લાગ્યું કે એ વચનું અર્થમંથન છે, કારણ અતિ અતિ શૂંષ્ણ માનેતું મિર્દાનિક જ્ઞાન એમાં વર્ણવ્યા સમાય ? એ સંબંધી તમે કંઈ શ્રદ્ધ પહોંચાડી શકશો ?

शिक्षापाठ ८८ तत्त्वावबोध भाग ७.

उत्तरमां में फलुं के आ काळपां ग्रण महाग्रान भारतपी
 विच्छेद छे; तेम उतां हुं कइ सर्वज्ञ के महामग्राचंत नथी उतां
 माहं जेटलुं सामान्य लक्ष पहोंचे तेदलुं पहोंचाही कइ समाधान
 करी शक्तीश एम मने संभव रहे छे. त्वारे तेमणे कयुं: जो तेम संभव
 यतो होय तो ए त्रिपदी जीवपर “ना” ने “हा” विचारे उतरो.
 हं एम के जीव हुं उत्पत्तिरूप छे ? तो के ना. जीव हुं विग्रतारूप
 छे ? तो के ना. जीव हुं ध्रुवतारूप छे ? तो के ना. आम एक
 बात उतारो अने बीजी बखत जीव हुं उत्पत्तिरूप छे ? तो के
 हा. जीव हुं विग्रतारूप छे ? तो के हा. जीव हुं ध्रुवतारूप छे ?
 तो के हा. आम उतारो. आ विचारो आखा मंडळे एकत्र करी
 सोझा छे. ए जो यथार्थ करी न शक्य तो अनेक प्रकारपी
 रूप आबी शके. विग्ररूपे होय ए वस्तु ध्रुव रूपे होय नहीं,
 ए दोही संका. जो उत्पत्ति, विग्रता अने ध्रुवता नहीं तो जीव
 क्यां प्रमाणपी सिद्ध करनो ? ए बीजी संका. विग्रता अने
 ध्रुवताने परस्पर विरोधाभास ए बीजी संका. जीव बेबज ध्रुव छे
 हो उत्पत्तिमां हा करी ए असत्य. ए सोपो विरोध. उत्पत्ति जीवनों
 ध्रुव भाव करी तो उत्पत्ति कोने क्यों ? ए पांचवी संका अने
 विरोध. अनादिपणुं जनुं रहे से ए छही संका. बेबज ध्रुव विग्र-
 रूपे छे एम करी जो पारंबादिध बखन यनुं ए मादनी दोष.
 जन्मि अने विग्ररूप बहेलो जो बेबज पारंबादिधो मिटांन ए
 मादनी दोष. उत्पत्तिनी ना. विग्रतानी ना अने ध्रुवतानी ना
 करी एही प्रमेनी हा करी एना हजी पाण छ दोष. एदारे मरांजे
 पांद दोष. बेबज ध्रुवता अनां जीववरनी बखन दुयें पाद ए

પંદરમો દોષ. ઉત્પત્તિ ધ્રુવતા લેતાં કર્તાની સિદ્ધિ થાય જેથી સર્વેષુ વચન ત્રુટી જાય એ સોઝમો દોષ. ઉત્પત્તિ વિગ્રતારુપે પાપપુણ્યાદિકનો અભાવ પડેલે ધર્માધર્મ સઘડું ગયું એ સત્તરમો દોષ. ઉત્પત્તિ, વિઘ્નતા અને સામાન્ય સ્થિતિથી (કેવલ અચલ નહીં) ત્રિગુણાત્મક માયા સિદ્ધ થાય છે એ અઠારમો દોષ.

શિક્ષાપાઠ ૮૯ તત્ત્વાવબોધ ભાગ ૮.

પડેલા દોષ એ કપનો સિદ્ધ ન થતાં આવે છે. એક જૈનમુનિએ મને અને મારા મિત્રમંદલને એમ કહ્યું હતું કે જૈનસત્સંભંગી નય અપૂર્ણ છે, અને એથી સર્વે પદાર્થ સિદ્ધ થાય છે. નાસ્તિ, અસ્તિના એમાં અગમ્યભેદ રહ્યા છે. આ કથન સાંભળી અમે થયા ઘેર આવ્યા પછી યોજના કરતાં કરતાં આ ભ્રમિવાત્સવની જીવર યોજના કરી. હું પારું છું કે એની નાસ્તિ અસ્તિના થયે ભાવ જીવર નહિ ઉતરી શકે. ભ્રમિવાત્સવો પણ ત્રેત્તરુપ થઈ પડશે. તોયળ એ ધર્મી મારી કંઈ નિરસ્કારની દ્રષ્ટિ નથી.

આના ઉપરમાં અમે કહ્યું કે આગે જે નાસ્તિ અને અસ્તિ નય જીવર ઉતારવા ધાર્યો તે સનિશેષ ઘેલીથી નથી, પડેલે થતેને એમાંથી ઇકાનિક વસ્તુ ભેદ જાય; તેમ જડી હું કંઈ મ્યાદાદ ઘેલીનો ચયાર્ય જાગનાર નથી, મંદમનિથી ભેદ માગ જાગું છું. નાસ્તિ અસ્તિ નય પણ આગે ચયાર્ય ઘેલી પૂરક ઉતાર્યો નથી. પડેલે હું તર્કથી જે ઉત્તર દઈ ગયું તે પ્રાપ્ત સાંભળ્યો.

ઉત્પત્તિમાં “ના” છતાં જે યોજના કરી છે તે એમ ચયાર્ય થઈ શકે કે “જીવ પ્રનાદિ અનંત છે.”

વિઘ્નતામાં “ના” એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે “એનો કોઈ કાઢે નાશ નથી.”

ધ્રુવતામાં “ના” એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે “એક દેહમાં તે સદેવને માટે રહેનાર નથી.”

શિક્ષાપાઠ ૯૦ તત્વાવબોધ ભાગ ૯.

ઉત્પત્તિમાં “હા” એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે “જીવનો મોક્ષ થયા સુધી એક દેહમાંથી જ્યવન પામી તે પીતા દેહમાં ઉપજે છે.”

વિઘ્નતામાં “હા” એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે “તે જે દેહમાંથી આવ્યો ત્યાંથી વિઘ્ન પામ્યો; વા જ્ઞાન જ્ઞાતિ એની આત્મિક ક્રદ્ધિ વિષયાદિક મરણવડે રૂંધાઈ રહી છે, એ રૂપે વિઘ્નતા યોગી શકાય છે.”

ધ્રુવતામાં “હા” એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે “દ્રવ્યે કરી જીવ કોઈ કાઢે નાશરૂપ નથી, ત્રિકાલ સિદ્ધ છે.”

હવે એથી કરીને એટલે એ અપેક્ષાઓ લક્ષમાં રાખતાં યોજેલા દોષ પણ હું ધારું છું કે ટઢી જશે.

૧. જીવ વિઘ્નરૂપે નથી માટે ધ્રુવતા સિદ્ધ થઈ. એ પહેલો દોષ ટઢ્યો.

૨. ઉત્પત્તિ, વિઘ્નતા અને ધ્રુવતા એ બિન્ન બિન્ન ન્યાયે સિદ્ધ થઈ; એટલે જીવનું સત્યત્વ સિદ્ધ થયું એ ત્રીજો દોષ ગયો.

૩. જીવનાં સત્યસ્વરૂપે ધ્રુવતા સિદ્ધ થઈ એટલે વિઘ્નતા ગઈ. એ ત્રીજો દોષ ગયો.

૪. દ્રવ્ય માટે જીવની ઉત્પત્તિ અસિદ્ધ થઈ એ ચોથો દોષ મળ્યો.

૫. અનાદિ જીવ સિદ્ધ થયો છતાં ઉત્પત્તિ સંબંધીનો પાંચમો દોષ મળ્યો.

૬. ઉત્પત્તિ અમિદ્ધ થઈ છતાં કર્તા સંબંધીનો છઠ્ઠો દોષ મળ્યો.

૭. ધ્રુવતા સાથે વિઘ્નતા લેતાં અવાય થયું છતાં ચાર્વાક મિશ્રરચનનો સાતમો દોષ મળ્યો.

૮. ઉત્પત્તિ અને વિઘ્નતા મધ્ય મધ્ય દેહે મિદ્ધ થઈ માટે કેવળ ચાર્વાકમિદ્ધાંત એ નામનો આઠમો દોષ મળ્યો.

૧૪. શંકાનો પરસ્પરનો વિરોધાભાસ જતાં ચૌદ મુખીના દોષ મળ્યા.

૧૫. અનાદિ અનંતતા સિદ્ધ થતાં સ્વાદ્વાદવચન સત્ય થયું એ પંદરમો દોષ મળ્યો.

૧૬. કર્તા નથી એ સિદ્ધ થતાં જિનરચનની સત્યતા રહી એ સોટમો દોષ મળ્યો.

૧૭. યમાધર્મ, દેહાદિક પુનરાવર્તન સિદ્ધ થતાં સત્તરમો દોષ મળ્યો.

૧૮. એ સર્વે વાત મિદ્ધ થતાં ત્રિગુણાત્મક માયા અમિદ્ધ થઈ એ અડારમો દોષ મળ્યો.

શિક્ષાપાઠ ૧૧ તત્વાવબોધ ભાગ ૧૦.

આત્મની ચોક્કસ યોજના હું પાકું હું કે આર્થિક સમાધાન પાર્થી રહે. આ કંઈ ચર્ચા જેવી કંઈક નથી, તોયે એમાં કંઈ પણ વિનોદ મળે શકે તેમ છે. એ ઉપર વિશેષ વિચારને માટે ચોક્કસ વચન જોડે છે. છતાં વચન કહેતાં નથી; પણ એક કે ટુંકી વાત આપને કહેવાની છે તે જો આ સમાધાન યોગ્ય થયું હોય તો કહું.

पछी तेओ तरफथी मनमानतो उत्तर मल्यो, अने एक बे बात ने
चरानानी होय ते सहर्ष कहो एम तेओए कहुं.

पछी में मारी बात संजीवन करी लखि संबंधी कहुं. आप
ए लखि संबंधी शंका करो के एने हेतुरूप कहो तो ए बचनाने
अन्याय मळे छे. एमां अति अति उज्ज्वल आत्मिक शक्ति गुग्गम्यता
भने बैराग्य जोड़ए छीए. ज्यां मुषी तेम नथी, त्यां मुषी लखि
विषे शंका रहे खरी; पण हुं पाहं छुं के आ बेळा ए संबंधी
कोन्य बे बोल निरर्थक नहीं जाय. ते ए के जेम आ योजना
नास्ति अस्तिपर योजना जोड़, तेम एमां पण बहु गूढ विचार
करवाना छे. देरे देहनी पृथक् पृथक् उत्पत्ति, व्यवहन, विधाम,
गर्भाधान, पर्याप्ति, इन्द्रिय, सत्ता, ज्ञान, संज्ञा आयुष्य विषय इ.
मनेक कर्ममकृति मल्यक भेदे लेंतो जे विचारो ए लखिपी नीकले
बे अपूर्व छे. ज्यां मुषी लख पछोवे त्यां मुषी सयझ विचार करे
छे. परंतु द्रव्यार्थिक भावार्थिक नये आसी छटिनुं ज्ञान ए ज्ञान
बन्दीमां राहुं छे, तेनो विचार कोइज करे छे; ते सदगुरु हृत्पनी
परिष लखियछे ज्यारे आवे त्यारे द्वादशांगी ज्ञान शा माटे न चाप ?
जगत् एम करोतांज मनुष्य एक घर, एक वास, एक गाम, एक
बौर, एक देश, एक खंड एक पृथिव ए सयल्ले मूची दर आंग-
म्यात दीप समुद्रादिथी भरपूर वस्तु केम समझी जाय छे ? एनुं
कारण माय एटलुंज के ते ए बन्दी बहोदशाने समझुं छे, किंवा
एनुं लख एवी अमुक बहोदशाए पछोवुं छे; जेवी जगत् एम करोतां
परतो मोटो मर्म समझी सके छे; तेमज प्रभु अने सरल सन्नाय
दिप्यो निमेष गुरुपी ए ज्ञान बन्दीनी गम्यता सद द्वादशांगी ज्ञान
पमता हता. आवी होने जे मन्दि अन्तर्ज्ञा छमां विरेके ज्ञानी
हेतुरूप पण नथी.

જીવ.
અજીવ.
પુણ્ય.
પાપ.
આશ્રવ.
સંચર.
નિર્નરા.
વંધ.
મોક્ષ.

આગળ કરેલાં છે કે, એ નામ મૂકવામાં જીવ અને મોક્ષને નિહટ્યા છે. છતાં આ નિહટ્યા તો ન થઈ? પણ જીવ અને અજીવને નિહટ્યા થઈ. વસ્તુતઃ એમ નથી. અજ્ઞાનવડે તો એ બંનેને જ નિહટ્યા રહ્યા છે; પણ જ્ઞાનવડે જીવ અને મોક્ષને નિહટ્યા રહ્યા છે એમ કહ્યું—

હવે જુઓ એ બંનેને કંઈ નિહટ્યા આવી છે? હા કોંલી નિહટ્યા આવી ગઈ છે. પણ એ નિહટ્યા તો દુષ્પરત છે. ત્યારે

ભાવે નિકટતા આવે ત્યારે સર્વ સિદ્ધિ થાય. એ દ્રવ્ય નિકટતાનું સાધન સત્પરમાત્મતત્ત્વ, સદ્ગુરુતત્ત્વ અને સદ્ધર્મતત્ત્વ ઓઝસ્વી સર્દશું એ છે. ભાવનિકટતા એટલે કેવળ એકજ રૂપ યથા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર સાધનરૂપ છે.

એ ચક્રથી એવી પણ આશંકા થાય કે જ્યારે યજ્ઞે નિકટ છે ત્યારે શું વાકીનાં ત્યાગવાં ? ઉત્તરમાં કહેવાનું કે જો સર્વ ત્યાગી થકતા હો તો ત્યાગી થો, એટલે મોક્ષરૂપજ થશે. નહિ તો હેય, હેય, ઉપાદેયનો વોધ સ્યો, એટલે આત્મસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે.

શિક્ષાપાઠ ૧૪ તત્વાવવોધ ભાગ ૧૩.

જે જે કહેવાયું છે તે તે કંઈ કેવળ જૈનકુળથી જન્મ પામેલા પુરુષને માટે નથી, પરંતુ સર્વને માટે છે. તેમ આ પણ નિઃસંક માનજો કે જે કંઈ કહેવાય છે તે અપક્ષપાતે અને પરમાર્યબુદ્ધિથી કહેવાય છે.

તમને જે ધર્મતત્ત્વ કહેવાનું છે, તે પક્ષપાત કે સ્વાર્થબુદ્ધિથી કહેવાનું અમને કંઈ પ્રયોજન નથી; પક્ષપાત કે સ્વાર્થથી તમને અધર્મતત્ત્વ બોધી અમે અધોગતિને શા માટે સાધિયે ? વારંવાર તમને નિગ્રંથનાં વચનામૃતો માટે કહેવાય છે, તેનું કારણ તે વચનામૃતો તત્ત્વમાં પરિપૂર્ણ છે, તે છે. જિનેશ્વરોને એવું કોઈ પણ કારણ નહોતું કે તે નિમિત્તે તેઓ મૃપા કે પક્ષપાતી વોધે; તેમ એઓ અજ્ઞાની નહતા, કે એથી મૃપા વોધાઈ જવાય. આશંકા કરશો કે એ અજ્ઞાની નહોતા એ શા ઉપરથી જણાય ? તો તેના ઉત્તરમાં એઓના પવિત્ર સિદ્ધાંતોનાં રહસ્યને મનન કરવાનું કહિયે છીએ. અને એમ જે કરજ તે તો પુનઃ આશંકા લેજ પણ નહીં કરે. જૈનમત પ્રવર્ત્તકા મતિ અમારે

हं राग बुद्धि नहीं, के ए माटे पक्षपाते अमे कंइ पण तमने कहिये;
तेमन अन्यमत प्रवर्त्तकोमति अमारे कंइ बैरबुद्धि नहीं के मिथ्या
एतुं खंडन करिये. वच्चेमां अमे तो मंदमति मध्यस्थरूप छिए. बहु
बहु मननयो अने अमारी मति ज्यां सुधी पहोंची त्यां सुधीना
विचारपी अमे विनयथी कहीये छीए, के मिय भव्यो ! जैन जेवुं
एतुं पूर्ण अने पवित्र दर्शन नहीं, बीतराग जेवो एके देव नहीं,
हाने अनंत दुःखथी पार पायवुं होय तो ए सर्वज्ञ दर्शनरूप
वृत्तवृत्तने सेवो.

शिक्षापाठ ९५ तत्त्वावबोध भाग १४.

जैन ए एटली बधी सूक्ष्म विचारसंकळनापी भरेलुं दर्शन
छे के एमां प्रवेश करतां पण बहु बरत जोइए. उपर उपरथी
के कोइ प्रतिपत्तीना कहेबाधी अमुक वस्तु संबंधी अभिप्राय बांधवो
के आपवो ए विवेकीनुं कर्त्तव्य नहीं. एक तज्जाब संपूर्ण भए
होए, तेनुं जळ उपरथी समान लागे छे; पण जेम जेम आगळ
बाटीए छीए तेम तेम बपारे बपारे उंटापणुं आबतुं जाय छे;
एतुं उपर तो जळ सपाटन रहे छे; तेम जगन्ना सपळा धर्ममतां
एक तज्जाब रूप छे, तेने उपरथी सामान्य सपाटी जोइने सरग्रा
होई देवा ए उचित नहीं. एम कहेंनारा तत्त्वने पामेळा पण नहीं.
जैनना अहेका पवित्र सिद्धांतपर विचार बरता आपुण्य पूर्ण
पाय, हां पण पार पमाय नहीं जेम रहें छे. बाकीना सपळा धर्म-
मतांना विचार जिनमणीन बपनायुक्तमिथु आगळ एक विद्वत्
पण नहीं. जैनमत जेने जाण्यो, अने सेव्यो ते वैदिक निरासी
मने सर्वज्ञ एह जाय छे. एना प्रवर्त्तको कंइ पवित्र इरादा हटा!

એના સિદ્ધાંતો કેવા અસ્વંડ સંપૂર્ણ અને દયામય છે ! એમાં દૂષણ તો કાંઈ છેજ નહિ ! કેવલ નિર્દોષ તો માત્ર જેનું દર્શન છે ! એનો એકે પારમાર્થિક વિષય નથી કે જે જૈનમાં નહીં હોય અને એવું એકે તત્ત્વ નથી કે જે જૈનમાં નથી; એક વિષયને અનંતભેદે પરિપૂર્ણ કહેનાર તે જૈનદર્શન છે. પ્રયોજન ભૂતતત્ત્વ એના જેવું કયાંય નથી. એક દેહમાં બે આત્મા નથી; તેમ આત્મા સૃષ્ટિમાં બે જન ઇટલે જૈનની તૂલ્ય ઘીઝું દર્શન નથી. આમ કહેવાનું કારણ શું ? તે માત્ર તેની પરિપૂર્ણતા, નિરાગીતા, સત્યતા અને જગદ્ હિતૈષિતા.

શિક્ષાપાઠ ૯૬ તત્ત્વાવવોધ ભાગ ૧૬.

ન્યાયપૂર્વક આટલું અમારે પણ માન્ય રાત્તવું જોઈએ કે ડ્યારે એકદર્શનને પરિપૂર્ણ કહી વાત સિદ્ધ કરવી હોય ત્યારે પ્રતિપક્ષની મધ્યસ્થ બુદ્ધિથી અપૂર્ણતા દર્શાવવી જોઈએ. પણ એ બે વાતપર વિવેચન કરવા જેટલી અહીં જગ્યો નથી; તો પણ થોડું થોડું કહેતા આવ્યા છીએ. મુશ્કેલી કહેવાનું કે એ વાત જેને રુચિર થતી ન હોય કે અસંભવિત લાગતી હોય તેને જૈનતત્ત્વવિજ્ઞાની શાસ્ત્રો અને અન્ય તત્ત્વવિજ્ઞાની શાસ્ત્રો મધ્યસ્થ બુદ્ધિથી મનન કરી ન્યાયને કાંટો તોલન કરવું. એ ઉપરથી અવશ્ય ઇટલું મહાવાક્ય નીકળશે, કે જે આગલ નગારાપર ઢાંઢી ઢોકીને કહેવાયું હતું તે સ્વરૂપ છે.

જગત્ ગાઢરિયો પ્રવાહ છે. ધર્મના મતભેદ સંવંધીના શિક્ષા-પાઠમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે અનેક ધર્મમતની જાલ લાગી પડી છે. વિશુદ્ધ આત્મા કોઈકજ થાય છે. વિવેકથી તત્ત્વને કોઈકજ ડોધે છે. ઇટલે જૈન તત્ત્વને અન્યદર્શનિયો જ્ઞા માટે જાણતા નથી એ સ્વેદ કે આશંકા કરવા જેવુંજ નથી.

છતાં અમને યહુ આધર્ય લાગે છે કે કેવલ શુદ્ધ પરમાત્મ-
તત્ત્વને પામેલા, સકલ દૂષણરહિત, મૃપા કહેવાનું જેને કંઈ નિમિત્ત
નથી એવા પુરુષનાં કહેલાં પવિત્ર દર્શનને પોતે તો જાણ્યું નહિ,
પોતાના આત્માનું હિત તો કર્યું નહીં, પણ અવિવેકથી મતભેદમાં
આવી જઈ કેવલ નિર્દોષ અને પવિત્ર દર્શનને કહેનારાઓ
નાસ્તિક શા માટે કહું હશે ? પણ એ કહેનારા એનાં તત્ત્વને
જાણતા નહોતા. વળી એનાં તત્ત્વને જાણવાથી પોતાની શ્રદ્ધા ફ-
રે, ત્યારે લોકો પછી પોતાના આગલ કહેલા મતને ગાંઠશે નહીં;
ને લૌકિક મતમાં પોતાની આર્જીવિકા રહી છે, એવા બેદાદિની
મર્યાદા ઘડાડવાથી પોતાની મર્યાદા ઘટશે; પોતાનું મિથ્યા સ્થાપિત
કરેલું પરમેશ્વર પદ ચાલશે નહીં. એથી જૈનતત્ત્વમાં પ્રવેશ કર-
વાની રીતને મૂલ્યથી બંધ કરવા લોકોને એવી ભ્રમશૂંકની આપી
કે જૈન નાસ્તિક છે. લોકો તો વિચારા ગમરુગાદર છે; પટલે
પછી વિચાર પણ ચર્ચાથી કરે ? એ કહેવું કેટલું મૃપા અને અનર્થ-
કારક છે તે જેણે વીતરાગ પ્રણીત સિદ્ધાંતો વિવેકથી જાણ્યા છે,
તે જાણે. અમારું કહેવું મંદ બુદ્ધિઓ વચ્ચે પસપાતમાં લઈ જાય.

શિક્ષાપાઠ ૧૭ તત્વાવબોધ માગ ૧૬.

પવિત્ર જૈન દર્શનને નાસ્તિક કહેવાનારાઓ એક મિથ્યા
દલીલથી કાવવા ઇચ્છે છે, કે જૈનદર્શન આ જગતના કર્તા
પરમેશ્વરને માનતું નથી. અને જગત્કર્તા પરમેશ્વરને જે નથી માનતા
તે તો નાસ્તિકજ છે, એવી માની લીધેલી વાત મત્રિકજનોને ગ્રીષ્મ
પોટી રહે છે. કારણ તેઓમાં ચર્ચા વિચાર કરવાની પ્રેરણા
નથી. પણ જો એ ઉપરથી એમ વિચારવામાં આવે કે ત્યારે જૈન

જગત્ને અનાદિ અનંત કહે છે તે કયા ન્યાયથી કહે છે ? જગત્-
 કર્તા નથી એમ કહેવામાં એમનું નિમિત્ત શું છે ? એમ એક પછી એક
 ભેદરૂપ વિચારથી તેઓ જૈનની પવિત્રતાપર આવી શકે. જગત્
 રચવાની પરમેશ્વરને અવશ્ય શી હતી ? રચ્યું તો સુખ દુઃખ મૂક-
 વાનું કારણ શું હતું ? રચીને મોત શા માટે મૂક્યું ? એ લીલા કોને
 ઘતાવધી હતી ? રચ્યું તો કયાં કર્મથી રચ્યું ? તે પહેલાં રચવાની
 ઇચ્છા કાં નહોતી ? ઇશ્વર કોણ ? જગત્ના પદાર્થ કોણ ? અને
 ઇચ્છા કોણ ? રચ્યું તો જગત્માં એકજ ધર્મનું પ્રવર્તન રાખ્યું હતું;
 આમ ભ્રમણામાં નાસવાની અવશ્ય શી હતી ? કદાપિ એમ માનો
 કે એ વિચારાની ભૂલ થઈ હશે ! ક્ષમા કરીએ ! પણ એવું દોડ
 ઢહાપણ કયાંથી સૂઝ્યું કે એનેજ મૂલ્યથી ડાલેદનાર એવા મહાવીર
 જેવા પુરુષોને જન્મ આપ્યો ? એવાનાં કહેલાં દર્શનને જગત્માં
 વિદ્યમાનતા કાં આપી ? પોતાના પગપર હાથે કરીને કુહાડો માર-
 વાની એને શું અવશ્ય હતી ? એક તો જાણે એ પ્રકારે વિચાર, અને
 ચાકી ધીજા પ્રકારે એ વિચાર કે જૈનદર્શન પ્રવર્તકોને એનાથી કંઈ
 દ્રેષ હતો ? જગત્કર્તા હોત તો એમ કહેવાથી એઓના છામને
 કંઈ હાનિ પહોંચતી હતી ? જગત્કર્તા નથી, જગત્ અનાદિ અનંત
 છે; એમ કહેવામાં એમને કંઈ મહત્તા મઝી જતી હતી ? આવા
 અનેક વિચારો વિચારતાં જણાઈ આવશે કે જગત્નું સ્વરૂપ છે
 તેમજ તે પવિત્ર પુરુષોએ કહ્યું છે. એમાં ભિન્નમાત્ર કહેવાનું એમને
 લેશમાત્ર પ્રયોગન નહોતું. મૂક્ષમાં મૂક્ષ જંતુની રક્ષા જેને
 પ્રણીત કરી છે, એક રજકળથી કરીને આસ્વા જગત્ના વિચારો
 જેને સર્વ ભેદે કળા છે તેવા પુરુષોનાં પવિત્ર દર્શનને નાસ્તિક કહે-
 નારા કયાં ગતિને પામશે એ વિચારતાં દયા આવે છે !

शिक्षापाठ १८ तत्त्वावबोध भाग १७.

जे न्यायधी जय मेळवी शकतो नथी; ते पछी गाळा भांड
 हे; तेम पवित्र जैनना अखंड तत्वसिद्धांतो शंकराचार्य, दयानंद
 संप्रदायी वगरे ज्यारे तोडी न शक्या त्यारे पछी जैन नास्तिक हे,
 सो चार्वाकमैत्रे उत्पन्न हुआ हे एम करेवा मांडयुं. पण ए स्पळे
 कोइ मश्र करे, के महाराज ! ए विवेचन तमे पछी करो. एवा
 शब्दो करेवामां कंइ बखत विवेक के ज्ञान जोइतुं नथी; पण आनो
 वरर आपो के जैनवेदधी कयी वस्तुमां उतरतो छे. एतुं ज्ञान,
 एना बोध, एतुं रहस्य, अने एतुं सत्शील केतुं छे ते एकवार
 कहो ? आपना वेद विचारो कयी वायतमां जैनथी चडे छे ? आम
 ज्यारे मर्मस्यानपर आबे त्यारे मानता शीयाय तेओ पासे बीजुं
 कंइ साधन रहे नहीं, जे सत्पुरुषांनां बचनामृत अने योगबळधी
 आ सृष्टिमां सत्यदया, तत्त्वज्ञान अने महाशील उदय पामे छे, ते
 पुरुषो करतां जे पुरुषो शृंगारमां राख्या पड्या छे, सामान्य तत्त्व-
 ज्ञानने पण नथी जाणता, जेनो आचार पण पूर्ण नथी, तेने चडता
 करेवा,—परमेश्वरने नामे स्थापवा अने सत्यस्वरूपनी अवर्ण भाषा
 सोलवी, परमात्म स्वरूप पामेलाने नास्तिक करेवा, ए एमनी केटली
 बयी कर्मनी बहोलतानुं मूचबन करे छे ? परंतु जगत् मोहाध छे;
 मतमेद छे त्यां अंधारुं छे. ममत्व के राग छे त्यां सत्य तत्त्व नथी.
 ए बात आपणे झा माटे न विचारवी ?

हुं एक मुख्य बात तमने कहुं हुं के जे ममत्वरहितनी अने
 न्यायनी छे. ते ए छे के गमे ते दर्शनने तमे मानो; गमे तो पछी
 तमारी द्रष्टिमां आबे तेम जैनने कहो, सर्व दर्शननां शास्त्रतत्त्वने
 जुओ तेम जैनतत्त्वने पण जुओ. स्वतंत्र आत्मिकशक्ति ए जे योग्य

શિક્ષાપાઠ ૧૦૧ સ્મૃતિમાં રાસવાયોગ્ય મહાવાક્યો.

૧. એક યંત્રે નિયમ પણ આ જગતનો પ્રવર્તક છે.
૨. જે મનુષ્ય મનુષ્યોનાં ચરિત્રરહસ્યને પામે છે તે પુખ્ત પરમંશ્વર થાય છે.
૩. જ્યારે વિષ પણ મર્ચ વિષમ દુઃસ્વનું મુલ્યિયું છે.
૪. શ્રાદ્ધાનાં મંદાપ અને યોદા સાથે અતિ સમાગમ એ જ સમાગમ દુઃસ્વદાયક છે.
૫. સમસ્યભાવિનું મઝનું અને જ્ઞાનીઓ એકાંત કહે છે.
૬. હૃદયો તમને જીતે અને સુખ માનો તે કરતાં તેને તમે જીતવાનાં સુખ, આનંદ અને પરમપદ પ્રાપ્ત કરશો.
૭. રાગવિના સંસાર નથી અને સંસારવિના રાગ નથી.
૮. પુણ્યમનો સર્વ સંગ પરિત્યાગ પરમપદને આપે છે.
૯. તે વસ્તુના વિચારમાં પહોંચો કે જે વસ્તુ અતીન્દ્રિય રમણ છે.
૧૦. ગુણીના ગુણમાં અનુરક્ત થાઓ.

શિક્ષાપાઠ - વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૧.

જામે તમને

નાપુસાર ઉચર

?

૩.-અનાદિ કારણી આત્માની કર્મજાલ ટાલવા માટે.

મ.-જીવ પરેલો કે કર્મ ?

૩.-થયે અનાદિ છેજ. જીવ પરેલો હોય તો એ વિષય વસ્તુને
જ વચ્ચગવાનું કંઈ નિમિત્ત જોઈએ. કર્મ પરેલું કહો તો જીવ વિના
કર્મ કર્યા કોણે ? એ ન્યાયથી થયે અનાદિ છેજ.

મ.-જીવ રૂપી કે અરૂપી ?

૩.-રૂપી પણ સ્વરો, અને અરૂપી પણ સ્વરો.

મ.-રૂપી કયા ન્યાયથી અને અરૂપી કયા ન્યાયથી તે કહો ?

૩.-દેહ નિમિત્તે રૂપી અને સ્વસ્વરૂપે અરૂપી.

મ.-દેહ નિમિત્ત શાથી છે ?

૩.-સ્વકર્મના વિપાકથી.

મ.-કર્મની મુલ્ય પ્રકૃતિયો કેટલી છે ?

૩.-આઠ.

મ.-કંયી કયી ?

૩.-જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, વેદનીય, મોહનીય, નામ, મોત્ર,
આયુષ્ય અને અંતરાય.

મ.-એ આઠે કર્મની સામાન્ય સમજ કહો ?

૩.-જ્ઞાનાવરણી પટલે આત્માની જ્ઞાન સંબંધીની જે અનંત-
શક્તિ છે તેને આચ્છાદન થઈ જવું તે. દર્શનાવરણી પટલે આત્માની
જે અનંત દર્શનશક્તિ છે તેને આચ્છાદન થઈ જવું તે. વેદનીય
પટલે દેહનિમિત્તે શાતા આશાતા કે પ્રકારનાં વેદનીય કર્મથી
અન્યાયાંધ મુલ્યરૂપ આત્માની શક્તિ રોકાઈ રહેવી તે. મોહનીય
કર્મ પટલે આત્મચારિત્ર રૂપ શક્તિ રોકાઈ રહેવી તે. નામકર્મ
પટલે અમૃતિરૂપ દિવ્ય શક્તિ રોકાઈ રહેવી તે. મોત્રકર્મ પટલે
અટલ અવગાહનારૂપ આત્મિકશક્તિ રોકાઈ રહેવી તે. આયુકર્મ

પટલે અક્ષય સ્થિતિ ગુણ રોકાઈ રહેવો તે. અંતરાય કર્મ થયે
અનંત દાન, લાભ, વીર્ય, મોગોપમોગ શક્તિ રોકાઈ રહેવી તે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૩ વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૨.

મ.-૫ કર્મો ટઢવાથી આત્મા કયાં જાય છે ?

હ.-અનંત અને શાશ્વત મોક્ષમાં.

મ.-આ આત્માનો મોક્ષ કોણે તથા થયો છે ?

હ.-ના.

મ.-કારણ ?

હ.-મોક્ષ થયેલો આત્મા કર્મમલ રહિત છે. એથી પુનર્મન્વ
જન્મે નથી.

મ.-કેવલીનાં લક્ષણ શું ?

હ.-ચાર ધનઘાતી કર્મનો ત્યાગ કરી શેષ ચાર કર્મને પાનમાં
પાટી જે પુરુષ ત્રયોદશ ગુણસ્થાનકવર્તિ વિહાર કરે છે તે.

મ.-ગુણસ્થાનક કેટલાં ?

હ.-ચૌદ.

મ.-તેનાં નામ કયાં ?

હ.-૧ મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક. ૨ સાસ્વાદનગુણસ્થાનક. ૩
મિથ્રગુણસ્થાનક. ૪ અવિરતિમમ્પગદ્રષ્ટિ ગુણસ્થાનક. ૫ વૈશ્વ-
વિરતિગુણસ્થાનક. ૬ પ્રમત્તમંયત્તગુણસ્થાનક. ૭ અદમત્તસંવન-
ગુણસ્થાનક. ૮ અદૂર્લભગુણસ્થાનક. ૯ અનિવૃત્તિવાદગુણ-
સ્થાનક. ૧૦ મૂલ્મસંવરાયગુણસ્થાનક. ૧૧ વ્યર્ગાનમોહગુણ-
સ્થાનક. ૧૨ લીંગમોહગુણસ્થાનક. ૧૩ સર્વોર્ગકેવલીગુણસ્થાનક.
૧૪ અર્પોર્ગકેવલીગુણસ્થાનક.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૪ વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૩.

મ.—કેવલી અને તીર્થંકર એ વચ્ચેમાં ફેર શો ?

વ.—કેવલી અને તીર્થંકર શક્તિમાં સમાન છે; પરંતુ તીર્થંકરે પૂર્વે તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જ્યું છે, તેથી વિશેષમાં વાર ગુણ અને અનેક અતિશય માસ કરે છે.

મ.—તીર્થંકર પર્યટન કરીને શા માટે ઉપદેશ આપે છે ? એ શો નિરાગી છે ?

વ.—તીર્થંકરનામકર્મ જે પૂર્વે ષાંધ્યું છે તે વેદવા માટે તેઓને અવશ્ય તેમ કરવું પડે છે.

મ.—હમણાં પ્રવર્તે છે તે શાસન કોનું છે ?

વ.—શ્રમણ મગવન્ મહાવીરનું.

મ.—મહાવીર પહેલાં જૈનદર્શન હતું ?

વ.—હા.

મ.—તે કોણે ઉત્પન્ન કર્યું હતું ?

વ.—સે પહેલાના તીર્થંકરોએ.

મ.—તેઓના અને મહાવીરના ઉપદેશમાં કંઈ ભિન્નતા સ્તરી કે ?

વ.—તત્ત્વસ્વરૂપે એકમ છે. ભિન્ન ભિન્ન પાત્રને સડને ઉપદેશ હોવાથી અને કંઈક કાળભેદ હોવાથી સામાન્ય મનુષ્યને ભિન્નતા સ્તરી; પરંતુ ન્યાયથી જોતાં એ ભિન્નતા નથી.

મ.—એઓનો મુખ્ય ઉપદેશ શું છે ?

વ.—આત્માને તારો; આત્માની અનંતશક્તિઓનો પ્રકાશ કરો અને કર્મરૂપ અનંત દુઃસ્થિ મુક્ત કરો એ.

મ.—એ માટે તેઓએ કયાં સાધનો દર્શાવ્યાં છે ?

પટલે અક્ષય સ્થિતિ ગુણ રોકાઈ રહેવો તે. અંતરાય કર્મ પટલે અનંત દાન, લાભ, વીર્ય, ભોગોપભોગ શક્તિ રોકાઈ રહેવી તે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૩ વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૨.

પ્ર.-૧ કર્મો ટલ્લવાયી આત્મા ક્યાં જાય છે ?

ઉ.-અનંત અને શાશ્વત મોક્ષમાં.

પ્ર.-આ આત્માનો મોક્ષ કોણેવાર થયો છે ?

ઉ.-ના.

પ્ર.-કારણ ?

ઉ.-મોક્ષ થયેલો આત્મા કર્મમલ રહિત છે. એવી પુનર્મન્વ એને નથી.

પ્ર.-કેવલીનાં લક્ષણ શું ?

ઉ.-ચાર ઘનચાતી કર્મનો સમ કરી શેષ ચાર કર્મને પાનમાં પાડી જે પુરુષ ત્રયોદશ ગુણસ્થાનકવર્તિ વિદ્યાર કરે છે તે.

પ્ર.-ગુણસ્થાનક કેટલાં ?

ઉ.-ષોડ્.

પ્ર.-તેનાં નામ કહો ?

ઉ.-૧ મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક. ૨ સાસ્વાદનગુણસ્થાનક. ૩ મિથ્રગુણસ્થાનક. ૪ અવિરતિસમ્પન્નદ્રષ્ટિ ગુણસ્થાનક. ૫ દેહ-વિરતિગુણસ્થાનક. ૬ પ્રમત્તમંયત્તગુણસ્થાનક. ૭ અનમત્તસંચલ-ગુણસ્થાનક. ૮ અપૂર્વકરણગુણસ્થાનક. ૯ અનિટ્ટિવાદગુણ-સ્થાનક. ૧૦ શૂદ્ધમંદરાયગુણસ્થાનક. ૧૧ વપર્ગાંતમોહગુણ-સ્થાનક. ૧૨ શીંગમોહગુણસ્થાનક. ૧૩ સયોર્ગીકેવલીગુણસ્થાનક. ૧૪ અયોર્ગીકેવલીગુણસ્થાનક.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૪ વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૩.

મ.—ફેવલી અને તીર્થંકર એ બન્નેમાં ફેર શો ?

જ.—ફેવલી અને તીર્થંકર શક્તિમાં સમાન છે; પરંતુ તીર્થંકરે પૂર્વે તીર્થંકર નામકર્મ કરાવ્યું છે, તેથી વિશેષમાં ચાર ગુણ અને અનેક અતિશય માત્ર કરે છે.

મ.—તીર્થંકર પર્યટન કરીને જા માટે ઉપદેશ આપે છે ? કે તો નિરાગી છે ?

જ.—તીર્થંકરનામકર્મ જે પૂર્વે થાંધ્યું છે તે વેદવા માટે તેઓને અવશ્ય તેમ કરવું પડે છે.

મ.—હમણાં મલ્લે છે તે શાસન કોનું છે ?

જ.—શ્રમણ મગવન્ મહાવીરનું.

મ.—મહાવીર પહેલાં જૈનદર્શન હતું ?

જ.—હા.

મ.—તે કોણે ઉત્પન્ન કર્યું હતું ?

જ.—તે પહેલાના તીર્થંકરોએ.

મ.—તેઓના અને મહાવીરના ઉપદેશમાં કંઈ ભિન્નતા સ્તરી કે ?

જ.—તત્ત્વસ્વરૂપે એકજ છે. ભિન્ન ભિન્ન પાત્રને લઈને ઉપદેશ હોવાથી અને કંઈક કાલમેદ હોવાથી સામાન્ય મનુષ્યને ભિન્નતા જાણે સ્તરી; પરંતુ ન્યાયથી જોતાં એ ભિન્નતા નથી.

મ.—એઓનો મુખ્ય ઉપદેશ શું છે ?

જ.—આત્માને તારો; આત્માની અનંતશક્તિઓનો પ્રકાશ કરો અને કર્મરૂપ અનંત દુઃસ્વથી મુક્ત કરો એ.

મ.—એ માટે તેઓએ કયાં સાધનો દર્શાવ્યાં છે ?

૩.-વ્યવહારનયથી મદ્ય, મદ્યમે, અને મદ્યકનું સ્વરૂપ જાણવું;
સંકેતના ગણગ્રામ કરવા; ત્રિવિધ યમ આચર્યાં અને નિગ્રંથ મુરુથી
ધર્મની ગમ્યતા પામવી ને.

પ.-ત્રિવિધ ધર્મે કયો ?

૩.-સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપ, સમ્યગ્દર્શનરૂપ અને સમ્યક્ચારિત્રરૂપ.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૫ વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૪.

પ.-આવું જૈનદર્શન ડ્યારે મર્જોનમ છે, ત્યારે સર્વે આત્માઓ
પના બોધને કેમ માનતા નથી ?

૩.-કર્મની વાદ્યુલ્યતાથી, મિથ્યાત્વના જામેલા દુઝિયાંથી,
અને સત્સમાગમના અભાવથી.

પ.-જૈનના મુનિયોના મુખ્ય આચારરૂપ શું છે ?

૩.-પાંચ મહાવ્રત, દશવિધ યનિધર્મ, સપ્તાદશવિધિસંયમ,
દશવિધ વૈયાટલ્ય, નવવિધ બ્રહ્મચર્ય, દ્વાદશ પ્રકારના તપ,
ક્રોધાદિક ચાર પ્રકાર કપાયનો નિગ્રહ. વિશેષમાં સમ્યક્જ્ઞાન,
સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્રનું આરાધન इत्यादિક અનેક મેદ છે.

પ.-જૈનમુનિયોના જેવાંજ સંન્યાસિયોનાં પંચયામ છે, અને
બૌદ્ધધર્મનાં પાંચ મહામીલ છે. ઇટલે ૯ આચારમાં તો જૈનમુનિયો
અને સંન્યામિયો તેમજ બૌદ્ધમુનિયો સરસા સરા કે ?

૩.-નહીં.

પ.-કેમ નહીં ?

૩.-૯ઓનાં પંચયામ અને પંચમહામીલ અપૂર્ણ છે. મહાવ્રતના
પ્રતિમેદ જૈનમાં અતિ મૂલ્ય છે. પેલા વેના સ્પૂઢ છે.

મ.-સૂક્ષ્મતાને માટે દ્રષ્ટાંત આપો જોડે?

જ.-દ્રષ્ટાંત દેસીતુંજ છે. પંચયામિયો કંદમૂળાદિક અમરૂપ ત્યાં છે, મુલગ્રંથ્યામાં પોદે છે, વિવિધ જાતનાં વાહનો અને પુષ્પનો વપમોગ છે, કેવલ શીતલ જલથી તેઓનો વ્યવહાર છે. રાત્રિયે મોજન છે. એમાં યતો અસંખ્યાતા જંતુનો વિનાશ, વ્રહ્મચર્યનો મંગ પ આદિની સૂક્ષ્મતા તેઓના જાણવામાં નથી. તેમજ માંસાદિક અમરૂપ અને મુલગ્રંથિયાં સાધનોથી બૌદ્ધમુનિયો યુક્ત છે. જૈન મુનિયો તો કેવલ પૃથી વિરક્તજ છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૬ વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૫.

મ.-વેદ અને જૈન દર્શનને પ્રતિપક્ષતા સ્તરી કે?

જ.-જૈનને કંઈ અસમંજસ થાવે પ્રતિપક્ષતા નથી; પરંતુ સત્યપી અસત્ય પ્રતિપક્ષી ગણાય છે, તેમ જૈનદર્શનથી વેદનો સંબંધ છે.

મ.-પ્ર કેમાં સત્યરૂપ તમે કોને કરોછો ?

જ.-પવિત્ર જૈનદર્શનને.

મ.-વેદદર્શનિયો વેદને કહે છે તેનું કેમ ?

જ.-પ્રતો મતભેદ અને જૈનના તિરસ્કાર માટે છે; પરંતુ ન્યાય પૂર્વક વધેનાં મૂલતરત્વો આપ. જોડે જનો.

મ.-આટલું તો મને લાગે છે કે મહાવીરાદિક જિનેશ્વર કપન ન્યાયના કાંટાપર છે; પરંતુ જગત્કર્ષાની તેમો ના ક છે, અને જગત્ અનાદિ અનંત છે એમ કહે છે. તે વિષે કંઈ કંઈ સંકા થાય છે કે આ અસંખ્યાત દ્રીપસમુદાય જગત્ વગ બનાવ્યે વ્યાપી હોય ! --

૩. આપને ઝ્યાંમુરી આપ્યાની ખર્ચ શક્તિની ક્ષેત્ર પણ દિવ્ય પ્રમાણની મળી નથી. ત્યાંમુરી પણ આગે છે; પરંતુ તપસ્યાને એમ નહીં આગે “મમ્મનિવરે” આદિગ્રંથનો આપ અનુભવ કરશો. પૃથ્વી અને ગંગા નીકળી જાય.

૪. પરંતુ સમયે શિક્ષાના પાઠની પ્રથા રાત્રે પણ શ્રદ્ધાનાદિ-કૃષી શિક્ષાનિરૂપ કરી નહીં. પણ તે પુરી શકે નહીં, પણ સત્ત્વ કમ કરેલાય.

૫. પણ આને કહી શકાય કે આપણને પાઠન નહોતું, ખરે પઠ-માર એમ માનીએ. કે એમ આપણને શકા થઈ કે એ કયારે થયા હશે? તો પરી જગત્કલોષ પરા પુરુષને જન્મ પણ કેમ આપ્યો? નામચોટક પુણ્યને જન્મ આપવા શુ પાપાત્મન હતું? તેમ જાણી એ પુરુષો તો સર્વેશ્વર હતા, જગત્કલોષ વિદ્વદ્ જ્ઞાન ના એમ કરેલાયી ને આંને કંઈ હાનિ નહોતી.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૭ જિનેશ્વરની વાણી.

મનહર હંદ.

ખર્ચ ખર્ચ ખર્ચ મેંદથી મોંઘી મળી,
ખર્ચ ખર્ચ નય નિરોધે આપ્યાની છે,
મહત્ત્વ જગત્ દિવ્યશક્તિની શક્તિની મોંઘ,
શક્તિની મહાશક્તિ મોંઘશક્તિની પ્રમાણી છે;
જગત્ આપ્યાની પ્રેરે, તમા શક્તિની ને શક્તિ,
આપ્યાની નિજ મતિ મોંઘ મેં માની છે,
જાણ! શક્તિપદ્મ શક્તિ, શક્તિ મળી વાળા વ,
જિનેશ્વર મળી શક્તિ, શક્તિ મેં માની છે. ૧

शिक्षापाठ १०८ पूर्णमालिका मंगल

उपजाति.

तत्पौषध्याने रविरुप पाप,
ए साधिने सोम ररी गुराय;
महान ते मंगळ पंक्ति पाये;
आवे पछी ते पुषना मणामे. १

निर्ग्रय ज्ञाता गुरु सिद्ध दाता,
कांतो स्वयं शुक्ल मपूर्ण ख्याता;
त्रिषोण त्या केवळ मंद पाये;
स्वरुप सिद्धे विपरी बिरामे. २

॥ इति श्रीमद् राज्यचंद्र मणीतः ॥

मोक्षमाला पुस्तक बीजं. ॥

वालावबोध शिक्षा ठ

समाप्त.

